

peräisillä harjuilla ja aina mutkkeroisista kivi-
ta tehtyjä. Näiden kehäin korkeus ja leveys ei
sanottavasti eroa toisistaan. Sisäinkäytävät
ovat useimmissa aivan samoin, kummas-
kin päässä ja sivuilla.

Toista laatua ovat kehämuurit jäärken nie-
mellä. Ne eivät muodosta minkäänlaista sää-
nöllistä kuviota, kolkuttelevathan vaan sin-
ne ja tänne kunnos juurikuin sattumuksesta
yhtyvät, jos yhtyvät. Ja samaan laatuun on
raunioiden laite Kirkkoharjullakin. Mitä nyt
ensimmäkin tulee Jäärken niemien raunioihin
niin voivat muurit olla - niinkuin ovat -
kin - hajonneita. Tämä hajoaminen on tie-
tenkin paljon muuttanut muurien alkape-
räistä muotoa ja siten ovat nuo monet mut-
kat voineet syntyä. Maan sammaltuaessa
on useat syrjäiset kivetkin voineet joutua
ikäänkuin muuriin kuuluviksi ja siten an-

tavat nyt muurille mutkikkaan summan. Kirkko-
harjalla olevat muurit ovat ikäänkuin välittäjinä
maalle ja edellisille, koska ne ikäänkuin tapaile-
vat jotain säännöllisempää kehää, vaikka toi-
selta puolen ovat nekin mutkikkaita. Muurit
Kirkkoharjalla oikeastaan muodoltaan lähen-
televät eteli- ja länsisuomalaisia muinais-
linnoja, niinkuin esimerkiksi: Piruntinna Lem-
pälästä, Laurinkallio Taulaksessa, Kauhuan
linnankuori Eurassa, Slottsbacken Helsingissä,
y. m. m.!

Tähtään arvellaan näitten linnojen olevan
varhemman rautakauden aikuisia, päättäv niis-
te löydöistä, joita on tehty muualla paitsi tääl-
lä Pohjanmaalla niitä tutkittaessa. Koska tutki-
jat ovat Pohjanmaan linnain ajan Pohjois-Poh-
janmaalla ja Eteli-Pohjanmaallakin tälle ajalle
määränneet, ei suinkaan mahtane näitten Kes-

Hj. Appelgren: Suomen muinaislinnat. siv. 27-28
monit

dei-Pohjanmaahan kirkon ikä toisellaiseksi tulla.

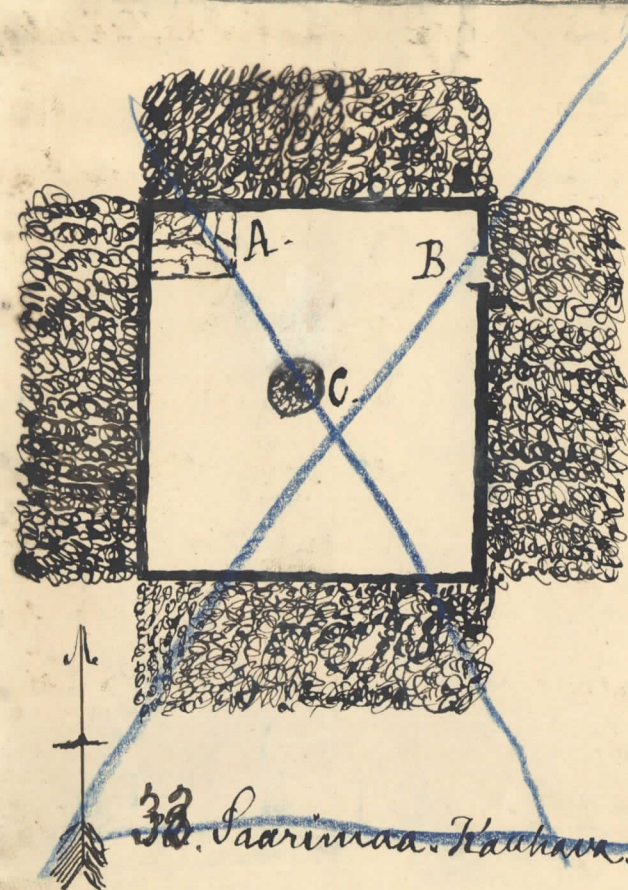
Ennenkuin jätän näinät muinaislinnat, mainitsen uskin muinaislinnat, jotka olen kuullut Kauhavalla olevan, vaan joista luultavasti ei ole tietoa saatu.

Maanmittaajaaurkuttajhti Johannes Luoma kertoi tavanneensa Annalan talojen metsä-
ralla suuren ja omittuiren kirkonkion. Se oli
si jossain Waruhon talojen takalistoilla. Tar-
kempaa selvää en saanut.

Rannuksen lukkari G. Trändilä kertoi, että
Lummukan talojen kramppan torpan lähel-
tä on Metelinlinna niminen paikka, jos-
sa olisi suuria ranniaita.

Kaiveraja Matti Sippola kertoi useista sem-
moisista muinaislinnoista.

Ensimmäkin olisi Kauhavan eläpään ky-
tästä Saariimaan talojen lähellä muuan linna,
joka hän ulkomiestiltään kuvasi, ja olisi

Laatuisnurkassa on laakakivista ladottu kiukaan
tapainen (A) ja koillisessa, ei aivan nurkassa olisi ke-
hässä aukko (B). Keskellä olisi pohjaan päin suip-
peneva kuoppa (C) miinkun päriäriä kyyppi. Tä-
män kuopan seinät ovat kauniisti ja tiijasti olleet
muraatut pienillä mutkero kivillä. Sen syvyys on
noin 1 metri ja samaten suusta sen läpimittakin.

Se kertomuksen ja ka-
täisen piirustuksen mu-
kaan miinkun vierellä
oleva kuva (N. 33) on
Rannio olisi pituudel-
leen, etelästä pohjo-
seen, noin 2,5-3 sylvä
ja leveydelleen 2-2,5
sylvä sisältä mitaten.
Kunkin seinän kohdalla
oli kiviä noin 0,5 syl-
tä, juuri kuin olisi seinä
vihan päin kaatunut.

Muurin korkeus olisi noin 0,5-1 metri ja ladotun mullkerokivista, noin miehen päään suuruisista ja ehkä suuremmistakin. Sisäpuoli kehästä on jokseenkin tyhjää kivista.

Jonkullaisia kivitettuja kuoppia pitäisi olla Kärmesvuorella, noin 22 kilometriä kirkasta Kauhajärven kylälle päin Lappajärvellä samun henkilön tiedon autojen mukaan.

Wielä pitäisi jossain toisessa paikassa ^{Kärmesvuorella,} saman henkilön tiedonautojen mukaan, olla 7-8 kiviserkkaa, ikäänkuin peltotä, joitten toisista olisi ojaelmia. Nämä olisivat ihan säännöllisen suunnikkaan muotoiset ja aivan yhden rivissä ja yhtäsuuria. Pituus olisi 60-70 syltä ja leveys 6-7 syltä kullakin saralla. Keskipaikka olisi aina lautolla ja syrjät korkeammalla. Näiden "peltotä" korkeus olisi noin 0,5 metriä, ja olisivat ne ladotut tavallisista mullkerokivista.

d. Jätulintarhat.

Vaikka ei vielä tiedetäkään, mitä merkitystä on annettava noille n. j. jätulintarhoille, jätinkaduille, Kunnan tarhoille, Pietarinleikeille, Wapaakaupungin- ja Laiskan-Jaakon riitungeille, tai miksi heitä kulloinkin nimitetään, en ole tahtonut olla niitä tässä mainitsematta, koska niitä olen kulkemani piirissä saaristoissa tavannut. Piti täällä, kuulin kerrottavan, että Röykäsaarella Tornion joen suun lähellä on myöskin eräs sokkelorakennus, eli Laiskan-Jaakon riitinki. (Kuvat sokkelorakennuksia.)

Täällä, Pietarisaaren kihlakunnan suomalaisesta osasta pitäisi olla useita näitä noita sokkelorakennuksia, vaikka en omin silmin ole tavannut kuin yhden.

"Kälviällä Ronkotalan kylään kuuluvalla Grumisaarella on "Junpuriuki", "Niinkuin täällä sano-
taan - Gottlund sanoo sitä - Junpuriuki". Tiedustelin tuota asiaa paikkunnalla, ja kerrottiin mi-

Kuva
O. Ko-
ristus
prom-
sikan-
delta.

nulle, että Rookhtalon kylästä Mat-jussin taloista noin 15 kilometriä merelle on Granni niminen saari. Täällä olisi tuommoinen sokkelorakennus, jonka aikoinaan olisi sinne tehtänyt. Kristian niminen pappi". Täällä juuri kesällä 1895 isojakotyörysä toimiva maanmittari Gull oli saaresa käynyt ja puheensa mukaan olisi se aivan samulaatuinen kuin Hevoskarissa Hismangalla löytyvä Laiskan Jaakon riitinki. Sanoi miesten kertoneen, että sen olisi "muun talonisäntä" latonut vamma vuorisadalla. Itse en päässyt paikalle näkemään, vallitsevan myrskyn takia. Ei kukaan lähtenyt saattamaan. Mitä ~~nähtiä~~ tarkoitetaan näillä latomuksilla, ei kausalla ollut arveluakaan. Leikin nuoksi kuulivat kalastajain näitä latoneen.

(Kuvaa d. M. sokkelolaitteita.)

Olisiko sekin "Nunnain Tarha", josta Gottlund kertoo, ja jonka pitäisi olla Kirkkokan-
kaalla - siis paikalla, jossa muinaislinnakin

on - joku tällainen sokkelolatomus, "en tiedä. Asiaa kyllä tiedustelin paikalla, mutta mitään en tietooni saanut. Jos täällä Gottlund on kuullut sellaisen olevan, olisi se merkillistä. Ensimmäkin lienee se ainoa, joka olisi näin kaukana merestä - kolmas peninkulmaa. Toiseksi antaisi se taasen puolestaan ^{ehkä jonkunlaisia} ~~liikkeitä~~ tukea sille arvelulle, että nämä latomukset olisivat pronssikauden aikuisia^{2/}. Sillä koska nuo muinaislinnat kerran päätetään olevaksi varhemmalta rautakaudelta ja kenties jo vielä pronssi- ja rautakauden murrasajalta, niin olisivat hyvin otaksuttavasti nuo "nunnaintarhat" yhtä vanhoja. Luultavaa ei nimittäin ole, että lähimaille tätä muinaislinnaa kovinkaan myöhemmin olisi ruvettu tällaisia rakentamaan - ja näin esimerkiksi. Uskottavinta on, että, jos riittävä "nunnaintarha" on, on se jotenkin samankäinen muinaislinnan kanssa. Että Gottlund "Nunnain tarha" nimityk-

^{1/} C. A. Gottlund: Antiqu. Anteck. IV. siv. 137.

^{2/} J. R. Apelin: Jatulin tarhat Suomen rautamailla. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja II. siv. 162 ja seur.

II S. 159 K. 1.

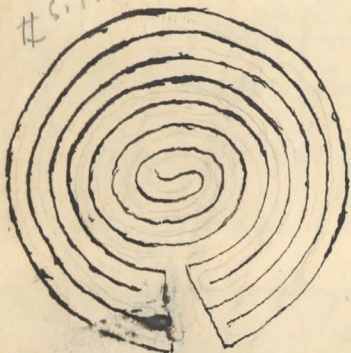
II S. 159 K. 2.

Artemarkarta XXII

a) Koristuskäsi pronssi-ajalta. b) Rågskärifå, Porvoon saaristo.

II S. 159 K. 3.

II S. 159 K. 4.

c) Märisaarella, Suomenlahdessa. d) Asplundisfa, Sipoon saaristo.

II S. 159 K. 5.

II S. 159 K. 6.

e) Wapaakaupungin riitinki f. Lokkelopuutar ala-alkuiskouluja Helsingissä.

8,5 metriä

Laiskan Jaakon riitinki.
Helsingissä, Himangalla.

sellä tarkoittaa piuri tammöistä sokkelolatomusta ei liene epäiltävissäkään, koska hän mainitsee, että Wehmaallakin sillä nimellä tunnetaan mitä? Mutta, kuten sanottiin, en minä ole tätä sokkelolatomusta nähnyt, enkä kuullut kenenkään siitä mitään tietävän Kirkkokan kaan seutuvilla.

Himangan edustalla olevalla saarella, Hevoskarit la tapasin tammöisen sokkelolatomuksen. Se on nimistetty täällä Laiskan Jaakson rütingiksi. Se on aivan lähellä suurta kivikumpua (^{piirras} asemakartta VII, karto 128). Latomus on jokseenkin ympyrämainen, noin 8,5 metriä ristiänsä. Ainoastaan yksi käytävä viepi sisälle. Mutta siellä on muuan käytäväristeys. Jos toista lähtee juoksemaan, niin joutuu "pussin perään", niin ettei auta muu kuin pyörittäminen. Jos toista lähtee, tulee takaisin alos aikansa kierreltyä. (Katso ^{sestä kuvasta} asemakartta XVII, jossa on muistakin sokkeloja kuvattuna). Tämä latomus on tehty lapen

J. R. Aspelin: Jättilintarhat Suomen rantamaille. Suom. Muin. muist. yhd. Oikokauskirja II. siv 157.

on tehty lapen pääm kokoisista kivistä, jotka noin 0,1 metrin korkuisina seininä kohoavat maasta. Näiden seinäin välissä on 0,1-0,2 metriä leveä kuja, jota juostaan. Tämä kuja oli hyvin tallattu, joten näkyvät saarella suvisin oleskelevat kalastajat siinä ahkerasti juoksentelemaan. Viinpä oppaaniikin - vanhemmalla puolella ikäänsä oleva mies - heti ääreen päästyä otti hyssyksi ja joutui - pussin perään. Kivet olivat aivan toisensa tiivisti kiinni ja ihmeteltävään yhtä suuria. Latomus oli aivan säännöllinen, vähintään huolimattomuutta ei latomuksessa näkynyt.

Oppaani kertoi, että aivan tämän lähistäräsi pitäisi olla toinenkin, mutta jos kuinka haki ei hän sitä löytänyt. Tanoi sen olleen muuten aivan tämän kaltaisen, mutta pienemmän. Kulkiesani paikalla olin minä sen löytävinäni. (^{piirras} asemakartta VII, karto 128). Se kumminkin oli niin kanervain peitossa ettei kiveja näkynyt. Mutta katsoen kanervain karvamiiseen omituisiin kiertäviin penkereisiin, arvelin sen siinä olevan. Koetin vähän puhdistaa paikkaa, kitkermällä

kauervan varpuja pois. Silloin tulivat kyllä näkyviin kivet ja nämä näyivät samoin ladotuilta kuin edelliselläkin. Mutta myöhäinen ilta ja oppaani kiiruhtaminen estivät jatkamasta työtäni, eken voi vaivamulla sanoa, olinko löytänyt tuon toisen kaivatun jäännöksen. Oppaani ei uskonut sen siinä olevan, vaan haeskeli sitä muualta. Mutta olisikohan mahdollista, ettei täällä voisi olla näitä useampinkin?

Matkalla kotiin, kertoi oppaani vielä, että aivan lähellä Hevoskaria olevassa pienessä Holsti nimisessä saaresa pitäisi olla myöskin pieni Laiskan Jaakon rütiinki.

Ainoastaan yhdestä Jungfrudans latomuksesta Hevos- eli Meraskerikarilla tietää Gottlund mainita muistutpanoissaan! Kalastajat luulevat näitä lasten leikkipaikoiksi ja niitten tekemiksi. Mutta koska ne olisivat ladotut, siitä ei ole heillä

C. A. Gottlund: Antiqu. Skutck. IV. siv 125

mitään arveluakaan. Vanhimmathansa eivät tiedä muuta kuin että jo heidän aikanaan, niin kauvan kun he muistavat, on Hevoskarilla tuo Laiskan Jaakon rütiinki ollut.

Mainita vielä lopinee, että Mapakaupungin eli Laiskan Jaakon rütiingkiä "piirtelevät" lapset kivitauluhiina ainakin Kyröisä, Lapualla, Kauhavalla ja Härmisä ja semmoisia, kuin ~~asemakartassa oleva piirros~~ ^{kuva} Kauhavalla kuvaa. Milloin on kuluaia ristisä yksi, kaksi, milloin hyvinakin monta, rüppuen tilasta ja halusta piirtää.

Ej. Yksityiset kivet.

Vaikka nämä oikeastaan turkin mitään huomiota ansainnevat, en ole tahtonut olla niistäkään mainitsematta, koska niihin muuttikin, minua tietävämmätkin ovat huomiotaan panneet ja osaksi taasen siitä syystä, että usein luulen Gottlundin antaneen liikanaiselle kansan mielikuvitukselle arvoa, jota tässä kohden ei se ansaitsi. Luottelen silti

Kuva 9

Kälviä

ne merkittävyydet, jotka olen kaufasta kulkeessani keräillyt, mikäli näihin yksityisiin kiviin tulee, Eikä samalla kerron, mitä olen saanut tietooni näistä kivistä, joista Gottlund puhuu.

Kälviä.

"Riankylässä Pyhimestarin mütulla on," kertoo Gottlund, "iso kivi niinkuin lato, joka runsas sekiteos on merkillen, että sen korkeimmalla paikalla on syvennys $1\frac{1}{2}$ sylvä pitkä $\frac{5}{8}$ kuppuna-
raa syvä, joka sateenja jälkeens usein täyttyy niin vedellä, että pienempi mies voipi siellä uida." // Huulustelin osotetulla paikalla sitä, mutta en mitään tietoja saanut, vaikka vanhalta talon isältä koin sitä kuinkakin uudella. Lievekö tämä tieto siten erehdyttävä, vai ei, en voi sanoa.

"Mäläkylässä Häntäkanvalla on — — — eräs merkittävä kivi, ei rentähden, että se olisi varsin suuri eli että se olisi toisten kivien päällä, mut-

C. A. Gottlund. Antiqu. Anteck. IV. siv. 138.

Mäläkyläset kivet

ta rentähden, että sen päällä on muurattu pienistä kivistä ikäänkuin kappi taki syvennys. Sitä sanotaan jättiläisten rustaamaksi, eikä sillä ole muuta merkitystä." Näin kertoo Gottlund! Sitäkin en minä saanut mitään selvää puheenaolevasta kylästä, eikä muuallakaan.

Sama tutkija kertoo vielä: $\frac{2}{3}$ "Jokikylässä" (tähemminkin määrättyinä Passojen talojen luona) Pahan-
perän kalliolla on suuri kivi pantuna pienien kivien päälle ja sitä paitsi olisi siellä jättiläispatoja ja kalliokirjoituksia." Mitä nyt ensinnäkin tulee itse kiveen, en mitään erinomaisempaa semmoista paikalla tavannut, eivät kä ihmiset minulle tiedäneet semmoista näyhtää tahi siitä kertoa. Noita jättiläispatoja kyllä näin, ne olivat kalliassa niin usein tavattavia kummallisia jätkeä." Kus kalliokirjaimet taasen tuskin muuta olivat kuin ristirastisia suonia kalliosta. Niitä kyllä oli paljon. Mut-

C. A. Gottlund. Antiqu. Anteck. IV. siv. 139. $\frac{2}{3}$ Ibidem.

ta mitään ihmissäden tekoja en niistä huomannut.

Köyhä näistä, niinkuin muistekin on ~~Kautinen~~

Ullava.

Vipä tässä suhteessa rikas ole myöskään

Kautinen.

Tällä en ole kuullut semmoisista mitään mainittavan, eikä Gottlundillaan, jolla muuten niin paljon on tiedoa, tiedä tässä suhteeseen mitään kertoa. Sitävastoin on jotain huomattavaa

Metelissä.

„Wanhvoja muistomerkkejä tuokin on paikkakunnalla. Flätinipä ansaitsee mainitsemista kahdesta ^{suuresta} kivistä, jotka painoltaan 40-50 keiviskää ovat. Toinen näistä on Liedeksen ja Metelin välillä; toinen on Humalalammin ja Kausjärven välillä Perhon kappelissa. Kumpainkin ovat pystytetyt neljän pienemmän kiven päälle. Kenellä lienee ollut niin ~~paljo~~ voima, tai kuinka monta henkeä näitä kiviä lienee liikuttaneet tai missä tarkoituksessa ne ovat pystytetyt arvoittelkoot muut jos voivat. Lienee näiden jättiläiskivien liikuttajilla ol-

lut sama tarkoitus kuin Babelin tornin rakentajilla, nimittäin tehdä itselleen nimeä, johon voitaisiin liittää ihmetyksiä heidän suuresta voimastaan. Olkoon heillä heidän kiitoksensa.“¹⁾ Kumpakaan näistä kivistä en ole

nähty.

Sitävastoin olen ollut katsomassa sitä kiveä, joka on Metelissä Puraanren takana olevalla kalliolle. Kivi on aika jär-

~~34. Puraanren kallio.~~

kevä leippo, noin 2,5 metriä pitkä ja tuossa 1,5-2 metriä leveä sekä noin 0,75 metriä paksu. Se on muutamain noin miehen pään kokoisen kiven päällä. Näyttää niinkuin se aikoinaan olisi nostettu jostain siihen. Kallio on muuten tuommoista liisusta kiveä, josta helposti laakakivejä saapi irti. ~~Kuusi 34 asottu mien laake on kivien päälle asetettu.~~

Perho.

Oikeastaan jo edellisen noista Metelin historiakir-

^{jälkimmäinen}
// Metelin historiakirja, jonka pappi Forselius on kirjoittanut ja jota kansi kirjoituksena säilytetään Metelin kirkonarkistossa.

Halsua, Lestti

jossa mainituista kivistä kuuluu Perhoon, nimittäin Humalalampiin ja Kuusjärven välillä oleva.

A. Riipalle oli kerrottu, ~~että~~ ^{että} Rivihaukan talosta noin 1/2 peninkulman päässä peljällä kallioilla olisi neljän pienen musten kiven päällä ~~suuri~~ ^{suuri} kivi ollut, vaan ~~että~~ ^{että} sen olisivat kyllin muut miehet hävittäneet.

Kuullut olen täällä myös minä ^{kuin} puhuttavan metsässä löytyvän semmoisia suuria kiviä, joiden alle on asetettu pienia kiviä.

Halsua.

Tofferin talossa kuulin täälläkin puhuttavan semmoista kivistä, joiden alla on kolme tahi neljän lapsen päään kokoista kiveä. Nuo kivet ovat semmoisia mäykkykiviä ja on niitä useissa paikoissa. Ne ovat maasta irralla, niin että alla näkee läpi.

Lestillä

Kuulin myöskin puhuttavan suurista kivistä, joiden alla on pienempiä kiviä ^{pehkin myskin kaksina} noin kolme, ^{että} ne ovat niin.

^{v. 1885}
A. Riipin kirjoitus: Perhon seurakunta. Kokkolan Lehti, N:o 2.

Ympyriset kivet

kuin pannun jalat.

Taholampi.

Pirttisaloja Verojan kylästä kuulin, että noin 5 kilometriä kylästä metsään on kivi neljän kiven päällä ja näitten alla on sitia kallio. Kivi on miehen korkuinen ja aluskivet niinkuin hevosen päään kokoiset.

Jossain muuallakin kuulin puhuttavan sellaisia olevan sydänmailla.

Rannus

Kortteen talojen takana olevan Mäntysaaren torpan navetassa nurkassa kerrottiin olevan kivi, jossa olisi kummallisis merkkejä. Muista en kuullut täällä puhuttavan.

Lohtaja.

"Ohtakerilla", kertoo Gottlund, on kaksi kiveä, joista toista kutkutaan Puovakiveksi, toista Pentinkiveksi. Edellinen on ympyrämainen kuin muna, 5 kyynnäriä korkea, ja on aivan yksinään. Toinen sitavastoin on nelikulmainen ja noin 4 ^{kuntio} kyynnäriä. ^{Molemmat} ~~ne~~ ovat ne asetettu toisten

saarella ollessani. Ja muutenkin olisi oppinaani edes pitänyt tuon muistaa. Mutta niinkuin sanotta, en semmoises-
ta kuullut puhuttavan enkä itke mitään huomannut myöskään, vaikka saarella Sinne Tanne kuleksinkin.

Olen nyt luetellut ne yksityiset kivet, jotka ovat asukkaiden huomiota puoleensa vetäneet, ja jotka olen tietooni saanut kättä tutkittavaltani alueelta. Mitäs todella ovat nuo huomiota herättäneet kivet? Pajaita luonnon oikkujako, vai onko ihmiskäden taito näissäkin - ja jos, niin kenen ja mitä varten?

Yrittämättäkään antaa varmaa vastausta tähän pyydän vaan tuoda esiin muutamia näkökohtia, jotka ehkä nekin auttavat jossain jatkateossa selvittämään näitä asioita.

Suoraan jo voipi sanoa, että useimmat nuo kivet, jotka etenkin rautomailla ovat, ovat luonnon asettamia. Onhan tuota esimerkkiä, miten jää aikoinaan on korottanut tavattoman juuria kiviä ylös ja asettanut ne pienempään kiven päälle. Niinpä kerrotaan Kalajoella

tapahtuneen: "Huippupäisen 8-10 jalkaa korkean ja 9 jalkaa paksun kiven, joka ennen oli ainoastaan 1 jalkaa ollut yli veden pinnan näkyvisjää, oli merijää siirtänyt kuivalle maalle sekä pienemmillä kivillä niin tukennut, että mies voipi ryömiä alla!" Pitäipäisi on useat muut luonnonvoimat, niinkuin esimerkiksi ukkonen usein särkenyt kiviä ja siten ringoilleet paadat ovat osuneet omiin asentoihin, juurikuin ajatteleva ihmisnero olisi ollut määräämisjää niiden paikkoja. Vielä voipi olla niinkin, että ihmiset syystä tai toisesta, esimerkiksi rajojen vuoksi, ovat koettaneet saada luonnon jo kummallisesti sijoittamia kiviä vieläkin huomattavampiin asentoihin.

Lukaa hienoa otaksua, että, kuten yleisesti Kauppa Perhoja, Halsua, Lestillä ja Toholammilla tarinointe, olisivat nämä "hämäläisten", s. o. toisella puolella ^{suomen} ~~alla~~ ^{suomen} ~~alla~~ ^{suomen} ~~alla~~ olevain asukasten tierasteja, merkkejä, että asettaisiin kulkea näillä erämailla.

¹⁾ Widenius: Phys. oekonom. afh. om Uppfostring. Beskrif-
felsen i Finland. Siv 105 ja 200.

kinikin aikuisia. Otamme niistä ensimmäkin

a) Hautuupaikat.

Tavallisia kirkkomaita on tarkoita näillä, vaan ainoastaan semmoisia paikkoja, joita kansa nyt luulee semmoisiksi, ja joissa ulkonaiset merkit osoittavat juuri kuin luulossa olisikin perää. Jätän mainitsematta ne paurakunnat, joissa en semmoisia tunnustanut, enkä kuullut niistä puhuttavan. Ensimmäisenä siis, jossa semmoisesta kuulin olisi

Weteli.

Kansakoulun opettaja E. Långin antaman tiedon mukaan olisi Hlaapajärven, joka järvi on pohjoispuolella Rängingin järven, saari, jolla on nimellä Ruumihin saari. Tähän saareen olisi joskus vanhaan haudattu ruumiita, ja olisi täältä vieläkin näkyvissä muutamia hautoja, jotka kansan luulolle antavat tukea. Itse en ole paikalla ollut, minä, etten voi siitä mitään sanoa. Mutta kertoja sanoi itse siellä olleensa ja katselleensa näitä hautoja.

Perho.

"Perhon kappelissa Alamajärven kylässä pitäisi ~~perho~~ joessa (saaresta?) olla vanha kirkkomaa". Tässä kai ensin näkin lienee väärä erhetys. Alamajärven kylä on luultavasti Perhossa olevan, mutta Salamajärven kylä kyllä on.

"Tialan talon läheisessä järvestä... on myöskin saari, johon Tialaiset muinoin hautasivat kuolleen talven tullen, jolloin ne vietiin Kivijärven kirkolle." Muutamaa lähellä olevassa järvestä kuului löytyvän samennainen saari." 2) Paikalla ollessani tiedustelin noita saaria, mutta en saanut kuin toisesta tietoa. Näiden tietojen mukaan olisi Tialan järvestä, Rautalan talosta itäistä ilmeä kaksi noin 2 kilometriä Ruumissaari, johon ennen talvea odottamaan kyläläiset hautasivat kuolleen, ne talvella vietiin Wetelin kirkkomahan. Toisesta saaresta en mitään tietoa saanut. Lienevät siis samaa kenties tarkoittaneet ja ehkäpä yhteensä

1) C. A. Gottlund. Antiquariska Anteckningar. IV. siv. 168.

2) Ch. Rippa: Perhon kunta, Kokkolan lehti N:o 2, v. 1885.

Kalmusaari

■ Hautoja, pituus noin 2 metriä,
 leveys " 0,5 "
 syvyys " 0,75 "

Mittakaava metreissa.

7.19
Perho
kaiikkikin nämät tähtäävät vaantuo Ruurnissaarta.
"Mielä vanhempi aikoja todistavasti paikkaa näytet-
tiin minulle Mötösen talon luona, kappaleen matkaa
sillasta alaspäin olevalla saarella. Saarella löytyi pie-
noinen kuoppa, johon eräs Mütasaarelainen oli hau-
dannut ruumiin, jota oli aikeissa viedä aina Kokko-
lan kirkolle, joka oli likinnä, vaan väsymys saavutti
välillä."// Tämä saari on noin 1,25 kilometria Mä-
kän-Mötösen kerkikevarista jogen eteläraunalla paikka-
sa, jossa joki tekee mutkan (^{piirroksen XVII} asemakahta ~~XXIII~~). Saari
kohoaa yksinäisenä töyrymä ylös matalerantaan jogen
äyräellä. Nykyisin se ei enään mikään saari ole,
vaan on se mantereeseen yhteen kasvanut. Tait-
la verillä se vielä saareksi muodostuu. Tätä kum-
pua nimitetään Kalmusaareksi. Tämän kum-
mun korkeimmalla kohdalla on, ei kuten Riippa-
saarvo, yksi haute, vaan kokonaista 6 kappaletta tuom-
moisia kuoppia. Ne ovat suunnikkaan kaltaisia, noin

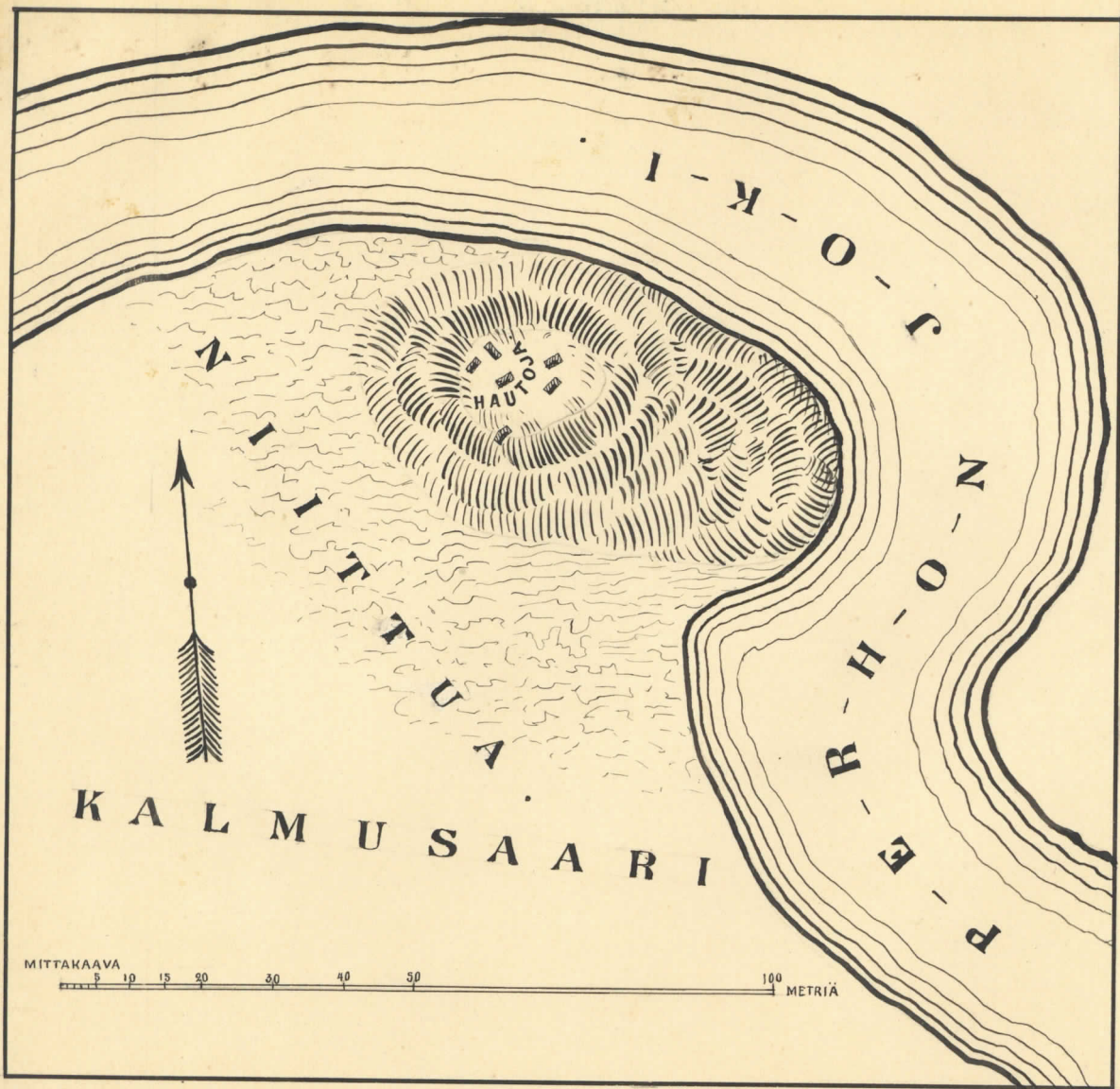
A. Riippa: Perhon Seurakunta. Kokkolan lehti n:o 2. v. 1888.

2 metriä pitkin, 0,5 metriä leveitä ja nykyisin noin 0,75
metriä syviä jotenkin. Vanha mahtanee todella paikka-
olla, koska sillä on nimi Kalmusaari, jota - kalma-
nimeä ei täällä nykyisin enääkaan käytetä kausan
kesken. Hautausmaasta tahi kuolemasta. Paikalla
karvaa pieneenlaista lehti- ja havupuita ja ihmiset
kattelevat saarta jonkunmoisella kunnioituksella, kti-
tuskun puitten verjo täältä katkovat.

Lesti.

Olen jo ennen maininnut Lääskenniemiästä
(Siv 167-168). Tällä niemellä on 4 samallaista hautaa kuin
Kalmusaarella. Hautain pituus on 2 metriä, syvyys ja le-
veys on noin 0,5 metriä. (^{piirroksen XV} asemakahta ~~XX~~).

"Tämä seurakunta ei vielä ole vanha, ainostaan kolmatta
sataa vuotta näyttää kirkonkirjat täällä olleen asukkaita.
Kuitenkin ^{tehtään} näyhtään yksi hautauspaikka, josta ei puhu-
ta missään kirjassa. Kirkkosaareksi sanottu saares-
ta, 2 virstaa kirkolta, ^{kerrataan} ~~että~~ täällä kaiketi ennen siäitä
on asunut ihmisiä, mitä lajia he sitten lienevät olleet.
kin. Mainittu kirkkosaareksi, josta mehta on poltet-
tu pois näkyä aivan selvään 30 haudan sija isompa

ja pienempää, muutamat näistä olivat toista syltä pitkiä. Yh-
 teä kaivaessa löysin 2 kypynäriä syvältä maassa hiiliä ja tuh-
 kaa. Syvemmälle kaivaessa eräs minua kiirsi. Näitä hautoja
 kutsuvat jääteläisten haudoiksi." Tässä samasta haudasta
 tietää Gottlund myöskin mainita.²⁾ Itse olen puhe-
 na olevalla saarella käynyt parikin kertaa. En puolestani ole
 huomannut kuin parisen hauta siellä. Mutta saari onkin
 nyt jo niin metsitty, että vaikea siellä on mitään sen-
 moista huomata. Seljemmillä rannoilla oli saarella i-
 kääntä kiviä. Mutta se luultavasti oli noita nui-
 lä saarilla tavallisia rantavalleja, joita vesi on muodosta-
 nut ajamalla kiviä yhteen kasaan.

Tässä ovatkin nyt nuo muinaiset hautauspaikat.
 Niitä lienevätkään sitten. Uskottavalta hyvin tuntuu
 kansan kertomukset, että olisivat, ainakin muutamat
 niistä, tuommoisia väliaikaisia hautoja, johon su-
 ven aikana olisi talteen pantu ruumiita, joita si-
 talvella oli helpompi kuletaa eteellä olevaan pitäjään
 kirkkomajaan.

¹⁾ O. E. Petersonin Matkakertomus runonkeräysmatkalta. Kari-
 kirjoitus Suomal. kirjall. Seuran arkistosta.
²⁾ C. A. Gottlund: Antiquariska och tekniska IV. siv. 132.

6. Satamapaikat.

Näillä tarkoitan Tässä entisiä joko luultuja tai todelli-
 sia satamapaikkoja, joita näillä rantamaille olen kuullut
 kerrottavan olleiksi. Näitä ei siis sisempinä kirkkumaita
 olekaan. Olen näitten yhteydessä maininnut nekin, jo-
 sa kansa kertoo ennen muinen olleen "laivanrosvuista",
 jo jotka paikat nyt ovat noin 1 peninkulman päässä
 merestä. Niitä ei ole kuin pari, enkä tiedä mitään on-
 niista uskominen. Kerran ne kumminkin, koska
 uskottavilta näyttävät.

Kälviä

Olen jo ennen huomauttanut (siv. 106-107) Poroluodolle
 olevista kivikasoista. "Poroluodon korkeimmalla pai-
 kalla on muinaisia venevalkamia. Ne ovat nyt
 noin 5,4 metriä merenpintaa korkeammalla. Ei
 kukaan tiedä kumminkaan koska ne ovat tehdyt." Appaani
 kertoi, että siellä jossain paikassa si-
 täisi olla hyvin vanha mosilukukin kiveen
 hakattuna, mutta sitä ei hän minulle osannut

¹⁾ J. E. Rosberg: Rottenvikens finska delten. siv. 202.

KORKIA.

A, KIRJOITUKSIA KALLIONSYRJÄSSÄ

B, " " PÄÄLLÄ

K O R K I A N L A H T I

LAIVANJÄÄNNÖS

KIVIKASA.

A.
KIVIKASA
B.

KORKIAN
KALAS-
TÄJÄ
MAJA

HAMIN PERÄN
KALASTAJAMAJA

M E R I

MITTAKAARVA 5 10 15 20 30 40 50 100
METRIÄ

mut sanoa tarkalleen enmekä hahmollakaan sitä löytäneet. Ovatko nämä kivikasat jäännöksiä entistä venevalkamista, vaiko kuten arvelin, vaan jätkeitä verkkojen kuivaustokeitten paikoista en tiedä.

Krekilän talossa juuri kartanon alla on Krekilän neva. Tämä neva on nyt jotenkin kuivettu, mutta ennen sitä on se ollut hyvinkin vetelä. Kun siihen noin 10 vuotta sitten tehtiin oja - kertot^{ta} - lon vanha isäntä - löydettiin sieltä noin 0,5 metrin syvästä 0,25 metria leveä ja ehkä 3 metria pitkä "paatin laita", jossa oli vielä ollut kaaripuu-kin. Puu oli ollut hyvin kovaa, ja kaaripuu oli lautaan kiinnitetty puunauloilla. Laitaa oli kuivan talossa säilytetty, mutta viimein oli se joutunut hukkaan jünnyille. Samalta paikalta oli vielä löydetty ladon seinä hirren paksumia ympyräisiä puita. Nirsä oli ollut reikälävistettynä aina noin 1/2 kynnärän päässä. Puitten päät olivat olleet veistetyt niinkuin tukkivarpiin ja samoin oli reikäkin päässä.

Lohtaja.

Olen jo ennen myöntänyt, ettei^ä rantamaat ole minun puoleltani tulleet kovinkaan tarkasti kuljotuksi, joten voipi, varsinkin noissa monissa saarissa kätkeytyä yhtä ja toista, joista en mitään voi mainita. Niinpä huultavasti on käynyt tässäkin saarteissa, sillä esimerkiksi Lohtajalta en tiedä mitään mainita vaikka tällä ei suinkaan ole janoa, ettei täälläkään joku muinaispaikka olisi entisaikasta asutusta todistamassa.

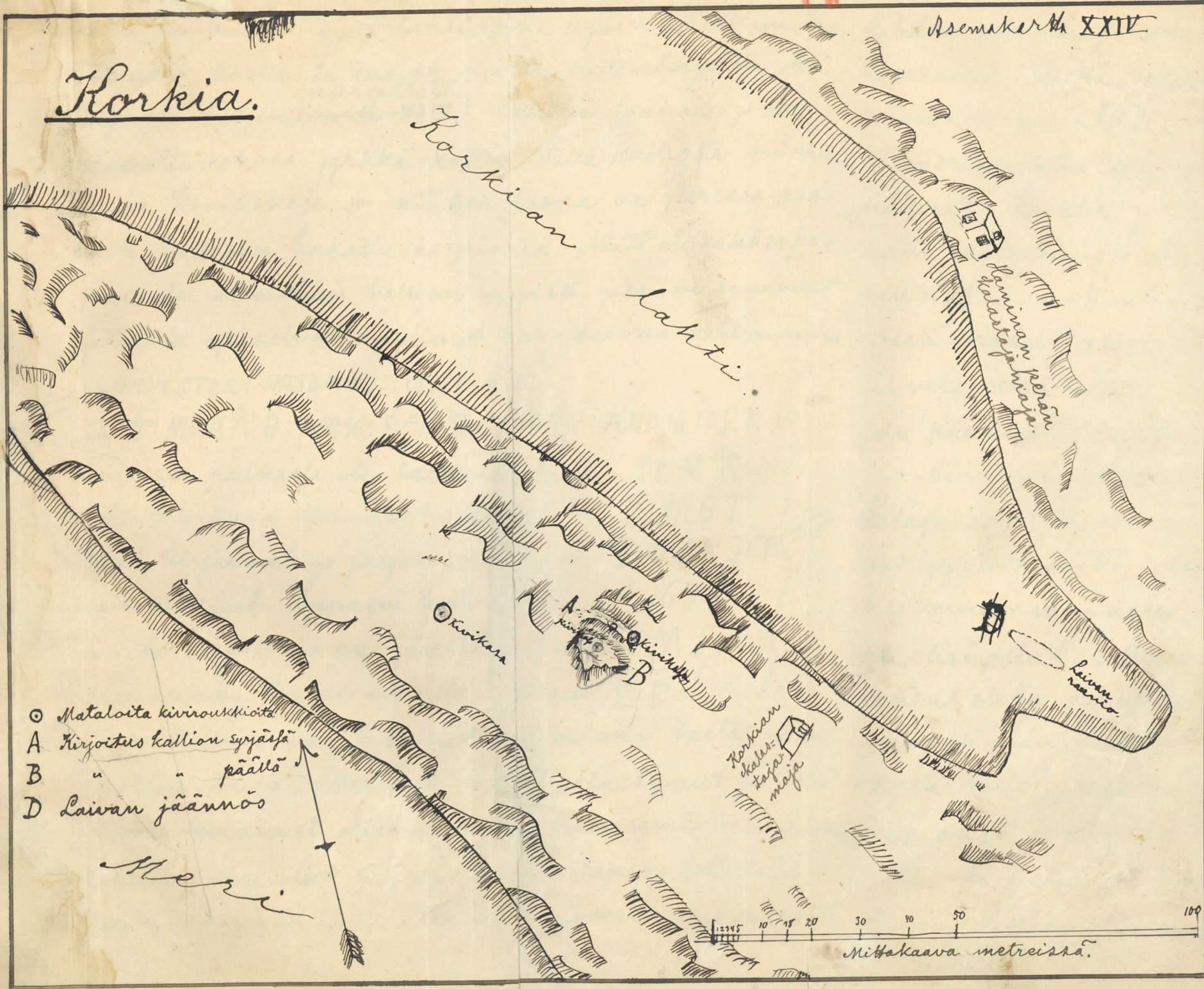
Himanka.

"Hakri satamaa on. Toinen Rauman jaen suussa on epävarma. Tästä källyttävät Hokkolaiset tavaroitaan ulos, ja on täällä kauppaapoteji heillä. Toinen Korkiaksi nimitetty, on kyllin sopiva ja on se Hevoskari ja Kääräkari nimisten saarien välillä 2 1/2 peninkulmaa Lohtajalta, "Janoo Mathesius Lohtajasta puhuesaan". Olen ollut^{ty} Korkialla, joka nykyään kuuluu Himankaan. Saa-

P. N. Mathesius: Beskrifning om Österbotten. Suomi 1843. siv. 155.

Kälviä, Himanka, Korki, Janoo, Himanka

Korkia.

- Mataloita kiviousskiöitä
- A Kirjoitus kallion syrjässä
- B " " päällä
- D Laivan jäännös

Meri

Mittakaava metreissa.

reen tunkeutuu syvä lahti, joka hyvin soveltuu sa-
tamaksi, koska se suojaaa meren mainingeilta ja
tuulilta. (~~seemakartta XXIV~~ ^{piirros XVII}). Lahden lounais- ja etelä-
rannalta kohosa jyrkkä kallio. Tällä kalliolta on mun-
tamia kivikokoja ja näitten luona on parissa pai-
kasfa kallioon hakattu kirjaimia. Näitä oli kahdesfa
paikasfa nimittäin kallion syrjässä, jossa oli seuraavat
jotenkin epäselvät kirjaimet hakattuina kahteen riviin.

VLO I VESTER: ~~N~~ X Ö P P N Q: I C E F L E: K A R B Y

: L F M: A A B: P K: P F I: D F I: P X N: A N D 16 11 S. T. 10

Toisessa paikassa oli laakealle kalli- P N M
alle hakattuna seuraavat vieressä G. GROT
levat kirjaimet ja paljoa selvemmät D I O S E P T
kuin edelliset. Appaani kertoi, että A 1677
näitä kirjaimia on jälestä päin C M S.
syvennetty hakkaamalla. Yleises: E B S
tä selitettiin, että tähän lahteen olisi kerta uinut
palava laiva. Miehistö olisi pelastunut ja että
nämä kirjaimet olisivat heidän hakkaamia. Laimen
kapteeni olisi ollut G. Grot ja olisi tapaus ollut syys-
kuun 10 päivänä 1677. Kentieri puheessa onkin perin.

Lahden perukasfa sanottiin vielä olevan sen laivan
rauskaakin jälellä, joka muka palaen olisi tähän
satamaan uinut, ja olisi se kauran ollut näkyvis-
sä merenpintaa ylempänä, mutta nyt sitä ei enään
nähtynyt. Paikka, jossa sen pitäisi olla, kyllä mi-
nulle otettiin ja olen sen asemakarttaan XXIV mer-
kinnyt. — Muuten on tämä Harkian satama-
aan enään kalastajain kokoumuspaiikkana. Ma-
tah vesi estää sinne suurempia laivoja kuin kalasta-
jain paatteja tulemasta.

Ainalissa kerrottiin, että ~~lahden~~ noin 5 kilometrin
Kalajaan päin on muutaman nevan syrjällä hyvin
äkkijyrkkä mäki. Siinä tämän maan juurella o-
lisi ennen muinoin ollut laivan jäännöksiä. Lai-
va olisi ollut ulkomaan puusta. Siitä olisi muka
ennen otettu pienten puukalujen aineksia, koska
puu oli niin kovaa. Oli pa eräs vanha mies, joka
asiasta kertoi, nähnytkin pienen köylän päin,
joka olisi tehty laivarauskaasta otetusta ainek-
sesta. Ei tietänyt, onko paikalla enään mitään
rauniotakaan laivasta jälellä. Paikan nimi on Pohjan-
nevan hiljaisuus.

VLO I VESTER: NAB ÖPPNA: ICEFLE: KARBY

:L FIM: AALB: P&K: PFI: DFI: PXN: AND 16/15.T. 10

PNM[△]
9.9ROT
DIOSEPT
A 1677
CMS
EBS

X X
1714
NE[△]2 M2
K 10 Δ

Olen luotellut nyt nämä satunapaikat ja niiden
ohessa kansan kertomat „laivanruoniot“. Jutkuina
en pidä kansan tarinoita tässä suhteessa, sillä
ne ovat liiaksiakin todennäköisiä. Ei ole mikään
mahdottomuus, että vuossatoja taaksepäin joku
pienempi laiva ^{oli} voinut purjehtia esimerkiksi
si Krekilään, koska ei niin pitkä ole, kun vie-
lä neva täällä oli ollut aivan vetelä, vanhaa
merijättöä. Että täällä Kälviän joen suussa an-
jotenkin joutunut muodostunut rantaa mereen
päin, sitä todistaa väitöskirjassaan „Rotten-
vikens finska delten“ J. E. Rosberg. Lammia voi-
pi sanoa Tykäjoen ja Pöntiönjoen suusta, joitten
välillä tuo chinolissa kerrottu laivanräisäy-
s olisi. Mahdottomaksi ei voi myöskään sitä
kaupunkia sanoa, joka kertoo Horkian satama-
ta ja täällä olevasta laivanjäännöksestä. Että Kor-
kiala on ollut satama ja vieläpä auttavakin, sen
Mathesius jo kertoo. Mitä ajalta olisivat ma-
pukeena olevat jätteet, on toinen asia. Aivan
äskettäin ne eivät voineet olla, sen voipi jo

ei takaan päättää, että ovat näinkin sisämaassa,
ainakin / peninkulman päässä meren nykyises-
sä rannasta. Ompa siihen aikojä kulunut, jos no-
peasti meren pakeneminen on tapahtunut,
ennen kuin, näin kauvas on päästy. Krekilästä
löydetty paitinlaista jo todistaa itsekkin ikänsä,
se kun oli puunauloilla koottu. Ainakin ta-
kamaille oleva laivanjäännöks oli taas ulkomaa-
laista puuta. Tuo laiva ei ollut Suomesa rakettu.
Olisiko joku myöhempi väikinkialus - vaiko
myöhemmittä ajoilta muu kauppalaiwan hytty?
Kokua uosisataa vanha on sekin laivanrunko-
rustuski, joka ajetehtii Horkiahaminan lah-
den perukoilla.

C. Kalastuspaikat.

Muinaiset kalastuspaikat kenties olisivatkin
olleet mainittavat ennen näitä muuta, mutta koska
olen tahtonut yhdessä pakua näistä entisistä
kalastuspaikoista, ja koska ei liene syytä kaikkien
otakaa niinkään kaikkaisesta muinaisuudesta

Weteli.

"Pulkkilan tienoilla on jaen rannoilla kivikiukkaita ja kiviätköjä 5 kappaletta. Ne ovat jätkeitä kalastavien Hämmäläisten pirtteistä. Näiden kääkellä on kuoppia, joissa luultavasti kesällä säilytetään kaloja."

"Vastapäätä näitä on joessa pohjaan upotettuja hirsiä ta tehtyjä saukkoloukkuja."

"Perhonjokea peratesja löydetään suuria patoja, joita uivalla säijettiin." 2/

ja allekirjoituksella: „I. Marcus Evangelista. Tekiät Pa-
raannus, ja ufcocat Evangeliumi. 1: v. 15.“ Seura sitten
evangelista Luukas härjän kanssa ja allekirjoituksella:
„I. Lucas Evangelista. Antuut ovat ne jotca euu-
lewat Jumalan Janan ja kätkevät Gen. 11: 28.“ Vi-
des kuvaa evangelista Johannesta kotkan kanssa ja
allekirjoitus on: „I. Johannes Evangelista. Pyhä i-
ggyhiti heitä totuudegas sinuun Juhes on totuus-
17: 11: 17.“ Sisäpuolella saarnatuolia portaille johtavan oven
päällä on kirjoitus: „A: 1726 Blef deue Predikstol för
färdigad, de warande Landzhöf ^{dinge} Hr Baron Gen.
Majör Reinholdt Wilhelm von Esen. Bkop Doctor H:
man Witte. Probst Ericus Cajander. Kyrkioherde i för-
samlingen Mag. Ericus Salander. Tacellanus Dnig
Johannes Öhrn.“ Saarnatuolin päällä on erityinen
katto, jossa ylinnä on karitsa ja sen nojalla hippi, josta
on risti, risteyksestä arjantappurasepsele ja sen lävitte
ristiin kaksi nuolta. Muuten on saarnatuoli koristet-
tu cherubimilla ja kukkakäynnöksillä. Maetari on
tutematon ja kuuluu saarnatuoli tähän siirretyn
entisesta hajotetusta kirkosta.
#

„Altaritaulu on maalattu lautaholvaukseen yläpuolelle
ikkunaa, ja on se noin 8 kyynärää leveä, sekä kerkeltä 8 kyy-
närän korkainen ehkä. Taulun päähenkilö on Kristus
ristillä. Lähinnä häntä on 5 vaimoa ja oikealla 5 sotilas-
ta kahden täyspartaisen ^{muutoksen} ~~puolelleen~~ kanssa, joista toi-
nen on ratsum selästä; vasemmalla puolella on 11 soti-
lasta, joista 3 vasemman sivun alimmasja kulmasja-
heitävät arpaa. Kaikilla sotilaille on viikset. Mie-
tä on taulussa tikat, haute sekä joitakin muita, ynnä va-
su, jossa on ristiinnaulitusja tarpeellisia aseita.“ Taustana
taulusja on Jerusalemin kaupunki. — „Altaritkku-
naa ympäröipi vasemmalla puolella Mooses ja Pie-
tari, oikealla puolella Lutherus ja charon „in Le-
bens Größe“, jotka maalaukset näytävät olevan yhtee-
ydesjä altaritaulun kanssa.“ Näiden kuvien päällä on
cherubim ja samoin Moosesta ja Pietaria, Lutherusta ja
Saronia eroittavain patjoitten päällä. Molemmilla sivuil-
la on ikäänkuin taulun kehänä patjat, joittenpäis-
sä on omena ja risti teikattuina.

„Takaristoon johtavan oven päällä on krommulla
varustettu vaakuna maalattuna, kahden ^{krommattun} ~~steijonan~~ ympär-

Kälviän saarnatuolista tietävät vanhat kertoa, että se olisi lahjoit-
ettu kirkkoomme. Ruottin vallan aikana olisi eräs laivuri kytäes-
sään Pohjanlahden ulapoita joutunut laivoineen, jossa oli kuljetetta-
vana myöskin saarnatuoli, kovaa myrskyyn. Laivuri olisi silloin
tehnyt lupauksen, että jos hän vielä pääsee maihin, niin hän
lahjoittaa puheenaolevan saarnatuolin lähimpään kirkkoon.
Laiva ajautui Kälviän rannoille, ja laivuri täytti lupauksensa
ja antoi sen Kälviän kirkkoon." !

// Pohjalainen, n:o 193. vuosi 1895.

roitettu sijasta, w. 1639. Ja sijasta ajasta ovat olleet seura-
vaikset Opettajat: Kirkkoherrat: 1° Herr Haano Him-
Nurcka, Kirckoh. p^{ca} sijaista Kyrösta. Kockolan Cap-
palaifesta on tullut w 1639 tähän ensimmäiseksi Kirc-
koherraksi. cuollut w 1641. 2° Petrus Joh^{ns} Prochae-
us, Talampajan p^{ca} Hailuodosta Porckolan talosta.
Capp^{ca} Laektoasta tullut Nurckan jian Kirckh^{xi}
w 1641. Cuollut w 1658. Tämän poika Carl tuli
Kirckoh^{xi} Lapoalle ja cutzui itzens Prockman.
Toisen poika Capp^{xi} Paldamoon; hänestä on
Prochaeuksen jucu Pohjanmaalla. 3° Martinus
Miche^{us} Peithzius synd^t Isan Peitson talosta tifi
Pitäjästä. ollut ensin w Capp^{ca} w 1639. Regementin
Pappi 1641 aina w. 1647. Kirckh^{xi} 1660. Oli uol-
jens Pajamp^{ca} Marth^{ca} Hind^{ca} p. Peithze^{ca} cas-
watixi ja apulaisexens, joca jitten tuli Kirckh^{xi}
Laloifihin. cuoli w 1674. 4° Claus Marci Kelhewius
synd^{myt} Kelhälän talosta Laloifien Pitäjästä, Paj-
joen kylästä ja Kelhälän talosta. w 1641. tuli Capp^{ca}
ja w. 1674. Kirckh^{xi} cuoli w 1683. 5° Henricus Olai
Helhewius. Sota Papisti tuli Kirckoh^{xi} Kelwiölle

1) Simon Johanni poika. - C. H. Strandberg, Åbo stifts herdam
II siv. 133.

2) Toisen tiedon mukaan olisi hän tullut tänne vuonna 1642. De
estr. not. Per. Sac. in estr.

3) Sotapappina oli hän 30-vuotisessa sodassa Sakfamalla. Enn
tuli tänne oti 1658 eli luultavimmin 1660, oli hän kappalaisena Ki-
lasp. Hänellä oli myöskin valtakirja Kuningatar Kristiinalta Kalev
kirkkoherraksi, mutta "till at af honom begäret lågersmälet blef
han removerat ab officio et beneficio" eikä sita virkaa siis saanut. Piispa
Rothovius artti hänen kumminkin jälleen p^{ca} undestaan peppis-
virkaan 1689. - C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II. siv. 133.

4) Oli pitäjään apulainen ja tälle koulunopettaja Raahessa 1658. - C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II. siv. 133.

ja cuoli w 1685. Huhtikuussa. 6° Ericus Esfenius²⁾
synd^{myt} Pietarfareja Esfewästä. Kockolan Capp^{ca} w.
li Kelwiölle Kirckoh^{xi} w 1686. cuoli p^{ca} f. 8
apr. 1715. Hautaus Texti D: Pf. 27. v. 13. pidetty Kock^{ca}
Hautaus Texti D: Pf. 27. v. 13. pidetty Kock^{ca}
Prowastilda Mag Jacob Talanderilda. 7° Eri-
cus Jacobi Talander, synd^{myt} w. 1682 f^{ca} 20 ju-
liff^{ca}, ollut 6. ajastaica Capp^{ca} Kockolasta. tuli
Kuningan Tulmachdilla w 1721 Joulukuussa Kirc-
koh^{xi} Kelwiölle. w 1732. Kirckoh^{xi} ja Prow. Ca-
lajokeen, jieldä Limingan w 1739, joca cuoli
w 1747. 8° Mag. Johannes Joh^{ns} Palmenius⁴⁾ Kirck-
koh^{xi} p^{ca} Rimitasta, synd^{myt} w 1706. 3. p. huhti-
kuussa. ollut 2 1/2 vuotta Armouraden garnaja eli
Apulaisja Limingassa ja Rimitassa. tuli Kelwiöl-
le Kirckoh^{xi} w 1732 Toukokuussa. Sirtin jieldä Kirck-
koh. Kalajokeen w 1739. Kesäkuussa, ja tuli jieldä
Prowastiki Kalajoen Condractin yltze w 1755. 9°
Matthias Pazekius, Cauppamiehen H. Parsanen p^{ca}
Kock^{ca}, synd^{myt} w 1699. 27 p^{ca} Sept. w 1724. Rec-
torixi Wanhassa Carlebyssä, jieldä Capp^{ca} Kelwiölle⁵⁾
oli Capp^{ca} Herrainpäivämies. Kirckoh^{xi} Kelwiölle
1739 w 1746 Kirckoh^{xi} Herrainpäivämies 1744 tul

1) Gustavus Cajanus 1686. Lohtajasta. Purrety Lohtajan kirkkoherraksi
1687. Ei liene ollut Kälviän kirkkoherrana, vaikka sanotaan, koska
senkin tälle kuoltolasta mainita. Erikus Esfenius²⁾ on ollut en-
nenkin Lohtajalla tuli 1696. - C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II. siv. 133.

2) Oli isä noille villioppisuudesta tuomituille ja maanpakoon
ajetuille erseviiteille eli Eerikiinpojille Jaakolle ja Eerikille. Tän-
ne sanotaan hänen tulleen varta 1687. Oli opponeutkina Turun
pappeinkokouksessa 1688. Pakeni Godan jaloista Ruotjiin 1714 ja
kuoli siellä sokeana. Taloupoika Antaväältä. - C. H. Strandberg,
Åbo stifts herdaminne II. siv. 134.

3) Määrätty kappalaiseksi Kockolaan 1708. Toisten mukaan tuli
hän tänne kirkkoherraksi 1720 ja Toisten mukaan 1722. Kalajoel-
le olisi hän määrätty 1731. - C. H. Strandberg, Åbo stifts her-
daminne II. siv. 134 ja De fat. Ostr. not. Per. Sac. in estr.

4) P^{ca}no. Kuollut 1778. - De fat. Ostr. not. Per. Sac. in estr.
5) Kappalaiseksi tänne 1730. Kirkkoherraksi täällä 1740 ja Li-
mingassa 1757 ja Toisten mukaan 1758. Kuoli 1771. - De fat. Ostr.
not. Per. Sac. in estr. ja C. H. Strandberg, Åbo stifts herda-
minne II. siv. 134.

Kirkkoh^{xi} ja Prou^{xi} Limingan ja Calajaanan länein yltze. Hänen aicanans 1746 on Kellostapuli rakettu ja molemat Pappilan torjset ylös otetut. 10² Mag. Martinus Gaber^{us} Peithzius. Synd^{ny} w 1716 J^{na} 12 p^{na} Maji. Pacoretfulla Torsd^{er} kerin pitäjässä Angerinmaalla w 1739 tuli Thoulupapiksi ja Apulais^{xi} Brahestadin ja Saloisten pitäjäⁿ. W. 1746 Capt. Kockolan Caupangisa ja Pitäjässä w 1758 Kirkkoh^{xi} Kelwiölle. Hänen aicanans otettiin w 1759 Kirkon iⁿ fombi Kello painava 4 ~~Stk~~ 1 L^{tt} ja 4 naula, pitäjän omalla kohtauksella w 1764 mahan otettiin ja w 1639 rakettu ja 124 w^{den} geisonut Kirkeko ja Jamana w^{na} rakettiin uusi Risti Kirkeko Jamalle jialle, joca vihittiin w 1765 J^{na} 29 Sept. Tällä Kirkkoh^{da} ja nimettiin: Tyhän Colminaisuden Tempeliksi. 2)

Cappalaiset ja Apulaiset: Dn Claus Marci Kelhewius, Ensin Apulainen Saloissa w 1641 tullut Capp^{xi} Kelwiölle, ja Kirkkoherraksi w 1674. Dn Matthias Elai Carlagius synd^{ny} Stockholm^{issa} ollut Kelhewiuksen waimu ja Apulainen 5 w^{ta} jiken Capp^{xi} w 1647³ Vicarius Pastor Petrus P. Prochdens⁴ Kirkkoherran poika. Dn. Martinus Henrici Peithzius synd^{ny} w 1655 Apulainen Kelwiöllä Capp^{xi} Saloisiin 1683 jitten jialla Kirkkoh^{xi} w 1697 cuoli w 1727. Dn Johannes Ohm⁵ Synd^{ny} w 1669 Bruken

Kempeleen
1) ~~Kempeleen~~ Capp^{xi} Torsnissa. Tuli ylioppilaaksi Upsalassa, filosofian maisteriksi Toisten mukaan promoveerattu 1741. Wi-
hitty p^{na} 1772

seuraavana vuonna pitäjään apulais-
seksi Raahen. 1772 nappulaiseksi Kockolaan. Kuoli 1782.

2) muut kirkkoherrat ovat olleet: Maisteri Johan Rydenius, talollisen poika Hytilasta Lappajärvellä. Syntynyt 1736, ylioppilaaksi Turussa 1757. Wihi^{ty} 1763, filosofian maisteri 1766. Oli edellisellä apulaisena, kunnes tuli kirkkoherraksi hänen jälkeensä 1782. Kuoli 1784.

Maisteri Johan Gummerus, syntynyt 1743, vihitty 1760, promoveerattu 1763, apulais^{xi} Maivieskaan 1764, kappalais^{xi} Pievin 1770, kirkkoherraksi t^{na} me 1785. Siirretty Lapualle 1792.

Maisteri Elias Alenius, syntynyt 1743, ylioppilaaksi 1763. Wihi^{ty} 1769 filosofian maisteriksi 1769. Kappalais^{xi} Viijärvellä 1776, samoin Pyhäjoella 1783, kirkkoherraksi t^{na} 1794. Kuollut 1806. T^{na} oli kapteni Gabriel Alenius Ilojoella.

Christophe Carlenius Kemien^{xi}. Syntynyt 1751, ylioppilaaksi 1771, vihitty 1778, kappalais^{xi} t^{na} 1785. Kreivi M. Klingenspargⁱⁿ valtuut^{na} Tuli hän t^{na} kirkkoherraksi 1808. Kuoli 1813.

Carl Gustaf Olving. Syntynyt 1773, vihitty 1792. Kappalais^{xi} Oulussa 1803 ja kappalais^{xi} siinne 1808. Kirkkoherraksi tuli hän t^{na} 1814 ja siirrettiin Rahtajalle 1822.

Emanuel Salmenius, Kalajoen kirkkoherran Johan Salmeniuksen poika, syntynyt 1771, ylioppilaaksi 1791. Wihi^{ty} 1797, kappalais^{xi} Kalajoen Raappajärvellä 1800. Kirkkoherraksi t^{na} 1824. Kuollut 1832. — C. H. Strandberg, Abt stifts herdaminne II siv. 134 ja seur.

— De fat. Ostr. not. Ser. Sac. in Ostr.

3) ~~Kempeleen~~ Syntynyt 1693. — De fat. Ostr. not. Ser. Sac. in Ostr.

4) Paltamon kirkkoherran poika. Ei ole ollut kappalaisena t^{na}. — C. H. Strandberg, Abt stifts herdaminne II siv. 135.

5) Johan Gustavi Arn Brahestadensis, raatimiehen, toisten mukaan talonpoika. ~~Kapp~~ De fat. Ostr. not. Ser. Sac. in Ostr. ja C. H. Strandberg, Abt stifts herdaminne II siv. 135.

Caupungish. tullut Capp^{xi} w 1694 C^{ti} 1728. Nicolaus Hammar¹⁾, Apulainen. On Johannes Andr. Cajanus²⁾ syntynyt Paldamoga. tuli Armonuoden Garnajaksi Lochtajan 1723 apul^{xi} G¹⁷²⁵ G^{umse}. Capp^{xi} Helwi-
ölle w 1728 cuoli w 1745. Michael G^{umse}. Armo-
nuoden garnaja. Tuli Cappalaisexi Saloifihin. On
Martinus Laurin syntynyt Wirman eli mynämä-
en Pitäjälä w 1706 g^{na} 28 October Laurilan ta-
lofa. tuli ordineratuki Papixi ja apulaisexi Capp^{le}
Calajoen Yliwieksela. Joh. Westzyntihinxelle w 1735.
g^{na} 4 Junii, josta w 1740 Capp^{xi} Pyhäjoen Pyhäjär-
wen Cappelin w 1749 transportti tähin Helwi-
ön Pitäjähän. Cuoli g. 21 p. Helmikuuta 1785.³⁾ Mggr^{xi}
Elias Ribling, syntynyt w 1729 g^{na} 27 Dec. Friedrichs-
haminan Caupungsh^{xi} Capitainin poica w 1760 Ordi-
neratt: Papixi ja apulaisexi Capp^{le} M Laurinille. Mggr^{xi}
Johannes Hydenius syntynyt w 1736 Lappajärvellä
Hytilän talofa. Ordinerattu w 1763 Pyhäjoen Hapa-
järveen Armonuoden Garnajaksi, ja w 1764 tuli ~~Kirkk~~
Kirkk^{ren} M. G. Peithziuksen wäwyxi ja apulaisexi. W.
1767 on tämän Taulun ylös pannut Martinus Gabri-
lis Peithzius." 4)

Arkistossa on paljon kirjoja, niinkuin tili-kirkon y.m.

Zacharias Hammarin

- 1) Kruunupyyn hospitaalin voutinpoika. - De fat. Astr. not. p. e. in Astr.
herdaminne II siv. 135.
- 2) Paltamon kappalaisen poika. Syntynyt 1695. - C. H. Strandberg, Åbo stifts
herdaminne II siv. 135.
- 3) Toisten tietojen mukaan: Kappalaiseksi Pyhäjärvelle 1739 ja Täm-
ne 1746 eli 1748, kuoli luultavasti 1784. - De fat. Astr. not. Per. Sac. in Astr.
- C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II. siv. 135.
- 4) Muut papit ovat olleet: ~~Christopher~~ Carlénius, kappalaiseksi tuli
1785 ja Kirkkoherraksi 1808.
Maisteri Carl Fredric Alleenius, kirkkoherran poika, syntynyt 1778
viihity 1801, promoveerattu 1802, kappalaiseksi tamm. 1811, kirkko-
herraksi Kruunupyyn 1827.
Maisteri Elias Ephraim Alleenius, kirkkoherran poika, synty-
nyt 1780, viihity 1811, searnajaksi Ullavaan 1817, kappalaiseksi tamm.
1828. - De fat. Astr. not. Per. Sac. in Astr. ja C. H. Strandberg,
Åbo stifts herdaminne II. siv. 135.

kirjoja, vanhoja asia- ja kuulutuspapereita y.m. Muun muas-
sa on siellä Raamattu vuodelta 1642. - Vielä mainittakoon
arkistossa säilytettyä ^{luultavasti} kirkkoherra Peitziuksen kirjoit-
tama "Historisk och Oeconomisk Beskrifning öfver
Kelwia och uti Österbottens Högdingedöme belägen,
Käpikyrjoitus".

Kellotapuli on rakennettu 1803-1804. Kerrotaan, että
tuon kauniin kellotapulin piirustukset olisivat oikeas-
taan tarkoitellut johonkin seurakuntaan Ruotsissa, mut-
ta erhtyksestä olisivat piirustukset yhäindenten-
tin kottorissa vaihtuneet ja niin saivat Kälviäläiset
tuon uhkien Tapulin piirustukset, jonka mukaan
silloin rakennettiin tapulintorni. Kun tapulin mennään
maantieltä kuljettavasta ovesta, on tämän oven avai-
merksi rautapuikeista muodostettu kirjain G, joka
ehkä tarkoittaa nimeä Gustav Adolf. Oikea avain silloin
vanhempi kuin Tapuli, vaiko yhden ikäinen, on tiet-
luultavampi on, että se on jo ehkä Gustav II Adolfin ajat-
ta.

Kaksi kelloa on täällä. Pienemmän kellosta, joka
painaa 4 ~~1~~ 1/2 ~~1~~ 1/2, on seuraavat kirjoitukset:

LOVISA ULRIKA ADOLPHUS FREDRIKUS
Regina Sveciae Rex Sveciae.

Taisella puolella: "A^o 1759 uppköptes denna klocka med Kelwi-
a Lokne församlingens bekostnad, då Högvalborne Gen.
Majoren Gustaf Abram Piper var Landshövding, Dr.
Carl Fredrik Menander var Biskop, Magister Marti-
nus Peitzius Pastor, Martin Laurin Sacellan och E-
lias Klapuri kyrkovård, bestald genom Handelsman
i Gamla Karleby Christian Bakman, guten af Ger-
hard Meijer i Stockholm." Kellon alireunassa on sit-
te: "Tulkaat, astukaam ^{nyl} Herran vuorelle, Jakobin
Jumalan huoneeseen, että hän opettaa meille teitän-
sä, ja me vaeltaisimme hänen polkuillaan." Psalm.
2. v. 3." Pienemmän kellon paino on 1 ~~1~~ 1/2, kir-
joituksina on: "Tulkaat kumartakaam, polvillemme
lungetkaam ja maahan luskekaam Herran meidän Luo-
jamme etehen. Ps. 95. v. 6." Kellosta on fitapaitti
kuninkaallisten miestestien rintakuva ja nimi:
"Fredricus Rex Sveciae, Ulrika Eleonora Regina
Sveciae. Denna klocka är genom Handelsman
Christopher Carlbons befordring guten af Meijer
i Stockholm. Då var Landshövdinge i Österbotten
Baron Bror Rålamb; Pastor Johannes Palmén,
Sacellan Johannes Cajanus." Alimmassa reunassa on:
"Päikki, joilla henki on kiihtäkään Herra, Hakehyä. Ps. 150 v. 6."

Seuraavat papit ovat Ullavassa olleet: Matthias Arve,
lauder Ullavassa, vihitty 1783. Ensimmäinen saarnaaja täällä
1777, mitäjään apulaiskirkkoon 1800. Jacob Cajanus, kappalaisen
poika Lampilta, syntynyt 1769, saarnaajaksi tänne 1801, kirk-
moihin 1807, toisten mukaan 1808, kappalaisiksi Jalasjärvelle
1816. Car Gustaf Borg, kappalaisen poika Ylikamrukselta,
syntynyt 1780, vihitty 1805, saarnaajaksi tänne 1808. Siirretty
Ylikamruun 1814 ja sihteerin kappalainen Ylikamrukselta.
Anders Gustaf Ekholm, vihitty 1810, saarnaajaksi tänne
1815, kappalaisiksi Ylikamruun 1816 ja Kakkolaan 1821.
Elias Ephraim Olenius, syntynyt 1786, vihitty 1811,
saarnaajaksi tänne 1817 ja kappalaisiksi Kälviällä 1829.
Abraham Kovak Inghen, maamies Johán Inghenin poika, syntynyt 1803, kirk-
kolliseksi 1822, vihitty 1825 ja saarnaajaksi tänne 1828. J

228.

Kaustinen

ostettu. Toisella puolella on: "Gustavus III Rex Sveciae,
Pophia Magdalena, Regina Sveciae." Laitakirjoitus
kuulua: "OLCAT CUNIALHISET JOCAISTA COHTAN RACASTA =
CAT VELPÄ PELIÄTCÄT JUMALATA, CUNNIOITTACAT KUNINGAS =
TA. 1 Petr. 2: 17."

#

Kaustinen.

Kaustinen on eritettynä Weteristä 1776. ^{Tallut pastoraaliksi 1860.}
Kaustisen kirkon on rakentanut rakennusmestari
Jattekko Kuorikoski vuonna 1777. Saarnatuoli on
samalta vuodelta ja vanhundestaan sanotaan sen olleen
kuvitettu enkelinkuvilla, jotka korjattaessa ovat
peitettyt maalilla.

Altaritaulu on kolmiasainen. Keskellä on Wapahta-
ja ristillä. Päälimmäisessä kuvataan Kristuksen tai
vaaseenastumista ja alimmainen kuva on
toollisen asettamista. Nämä taulut on maalamut
E. Alm 1803. Siunilla on vielä: Syntymäluonne,
"Målad af J. Portell 1803" ja Wapahtajan syntymä,
"Målad af E. Alm 1803". Vielä on lehtereillä suuri tau-
lu, entinen altaritaulu, jonka täytyi siunne siirtää,
koska se hirmuisuudellaan peljätti ihmisiä. Taulu on

J. C. R. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II. riv. 126 ja käsikirjoitus
museon De fatis Estrobtinniae notandis. Series Sacerdotum in Estro-
btinnia.

J. H. G. Reinberg, Finlands territoriala Förfamlingens ålder, utbildning och ut-
bildning.

Kirkolliset muistat.

229.

vaa viimeistä tuomiota. Ylimpänä on Isä-Jumala
ja enkeleita sekä kummallakin puolen vanhurskai-
ta. Keskellä on Wapahtaja ja tuomitavat sekä alhaalla
helvetti kauhuineen. Siellä Perkele kohentelee tulta
ja hirveillä kynsillään iskee uhreihinsa. Tulen
liekit nuoleksivat käärmeitten repimä annos-
tomis. Näyttää, niinkuin olisi taiteilija tahol-
laan asettanut helvettiin näkyneen vaun vai-
sia. Maalaus on kirjoitus: "Denna tafla är
tit det mästa förärf af Förfamlingens ungdom,
år 1803. Taulu sanotaan E. Alm ^{J. Salltelliin} maalannut
Lavitteissa lehterille, on ikkunan ^{Kappale} takana ^{ala}
~~helvettiin~~ keskitaulus täytynyt leikata pois.

Vielä on kirkossa alhaalla oven päällä kirjai-
tus: "Kuningas Gustavus III^{nen} hallituksen ai-
kana, on tämä Herran huone rakettu, vuonna
1777. Keisari Aleksanderi II^{nen} hallituksen alla
on tämä Herran huone ylösrakettu vuonna 1859.
Maalattu 1827 W. Karlström."

Sakeristossa on Santori A. Chydeniuksen ^{museo} ~~muisto~~ kuva

„Målad af. E. Alm 1794.“ P. R. Chydeniuksen muutoku-
va. „Målad af. E. Alm.“ vuodelta 1800, J. Simeliuksen
muotokuva. Almistä maalattu vuodelta 1803 sekä piis-
pa Tengströmin muotokuva.

Punasilmäinen kultaampeluksilla koristettu
kalkkivaate, jossa kerkellään C ja kruunu päällä,
sekä reunaisissa äännettyä kirjoitus: Act. NO 1778
MASTIAS HONGEL, BRIGITTA CHYDENIUS
JINA HOLM. KÅSTBY CAPPELL.

Kellotapuli on rakennettu vuonna 1777 ja on siinä
kolme kelloa. Toisimmasa kellossa on seuraavat kir-
joitukset: „Keisari Nikolai I Ensimmäisellä kol-
malla hallitusvuonna 1846, Jona Simon Wilhelm
Appelgren oli Hakkolan pitäjän kirkkoherrana
ja Berndt Gustaf Ringbom kappalaisena Kaustijoen
kylän seurakunnassa. Valoi Joh. A. Beckman Tulk-
kijana, tämän kellon sovittuun hintaan, mainittu
kappelin isännille.“ Toisella puolen on kirjoitus:
„Kuule mua mullan lapsi! Kun mä armon antamilla,
Jua kutsum kaikkiani, Vielä kuulokellonakin,
Kunniin, en kuottuasi, Myötyriksi mentyäsi, J=

jän kaiken itkermähän, Jos et armon antajata Etji
ennen loppuasi.“ Tämä kello on valettu undestaan.
Ennen on siinä ollut ensikerran valettu 1802, seu-
raava kirjoitus: „Nid den slagna meluens ljud men-
niska till templet hasta Att en svik till Jesum
kasta och en blick på Herrans bud.“

Keskimmäisessä kellossa on seuraavat kirjoitukset.
„Kom up till Herrans hus, Hans dyra ord att höra, Att
gjunga böia knä, och bot i stoftet göra. När
lagens Grynna våld ses bygdens Flyddor hota,
Jag ropar Jkynda fort att faran ifrigt möta.
Då från en Bräcklig kropp en siäl sitt afski-
tar, mitt ljud dig säger till, Du samma vägen
far, när man i jordens famn den slagna lydan
gömmar man då en lastfull snart, men dygdig
aldrig glömmar.“ Toisella puolella on: „Åhr 1777
är denna klockan köpt till Kåstbys nya Capell-
kyrka. med. samma. Capell. smogen. egna. dryga.
sammanskott. Då Herr Mag. Anders Chydenius. var
kyrkoherde. i. gamlacarleby Herr. Hendric Hedberg.
Capellan. i. öfvervetil. och den nya. Capell. försam-
lingen. ännu. utan. egen. prest. guten i Stockholm

af Johan Jacob Martenson.

Perin kello on uudesta Pietarissta valettu vuonna 1883
~~Parvianen~~ & Co. luona eikä ole siinä kirjoituksia.
Ennen oli siinä seuraava kirjoitus: „Hasta upp till
Herrans hus Du prest! att upplysa dig och folket.
Du åhörare, att lära känna den rätta vägen och
att troligen vandra derpå, så skolen I båda engång
mötas med glädje i Guds bonings och der njuta
vi g salighet. Gjuten af Carlsson Berg i Stockholm
1787.”

Mitäm erityisesti merkellisempää sen arkistas-
sa tavannut. - Muuten on kirkko ja samoin tapuli-
ketut puusta ja kirkko ristikirkko.

Weteli.

~~Wetelin kappeli on perustettu 1639.~~
„Niisi peninkulmaa emäkirkolta (Hakkolan) on
eteläisellä joen rannalla muutamalle kunnalla We-
telin kappelikirkko, joka ensinnä rakennettiin tän-
ne vuonna 1639, mutta ei ollut kunnossa kauneimmin
kuin vuoteen 1678, jolloin toinen, joka nyt ~~nyt~~ vielä
kin on käytännössä, rakennettiin samalle paikalle.”

4) ~~3~~ Mathesius, Progr. Beskr. om Österbotten. Suomi 1843 siv 160.
1) C. H. Strandberg, öbo stifts herdaminne II. siv 120 ja kirkkirj. De-
fat. Astr. not. Per. Sac. in Astr. 2)

K. G. Leimberg, En-
lands territorial-
förhåll. åld. utv.
o. utgren. sid. 57.
3) Lager. Handl.
o. upps. rör. Fin-
lands kyrkohistor.
a. sid. 152.

Kirkkolikeet muistot

233.

Sama kirkko on siten ollut käytännössä aina vuoteen
1839, jolloin valmistui nykyinen arkkitehti Engel'in to-
keimain piirustusten mukaan kaksinkertaisella kupoo-
lilla varustettu puinen ristikirkko.

Mutta ennenkuin tästä kirkosta alan kertoa, kenne
paikallan luoda silmitys entisiin kirkkoihin ja
mitten historiaan. Tiedot olen saanut Wetelin kirkon
arkistasja säilytetävistä kappalaisen Jaakko Farse-
niuksen aloituksesta - ja viimein kappalaisen H. R.
Aspelinin päättämästä historiakirjasta sekä profes-
sori J. R. Aspelinin kirjoituksista Wetelin pitäjän
vanhan ajan muistojä.”

„Hakkolan kirkkoa kävivät asukkaat Wetelinjoen la-
vulta ainakin 170 vuotta, ennenkuin toista kirkkoa
rakennettiin tuumimaan. Lähin matka Kaustfinsky-
lästä oli 3, pisin Perhosta päälle 10 peninkulmaa.
Forselius sanoo: Hakkolan kirkkoherra Ericus Ni-
colai Gallo laitti hallitukselle pyynnön saada sena-
kunnan yleisäntään rakentaa kirkko. Pyyntöön suo-

1) J. R. Aspelini
Hälsan sanomat N:o 2, 4, 7, 12, 13, 15, 19, 21, 23, 24, 25
vuon. 1879.

Seuraavat papit ovat täällä olleet: Carl Borg, tuli tänne ensimmäiseksi kappalaiseksi 1778. Muutti Ylikannukseen 1782. Jacob Simelius Kokkolasta tänne 1783 pitäjän apulaiseksi. Täältä kirkkokerraksi Kalajoelle 1798. Samuel Reinhold Chydenius, Waa-
ran rovastin poika, syntynyt 1766, vihitty 1790, saarnaaja Per-
hossa 1794, kappalaiseksi tänne 1800. Kuollut 1805. Isaac Hed-
berg, syntynyt 1768, ylioppilaaksi 1789, vihitty 1793. Saarnaajaksi
Perhoon 1801, kappalaiseksi tänne 1806. "

att
möta
vig
1782
Sa Ta

Weteli on tullut pastoraatiksi 1860. Sitä ennen oli se Kappeli.
Paikan nimi lienee tullut ~~suom.~~ "weteli" sanasta, perustuen
suomen weteläisiin soitin²⁾ - Lieneekö tämä sama, josta Lar-
gus mainitsee³⁾ että se vuonna 1722 kuului Kokkolassa nimel-
lä "Erijerfvi Capell"; On luultavaa että täällä nimellä²⁾
tarkoitetaan Weteliä.²⁾

tutttiin v. 1639 ja kuningatar Kristiina lahjoitti 15 ~~l~~ 18 ~~st~~ paiman kirkonkellon. Mutta samaan aikaan syntyi riita siihen se rakennetaan. Kaustifelaiset tahtoivat rakentaa Geddalun kartanon alapuolella olevalle mäelle, josta paikalla vieläkin on nimenä Kapellbacka, toiset Wetelin kylän kankaan ja Läsbyn välille, Wetelinjoen etelärannalla. Riksdan ratkaisi kirkkoherra ja määräsi, koska ei enään saisi pidettää Perkolaisen kirkkomatkan, kirkonpaikan Weteliin. Siihen kyttyi Kaustiseläisetkin. Tähän kirkon ostettiin sitten toinenkin kello v. 1642 Tukholmas-
ta ja painoi se 20 ~~l~~. Pyydettiin sitten Järven pispalta vakituinen pappi kappeliin ja siksi lähetettiin Henricus Merijervius. Mutta pienen palkan vuoksi siirtyi hän Kokkolaan puolen vuoden päältä.

Uudesta pappia pyydettyä tuli Ericus Raumannus, kotoisin Raumalta. Palkkseen sai hän Perhon tulot kirkkoherra Gallolta ja seurakunta lunasti hänelle verovapaan maaosan Kokolan talosta, joka oli autions ja velasta kiinnitetty kauppaneiehelle. Raumannus oli täällä 30 vuotta. Kirkkoherra Gallo kuoli vuonna 1653 ja kirkkoherraksi tuli Ericus Matthiae Talam-

der. Vuonna 1656 maalattiin ja koristettiin kirkko ja ostettiin kello v. 1661, joka kello painoi 37 ~~l~~ 15 ~~st~~. Oli nimittäin tuo Kristiina kuningattaren lahjoittama kello särkyneenä edellisessä vuonna. Kun kirkkoherra Ericus Talander oli kuollut, joulukuun 16 päivänä 1672, määrättiin seuraavana vuonna palkansa Isaac Erici Talander rille. Samana vuonna huhtikuussa, eli v. 1673 kuoli Raumannuskin. Tänä vuonna seutui vielä kappeliin uusi pappi, nimittäin Elias Forselius, joka oli syntynyt Tammi-Kuulla 1652 ja ottanut pappilasta olevasta kasteesta sukunimensä.

Seurakunta oli nyt niin lisääntynyt, että koviin ahtaaksi kävi kirkko. Kiinppä päätettiin 1679 rakentaa uusi kirkko, joka suotuisan vuoden tähden valmistettiin ja seuraavana vuonna 1680 rakennusmestarina Ollen Jäms Nisinksen aika. Tähän uuteen kirkkoon lahjoitti runni osa kuntalaisia 16 piippuisen kynttiläkruunun ja toisen vähän pienemmän lahjoitti samana vuonna, eli 1682 Tukholmalainen kauppias Joonas Laurinp. Lundberg. Tästä kruunusta oli 6 piippua. Uuden saarnatuoli kirkkoon teki v. 1695 Henrikki Tuomarp. Fast. Hauha lahjoitettiin lattiin. Hopeainen kalikki ja piteeni ostettiin kirkkoon 1699, ja paim-

noij³¹ ³/₈ luotia, jota siten vuonna 1732 suurennettiin ja
edellistä, Vuonna 1656 ostetua, alettiin sairaita ripitettäväksi käytt-
tää. Vuonna 1697 ostettiin punainen samettinen messukafak-
ka 209 kupp. talarilla. Tähän oli selkään ommeltu hopeakatai-
nen risti. Pappi Isakus Talander kuoli 1695 ja jumaluus-
opin professori, Naantaalin pastori Petreus määrättiin kapp-
laan, mutta ehti kuolla, ennenkuin tälle ehti. Nyt mää-
rättiin kirkkoherraksi Maasasta oleva kolleega Jacobus West-
zyntheus. Hän kuoli ja syksyllä 1702 ja 1704 tuli Torun-
byn kirkkoherra, maisteri Jacobus Erici Talander kirkko-
herraksi Kokkolaan. Kellotapuli rakennettiin uudesta v. 1706.

Kun tiedot Isakyrän tappiosta levisivät tänne, kä-
ki kirkkoherra Jacob Talander upottaa kirkonkellat jokeen,
messuafu kätettiin kirkon pilareihin ja rahat muuta-
maan hauteaan kirkon ympärillä olevassa hautausmaassa.
Sitte pakemivat papit, kirkkoherra Tarnioan ja Wetelin
6⁹ vuotta pastori metfään Sydänmaalle.

Rauhan tullua palasivat arukkaat piiloistaan. Kätkeyt ka-
lut otettiin esille ja alettiin eutiset alat. Mutta tuo iäkäs ja mo-
nia kovia kokenut kappalainen Elias Forselius oli jo niin
heikkautunut, että ei yksin jaksanut hoitaa tointaan. Kun-

287.
ja pyysikin apulaiskseen poikaansa Jaakko Forseliusta, jo-
ka oli syntynyt elokuun 19 p:nä 1691, käynyt opinnoilla
Upsalassa vuodesta 1709 lähtien ja syksystä 1716 ollut kotia-
pehtajana perheisä. Rauhan teon aikana oli tullut isälleen
avuksi, ja apulaiseksi vihkii hänet piispa Wille Olles-
saan Herrainpäivillä, Tukholman isossa kirkossa he-
näkuun 16 p:nä 1723.

Vuonna 1722 korjattiin ukkosentuman särkemä ylim-
mäinen osa kirkon tornista. Tämän aikuisista ^{ostokrista}
mainittakoon: timalasi, punainen alttarivaate ja soikea, ta-
^{linainen kastemalj ja kuparinen kattila.}
otuille koristuksilla varustettu hopeainen öyläkirasia.
Vuonna 1725 maalattiin kirkko sisältä valkoiseksi ja sei-
nille asetettiin kuuteen paikkaan raamatunlauseita leh-
tikoristusten ympäröiminä. Kuorin oven kummallekin
puolel tehtiin pyramiidin muotoiset patfaat.

Helmiukuussa 1733 kuoli 60 vuotta Wetelissä ollut kappalai-
nen Elias Forselius. ^{31 vuoden / kunkander vanhana} Seurakuntalaisten yksimielisestä pyynn-
östä, määrättiin poikaansa Jaakko Forselius tilalle. Pari vuotta
myöhemmin, v. 1735 kuoli rovasti Andreas Kiernner ja
pitäjeen yksimielisestä pyynnöstä määrättiin tilalle ma-
steri Karl Kustaa Werander, Rappfjärdin kirkkoherran
Jacob Weranderin poika - syntynyt 28 p. toukokuuta 1705-,
oltuaan vuoden Pohjanmaan jalkaväkirykmentin pappim.

vuodesta 1727.

Pieneksi oli taas jäännyt kirkko. Oli siis pakko saada tilaa enempi ja senpätähden tehtiin lehterit rakennusmestari Juhon Hangan johdolla. Samana vuonna, ~~1737~~ ¹⁷³⁷ asetettiin Tukholmasta alttarille hopeakannu, joka painoi $4\frac{1}{2}$ luotia. Kirkko maalattiin ulkoa ja samoin tapaili punaiseksi v. 1736.

Vuonna 1738 määrättiin kivuloiselle kappalaiselle apulaiseksi Antti Blåholm. 1749 laajennettiin sakarista ja 1751 teki sijais alttaritaululle sama rakennusmestari, nimittäin Matti Juhon p. Hanka. Taulun maalauksesta sai mestari Backman 300 kups. talaris.

Taasen tuli ahtaus kirkossa siinä määrässä, ja niinpä suunnitettiin vuonna 1822 Råpingsgårdi rakentaa eri kirkon tilalleen. Mutta ne suunnat myösi lenehti. Ei muuta kuin kolme vuotta myöhemmin otettiin kunnassa uuden kirkon tarpeellisuus puheeksi. Silloinkin riitelivät Råpingskiläiset kirkkoa sinne, mutta turhaan. Tuntuivat sen asettamiseksi oltun maalle. Vuonna 1832 ryhdyttiä laskettiin perustuskivi uudelle kirkolle, jonka paikaksi oli otettu maki vähän etempänä rannasta vuonna 1806 perustetun hautausmaan vieressä, ja vuonna 1844 tasoitettiin entisen kirkon

paikka hautausmaaksi.

Mitä nyt tulee tähän nykyiseen kirkkoon, on jo sanottu sen rakennuksen muoto. Kirkon sisällä vetää heti huomiot puoleensa hyvin komeilla leikatuilla puutteilla ympäröity alttaritaulu. kaksiosaisena, josta ylempänä oleva kuvaa Kristuksen ylösnousemista ja sen alla on kirjoitus: "Gudi ware Tack, som Alf Segren gifvit hafver, Genom vår Herra Jēsum Christum 1. Cor. 15: 57." Alla oleva ryhmä kuvaa ehtoollisen asettamista ja siinä on kirjoitus: "Se tehkääte minun muistokseni. 1 Cor. 11: 24-25." Taulu on "tuntemattoman taitelijan tekevä; sen ikä on myöskin tuntematon, kumminkin on se noin 100 vuoden vanha; se tietään varmaan että se on ollut siinä vanhaa kirkossa, joka rakennettiin vuonna 1680; vanhempiin maalauksiin verraten on taululla ehkä joku taidearvo." Taulua ympäröivässä kehyksessä on sivuilla ylhäällä toisella puolen Mooses lakitauluineen, ja toisella puolen apostoli Raamattu auki käsissä, puusta leikattuna. Keskipaikalla ylhäällä on kruunu, sen alapuolella seppelien

// Beskrifvande inventariäns, upprättad öfver Wetel moderkyrka, kirkkoherra J. Bergroth. Museon arkistossa.

ympäriinä heprealainen sana. Pöytä on puitteissa vielä pari enkeliä, jotka soittavat pasunaa. Muista koristuksista kirkossa mainittakoon pari seinästä ulospistävää kynttiläjalkaa, joissa toisessa on nimimerkit: M. O. D. R. ja toisessa: Gabriel Elie Torsetius anno 1701. Kynttiläkrunu 6ta päässä ja kirjoitus: Jonas Larsson Lindberg Anika Eriksdotter anno 1680.

Sakaristossa on mainittava kolmikaarainen kynttiläjalke vaskesta, ja siinä kirjaimet M. R. M. O. H. P. A. P. An. 1706. Edellä mainituksa inventarisluettelossa mainitaan painetuista kirjoista arkistossa oleviksi: "En finsk handbok, tryckt i Stockholm 1639, en svensk handbok - 1637, ruotsalainen versikirja 1638, tässä on kuvia, mutta ei etulehteä. Ja muita kirjoja vielä joukko. Kaikkellaisia tili- ja asiakirjoja viime vuorisadalto Eikä viikodin tuo ja usein mainittu Wetelin historia kirja ovat tärkeimpiä näitä kirjoituksia vielä.

Kirkon ullakolla säilytetään vanhasta kirkosta otetut puukuviot, nimittäin 4 noin 3,5 decimetria

korkeaa pöytästään kuvaa, 4 kiveruukimmiä, pöytä, ja 1 kynttiläkyntti. Mieli on siellä nykyäänkin mestariteos, nimittäin tavallisen miehen kakoinen Kristuskuva ristillä. Kuva on hyvin leikattu, päät ja karvat, jotka eivät ole erittäin hyvät.

Kellotapulisja säilytetään vanhaa saarnatuolin jalkaa, suuri puusta tehty ja maalattu ukko. Sitä nimitetään "Kampelin ukon patatikki", miehen, joka oli ollut ensimmäisiä asukkaista täällä - toisten mukaan eräs rummin vaimo. Ukko on miinaan rajaten istuakseen kuvattu, partainen ja hapsot heiluvat olkapäille. Päässä on leveä hattu, jolla saarnastuoli lepäsi.

Kelloja on tapulisja kolme. Pienimmäisjä kellossa on seuraavat kirjoitukset: "Denne klocka är giten 1642 men förnyad 1785 då H. Doct. Anders Ohlstenius var prost och kyrkoherre i G. Carlsby och H. V. Past. Hend. Hedberg. Capellan i Öfverwetil Capell Giten af Joh. Jac. Mårtenssen i Stockholm." Toisella puolella on: "54 Herrans sanningebud kommer här oss hasta upp i helgedommen." Keskimmäis-

mäissä kellossa on toisella puolella: „Tusa pastore
 Jacobo Chydenio et comministero in Wetil Jacobo
 Torsetio a Joh: Fahsten Holmiae anno 1754.“ ^{Täällä} ~~Alta~~
 on Wapautajan kuva ristillä ja kahden puolen che-
 rubim. Toisella puolella on ~~puolella~~ ^{puolella} sateitten sijasta
 heprealainen sana ja kirjoitus alla: „När som mit
 döda ljud i tina öron klingar Tänk efter hvar för
 jag Mig af och an så swingar at jag tin lödigh-
 het Betäcka minnes på Ell^o att jag kallar dig
 upp till Guds hus at gå.“ Seuraa sitten vielä 4 che-
 rubimia. Toisa kellossa on seuraava kirjoitus: „År
 1661 är dena kläcka i första gången guten till Öfver-
 vetil. Cappel men år 1778 för sin brist fellighetens
 skull om, guten af Johan Jacob Måtemsson i Stock-
 holm ock till ökt. Då Herr Mag. Anders Chyde-
 nius var kyrkoherde i Gamle Carleby och Herr Hen-
 Hedberg capellan ved Öfvervetil Capel.“ Toisella
 puolella: „Et große ljud o folkh ren väkt dig
 ur din dväl, att herta till det hus, där Herren plä-
 gar tala. Jag ropar Jkynda dig, här öppnas nå-“

dens dö, slå verlden ur din drog, af andacht
 alfvär gör.“

Mainita vielä sopinee, että Råyrinkiläiset ovat ole-
 lä myöhemminkin hommanneet kirkkoa lähemmäksi
 kotipaikkaan ja tällä kertaa siten, että se ~~siis~~ ^{siis}
 ilman mitään muuta. Tuuma ei nytkään tukkoon
 käynyt - mutta onnistunut pilkkaruno hommasta oli
 palkkana heille.

„Wetelin vanhin kirkko seisoi jäkiraunalla, nykyisen
 kohdalla, toinen vähän ylempänä, kolmas, nykyinen ris-
 tikirkko on sitäkin ylempänä mäellä, joka on korkein
 mäki joen vasemmalla rannalla.“

Perho.

„Wanhastaan“, sanotaan kertomuksesta Wetelin seurakun-
 nan muinaismuistista 19 p. ¹² joulukuuta 1753. „on tässä kappe-
 lissa (Wetelissä) ollut kaksi saarnapaikkaa, toinen Perhon
 kylässä, jossa pidetään jumalan palvelusta kahdesti vuorok-
 dessa, kerta ennen joulua ja kerta joulun jälkeen; - - - Koska
 Perho on 5-6 peninkulman päässä, ja on sinne sairaiden
 ja vanhojen tähden useammin mentävä. - - - Vuonna
 1780 päättivät Perholaiset rakentaa itsellensä puunkirkon
 jängän harjulle, määräsivät kesäkuun 17 p:nä papillen-
 sa palkan ja saivat marraskuun 14 p. kuninkaalta vah-“

1) C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II. siv. 126 ja seur. - De factis Othobottniae
 notandis. Series Sacerdotum in Othobottnia.

Perho erotettiin kappeliksi 1861^{je} pastori
seuraksi 1879. 2)

2) R. G. Reinberg, Finlands territoriala För-
samlingens ålder, utbildning och utgrening
siv. 58.

Puraavat papit ovat täällä olleet. Eräs ^{Henric} Merijervi on
täällä ollut ensimmäinen pappi, mutta muutti ½ vuoden kuluttua
pois palkan pieneneden takia. Ericus Raumannus 1643.
Täällä kuoli hän 1673 ja lapsensa ottivat nimen Forselius. Elias
Erici Forselius, edellisen poika, syntynyt 1652, kappalaiseksi
tänne 1673, kuoli 1733. ~~Michael~~ Eliae Forselius, syntynyt 1691, yliop-
pilaaksi Upselassa 1709, vihittiin Tukholmassa 1723, kappalai-
seksi täällä 1733. Kuollut 1758. Henricus Hedberg, talonpoika Kokemä-
ellä, syntynyt 1718, ~~apulaiseksi 1742~~ pöytäseuraksi apulaiseksi Huskarleppymy-
n 1753, kappalaiseksi tänne 1759, kuollut 1791. Maisteri Zacharias Georgii
rman, syntynyt 1763, vihitty 1788, promoveerattu 1789, kapp-
alaiseksi tänne 1792, samoin Wähäkylässä 1807 ja siellä kirkkoher-
ni 1817. Nils Johan Ahlbäck, ^{ylioppilaaksi 1782} syntynyt 1764, vihitty 1789, yli-
opilaaksi saarnaajaksi Suomen sataväkeen ~~1788~~ laivastossa. Oli
sotien vuorina 1789-90, ylimääräiseksi papiksi ~~saarnaajaksi~~ 1798
pöytäseuraksi apulaiseksi Kokkolaa 1798, kappalaiseksi tänne 1804, kuol-
lut 1814. Maisteri Elias Wegelius, vihitty 1801, promoveerattu
1802, kappalaiseksi tänne 1815 ja kappalaiseksi Kuusalaan 1828. Gab-
riel Sanlin aboenfis, syntynyt 1761, ylioppilaaksi 1784, vihitty
1789, kappalaiseksi täällä 1826 ja kuollut 1829. Henric Hedberg, Pohja-
lainen, syntynyt 1802, ylioppilaaksi 1824, vihitty 1826, kappalaisek-
si täällä 1831. 1)

vistuksen päätökseen. Huhtikuun 17 p:nä 1782 myönsi konfistorio heille koulunopettajaksi yhioppilaan Jaakko Chydeniuksen, joka myöskin saari saarnata heidän uuden kirkkosalin. "1/ Kansa kertoo siellä, että kun olivat uudet kerta päättäneet kirkon rakentaa, ryhtyivät he heti työhön lausumatta niin halkaista sanaa kenellekään asianomaisista virastoista. Saatiin siksi kuulla tuomiokapitulissa, mitä puuhia on Perhon ukailla ja siitä tuli kiire. Väyryn pyyntö- ja puoltokirjan kun kapitoli lähetti Perholaisten puolesta kuninkalle, niin jopa lupa lähti ja nyt oli Perhoon kirkko päätetty tehtäväksi oikeaa laillista uraansa.

Niinpä seipookin nyt Jängän harjulla Perhon uuden risti kirkko, tehty harikkokan kaalle 1782, ja tarmitoinna. Kirkossa oleva "saarnatuoli" on ympyräinen, avara ja korkea vihreäsiiseksi maalattu, 6 tonnisuista enkelin kuvaa laidasia, jolasia on vuosiin 1817. Toinen puinen erine on merkkitaulu jonka pöytä on puuleikkauks, enkeli, jolla on jonkullainen ~~korun~~ päässä ja pasunnalla (soittaa hän.)

Alkari taulu tummanruskealla värillä kuvaa Wapen

1/ J. R. A. ^{Hein} Metelin pitäjän vanhan ajan muistoksi. Waaran Panoma 1879
nr 15.

tajaa ristillä ja äitiä palvillan etkevänä ristin juurella. Taulun kulmasa on "Eman. Alm Pinxit Anno 1796." Toinen koristustaulu on ruskeaksi maalattu kuva, tarkoittava jooseppia ja Mariaa Jesuslapsi sylissä.

Lakaristoja, joka on kirkon itäisessä päässä, säilytetään kaikki hopeasta ja lautanen, jotka yhteensä painavat runsaasti 33 luatia. Nämä ovat hankitut vuonna 1855 Ylöstarosta ja sikkipä onkin ~~kaikki~~ ^{kaikki} laidasia kirjoitus: "Ylestaro Kiörccia Tilkörig 1771." On siten vielä tina: ~~ne~~ ^{kaikki} ja öylätilautanen, jossa on kirjoitus "Anders Andersson Toranen 1814," sekä vasinen iso noko rasi, jossa kannessa on partaniekka ja hautapukinien miehen rintakuva.

Mitä arkistoon tulee, on siellä papereita, tiliy: m. kirjaja viime vuosikadan loppukymmenistä ~~läh~~ tein.

Kellotapulin oven päällä, kun kirkkopihasta siirte mennään, on ulkopuolella seuraava kirjoitus: "Wariele jalkas koskas menet Jumalan huoneen ja tulet kuuleman. Se on parempi kuin tyhmäin uhri, jotka ei tiedä että he paha tekevät. Salom. Par. 4:17." "Tämä tapuli on Glös Ragedu Simon Wähl Kirko Herran Adam Gröönin sikana 1840. malta 1841.

Tästä tapulin sijalla on alhaalla ruumispääri, jossa on vuosi-
siluku 1783 ja jalkapuu, johon on leikattu vuorisiluku 1831.
Kelloja on kaksi, joista toisessa on seuraavat kirjoitukset:
"Leisander oi matkalainen, Riennä Herran Huoneeseen,
Päätti äänein kutsumainen Sua käskää etehen Her-
ran kaikkivaltiaan", "Malettu Asbergin ja Baden teh-
täänsä Helsingissä", "Perhon seurakuntalaisten yh-
teisesti ostama 1876". Toisessa kellossa on seuraavat
kirjoitukset: "Herran Doctori Anders Chydeniuksen ol-
lesta kirkkoherrana Kockolasta ja Herran v. Pöf-
tin Hendric Hedbergin Cappalaisia Ylivetelin seura-
kunnasta 1782 on Tämä kello ostettu Perhän uuden Cap-
pelin apuvaijilda." "Älä pelkää sinä piskuin
lauma Luc 12. v. 30" "Denna klocka är Guten till
Perha Capell af Johan Jacob Mårtensson i Stockholm".

Tietosi, missä olisi ollut se entinen rukoushuone,
ei minun ole onnistunut saamaan.

Halsua.

Toinen noista paikoista, jossa Metelin kappelissa en-
nen muinen on ollut rukoushuone on Halsua. Tähän mu-
kusti papista kerta vuodessa, ennen joulua, pitämään
jumalanpalvelusta, mutta harvoin toista kertaa, ja kirkon
laskiaisena edellä, koska Halsua oli vain 3 peninkulmaa
1/2 @. H. Strandberg, Åbo Stifts herdaminne. II. sin. 1877 ja seur.

pääsi Metelin kirkolta." Mutta ajan pitkäin eivät
Halmalaiset voineet tyytyä tuohon 3 peninkulmaiseen
kirkkomatkaan, vaan päättivät ruveta omiin hommiin-
ja ja pyypivät vuonna 1823 saada perustaa oman rukous-
huoneen ja kaudunmaan Tofferin talon maalle. Mutta jät-
te seuraavana vuonna jo päätettiinkin, että kirkko
rakennetaan Kauppi^{harjulle}sen maalle^{2/}.

Tällä harjulla se nyt onkin ja valmiiksi on se saatu
vuonna 1825, ^{Toisten tietojen mukaan 1826.} Kirkossa ei ole mitään merkikävää,
paitsi alttaritaulu, joka on kolmiosainen. Päällimmäi-
nen kuvaa Kristuksen ylösnousemista, keskimmäinen
Kristusta ristillä ja alimmasa on ehtoollisen asetu-
minen maalattu. Maalari on tuntematon. Paarnatus-
sin Takana seinällä on ihan samallainen taulu kuin Per-
hossakin ja kuvaa Jooseppia ja Mariaa Jeesuslapsi syys-
jä.

Tapulissa on kaksi venäläistekoisia kelloa. Kolmas,
sekä venäläistä valintyötä, oli hieman sarkynyt.

Mitäin muuta ei minulla ole kirkollisista muistoista
puhutavaa Halsualla.

1/2 J. R. ^{perin} Metelin seurakunnan muinaismuistosi. Naimen Pa-
nomat 1879 N: 15, 2/ Ibidem N: 21.

3/ J. Leinberg, Förel. territor. Förel. ald. utbild. o. utgren. 2018

Wetelista on Halsua eroitettu kappeliksi
si v. 1856. 2)

2) H. G. Leimberg, Finl., territ., Försam., ald., utbild., o.
utgren. si v. 58.

Seuraavat papit ovat Perhoon olleet: Jacobus Chydenius,
ensimmäinen saarnaaja 1783, kappalaiseksi Pietarsaareen 1787
ja sitte kirkkoherraksi sinne. Gabriel Borg, 1787, kappalaisek-
si Wihantiin 1797. Kuollut Laihian kirkkoherrana. Samuel Rein-
hold Chydenius 1796. Kappalaiseksi Kaustisessa 1799. Isaac Hed-
berg, määrätty myöskin Kaustisiin 1806. Elias Jeremias Lou-
selius 1807; pakeni sodan jalovista 1808 ja asetettiin saarnaajak-
si Turun raivuväkeen. Sen jälkeen oli hänellä useita ylimää-
räisiä toimia kunnes pääsi kappalaiseksi Kärnäälle 1818.
Thomas Carlén, tuli 1811 saarnaajaksi Perhoon, silläväliin kuin
Loufelius oli Ruotfin puolella 1813 asti. Kappalaiseksi Alahär-
nään 1823. Jacob Perander, syntynyt 1800, ylioppilaaksi 1818,
Wihantiin 1821, saarnaajaksi Länne 1828, ij

1857 ja siirrettiin Joensuu kirkkokuori. 2)

Lesti.

Lestillä on vanhoista ajoista asti ollut rukoushuone, mutta vakitaista pappia ei siellä ole arunut, ennakkoon sinne asetett. pitäjään apulainen vuorok. 1787 • toisten mukaan 1795. J. #

Kirkon kirkosta on Wähäkylään asti viety taiteellisten koristusten suhteen arvoisa haffakivi vuodelta 164... Kivi oikeastaan ei ole Wähäkylään kuulustamaan kuuluva, vaan on ~~seuran~~ Kesti nimisen miehen ostama Lestin kappelista. Minä en voi ensinkään luomaani tietoa epäillä... Kivi on 1640-luvulta, taiteellisten koristusten suhteen arvoina ynnä erittäin merkittävä siltäkin historiallisesta syystä, että Lestin seurakunta vasta 1785 sai vakinaisen papin. Kuitenkin pitäisi Lestin tarinain mukaan jo paavinuskon aikana olleen Pietarsaaren kuuluva kirkkokunta ja olemassa Kokkolaa, Kohtojaa ja Kalajokea vanhempi. Vuonna 1466 pitäisi kuningas Kaarlo VIII matkallaan erään tulkin kanssa Lestistä Pietarsaaren, jolla välillä ei ole ollut vielä kirkkoa. Lestin muinaisruudun selvittämiseen on siis tuo haffakivi ehkä suuresta arvosta. Kuka oli tuo, joka Lestin kähylle perille osatti hantaa? Piti Raamattun sanaja kiven ylimmäisessä osassa ja reunalla, luetan keskikivessä alkukirjaimet H I H ynnä ... M H D 164... Ensimmäiset kirjaimet ehkä tarkoittavat (ruotsinkielistä) vaimojen taiteellista leppä. Jälkimmäiset voivat merkitä esim....

J. C. H. Strandberg, abo stifts hermaninne II siv. 148 ja De. fat. Estr. not. Per. Sac. in Estr. 2) K. G. Länberg, Finl. territor. Försam. äld.

Kirkolliset muistot.

249.

Maria Henriks Dotter (Heikin tytär). Lähdemme arveksaan. Kiven ehkä tehti joku 30-vuotisesa sodassa ruokaaksi ja arvoisaksi tullut soturi Lestistä kuolleen naimensa tahi morsiamensa haudalle. Patjaan sakjalaista Jontyperästä todistaa puolestaan kirjain H, joka tavataan reunalla. Professori Aspelin oli kiven tavannut kaistuna Wähäkylän kirkkomassassa.

„Merkillisempi on kuitenkin seuraava tarina... Näillä seuduilla oleskeli ennen muinaisin maanpakolaisten yksi kahdesta veljeksestä, jotka Ruotjin krunnusta rütelivät, toi toirinnan mukaan itse Ruotjin laumagaa, joka oli Kristian Tyranin poika. Matkallaan Lestiltä Pietarsaaren, jolle välillä siihen aikaan ei ollut yhtään kirkkoa, häntä seurasi paljaasti suomalaisia, piti yksi roottalainen tulkki. Hän oli väkittä kummartellut kuinka harvoin nämä seudut olivat ajutut... „Tuo tarina ei voi tarkoittaa ketään muuta kuin Kaarlo VIII Kuningaspoikaa... Arvostettu oleskeli hän täällä suvella 1466 peljäten kilpui-

J. R. Aspelinin kirjotus. Suomettarezin v 1870 Nr 32.

lupausta Kristian I:sen vekkkeitä. Tarinan mukaan ei löytynyt siihen aikaan kirkkoa Lestijärven ja Pietarsaaren välillä. --- Oudolta kuulune, ~~ottia~~ kuningas matkusti Lestijärvelle. Näyttää tarinasta kuin siellä olisi ollut kirkko ennen kuin Kokkolassa. Todella löytyy hämäläisiä huuhuja Lestijärven entisyydestä, joita tutkinnus tuskin koskaan voinnee selittää. Siinä kertomuksessa, jonka Lohtajan kirkkoherra v. 1750 käskyttä toimitetti pitäjän muinaisuuksista, sanotaan "Lestin kappeli, jossa on 9 ylen köyhää talonpoikaa, rajoittuu Väntsaaren pitäjään Hämeentäänispi. Kirkko sanotaan olevan vanhin koko Lohtajan pitäjässä (Peitzinkien käfikirjoituksen mukaan rakennettiin ensimmäinen kirkko 1517 - ja Kokkolan seurakunta oli jo olemassa vuonna 1469) ja niin vanha, ettei kukaan muista esieffektin kuulleenpa milloin se on rakennettu; nyt se on hyvin rappiolla. --- Mutta vielä kummallisempi juttu kukaan Kalevan pitäjän kertomuksessa v: lta 1734. "Reisijärven kankaalta 3 1/2 peninkulmaa Pievin kappelista on tieta valloja, jossa eräs Jokhum von Doi on asunut; hänen ^{tuttajansa} Ingeborgin on Morolf Lestistä Lohtajalle

sotavoimalla ryöstänyt." Mistä tuo juttu on syntynyt? Jokhum von Doi ja Morolf ovat aivan outoja nimiä Suomen historiassa. Matherius जानos, että Kanssi Reisijärvellä perustettiin v. 1656 Venäläisiä vastaan, mutta kun tiedämme, mitä verisiä riitoja Kaarle Knuutinpojan aikana kesti Hämeen ja Savon rajalla, jota hän v. 1446 pani kuusi vapasukuista miestä ja kuusi talonpoikaa uudeltaan käymään, (vertaa Korsholmen linna ja läämi), niin voisimme ehkä arvata että Kaarlo kuningas tänne oli asettanut pienempiä sotajoukkoja Hämeläisten ja Savolaisten rajariitoja estämään. Jos tuo arvelu olisi oikea, niin voisimme ymmärtää, kuinka Lestin erämaahan oli voinut kirkko syntyä ja kuinka Kaarlo kuningas siellä saattoi ottaa turvaa. Siihen aikaan usein käytettiin ulkomaalaisia paskakasotureita, jota yllämainitut oudot nimet muistuttavat. Ajän mukaista on myöskin, että sotapäälliköt keskenään sotivat rauhan kestäessä. "Joukkolaiset" Koska kolmas kappelikirkko Lestille on rakennettu ei

1/ J. R. Aspelin: Wetelin seurakunnan ~~vanhan ajan muistoja~~

Maaran Sanomat v. 1879 No 22 2, 5 ja 7.

2/ A. P. Luellman: Muinaisjäännöksiä ja tarinoita Laukaan kirkkunnasta. siv. 74

sen ~~paikalla~~ selvitettiin tähän tarinaan huomattakoon A.
E. Snellmannin kuulema tarina ³/₄, joka pyydän tarjota
hänen sanoilleen esittää. "Kiinnulassa, nykyisen Ma-
tilan paikoilla, kuului ennen asuneen eräs Morolf
niminen mies, josta sanotaan, että hän oli "rypsä". Ta-
rinan mukaan oli hän nainut juuri mainitun
talon tyttön, Ingan. Kerran tuli Morolfille käsky,
että hänen täytyy näiltä mailta lähteä pois, eikä hän
saa ottaa mukaansa ainoatakaan tämän puolen ihmis-
tä. Tämän kiellon johdosta Morolf oli kysynyt: "Eikö
Jukaakaan?" Lohen eivät kertomukset enää vastaa
mitään."

ole minulle tunnettu", sanoo Mathesius!

Arvelle sapii, oliko tätä nykyistä kirkkoa edellinen-
kään kirkko Lestin ensimmäisiä. Sillä jos niin olisi ol-
lut, eivät varmaankaan Lestiläiset olisi tarvinneet
saarnatuolia lahjakki, kuten saivat Metolista jo
vuonna 1685^{2/}. Luultavasti ei on, että ensimmäinen
kirkko on ollut tuolla saarella, joka nyt vieläkin
kantaa "Kirkkosaaren" nimeä. Mutta tähän kirk-
koon ei saarnatuolia ole annettu, vaan siihen, joka
oli sittemmin.

Nykyinen kirkko on rakennettu vuonna 1827. Kir-
kon keskeltä kohoa torni, jossa on kirkon ainoa kel-
lo, joka painaa 12 ~~10~~ 10½ lb ja on vuonna 1855 aset-
tu Pietarista. Siksipä kellossa onkin venäläinen
kirjoitus. Kirkon kalusto on tältä vuosikaudelta.
Altaritaulua ei ole ja köyhä on kirkko musi-
kin koristuksista. Köyhä on arkistokin — köyhä kaik-
-

^{1/} Suomi 1843. Reskr. öfver Österbotten, sivu 156.

^{2/} Tämän saarnatuolin laitoja on 4 kappaletta jätetty Suomen ~~okkula~~
~~seura~~ kakaelmien ~~okkula~~ 1883. Ne olivat että saarnatuoli oli
senessänsitapaan koristettu.

ki, kuten kausakin täällä.

Taholampi.

Taholampi on saanut kappelioikeuden 1775.

"Taholammin kirkko rakennettiin vuonna 1665" sanoo

Mathesius. Tämä sitten lienee se ensimmäinen kirkko,
jonka tuo "neljälle keiserialle soittanut" Kataja-~~chappo~~ ker-
toi alleen Rapsalan talojen kohdalla järven rannalla,
jonne hiljakkaisin vielä on ~~hollaita~~ haudattu. Mutta
tämän kirkon piti pienenteen tähden hajotaa ja
tehdä uusi ja suurempi samalle paikalle. Kun kol-
mas kirkkoa piti alkaa, tuli ruotsin se raken-
nettaiisiin ja voitti se puoli, joka kirkon taktoi ny-
kyiselle paikalle Oravalan kylän Keskikaukalle.

Sillä se nyt on tuo uhrkea Taholammin ^{ruinen} kirkko,
kirkko, joka ei ole ristikirkko, on sifälte koristettu kuvi-
la ja kirjoituksilla ovien päällä.

Altaritaulu kuvaa ehtoollisen asettamisto.

Otelaisen oven päällä on taulu, joka kuvaa Kristusta
ristillä ja päällä on sanat: "Coll 2.17. Nämät ovat
tulowaiften Mario, Mutta itze Ruumis on Christusesta,
Ephes 3. ~~Alk~~ on sitte: "Matth 11:23. Tulcat Mi-
nun tygöni jotka työtä teette ja olette raseautetut

^{1/} Mathesius, Reskrifning on Österbotten Suomi 1843 sivu 156.
^{2/} Katto sivu 262. ^{3/} C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II. sivu 143 ja sen
ja de fat. Öst. not. Per. Fac. in Öst.

Waikka ei täällä olekaan asunut vakituista pappia ennen 1780-luku-
 a, luettiin lertip pappeina kumminkin seuraavat: Isaacus Caro-
 li, asetettu 1657, määrätty kappalaiseksi emäkirkolle 1663, Johan² Carlander
 1663. Määrätty kappalaiseksi emäkirkolle 1668. Gustavus Erici-
 Granberg 1668, kappalaiseksi emäkirkolle 1688. Jonas Gustavi Cajanus 1699,
 kuollut tässä virassa 1704. Elias Nevilius 1706, kuollut 1711. Johannes Johan-
 nis Argilander 1712, kappalaiseksi ylikannukse 1722. Johan Andrae
 Cajanus 1725. Kappalaiseksi Kälviälle 1728. Joseph Kranch 1729, kappalaisek-
 si emäkirkolle 1732. Petrus Gustavus Cajanus, kirkkoherran poika, syn-
 tynyt 1709, vihitty 1729, kappalaiseksi Kurikkaan 1730, muuttanut tänne 1732. E-
 roitettu juoppouden tähden pappisvirasta, jonka kumminkin, kun oli to-
 distettu elämänsä parantaneeksi kuninkaallisen päätöksen nojalla 24 p.
 syyskuuta 1755, jai takaisin. Kuoli 1665. Gustaf Johan Petri Cajanus, yliop-
 pilasiksi 1750, vihitty 1753, määrätty lohtajalle. Pitäjänmiesten yksimielis-
 estä pyynnöstä määrättiin hän isänsä sijalle ja asetettiin Taholam-
 melle 1775. Kuoli 1784. Nicolaus Johannis Himelius Saloensis, vihitty 1778, o-
 li ensimmäinen pappi ja pitäjänapulainen, joka täällä asui 1785, kappalai-
 seksi Alavieskaan 1788, jossa kuolikin. Mathias Arvelander Uhloensis,
 syntynyt 1759, oli Oulun apologistin Mathias Arvelanderin poika. Vihit-
 ty 1783, saarnajaksi Ullavaan 1797, apulaiseksi tänne 1800. Kuollut 1823. Tois-
 ten mukaan 1822. Johan Perander, Laihiaan kirkko = (ylioppilaksi 1776)
 herran poika. Syntynyt 1794, ylioppilaksi 1812, vihitty 1816, pitäjän apulai-
 seksi tänne 1824.

ki, kuten kausakin täällä.

kirkolliset asiat

Tällä kirkolla olisi ollut nimenä Gustaus, ja olisi
se rakennettu vuonna 1765, jolloin Lohkajan kirkkoherra
na on ollut Jaakko Chaprami Frosterus - jos paikkan
pitävät kirjaitukset Lohkajan kirkossa. 31

ja minä tahdon teitä wirwotta." Itäisen oven päällä on taulu, joka kuvaa Moosta, kun hän ylentää vaski-
käärmeen ja Aaronia hänen takanaan. Taulun päällä on: "Ebr. 10:1. Hän on yhdellä uhrilla iankaik-
keesti täydelliseksi tehnyt me, jotka Pyhitettiin. Esa 53:5"
Alla on seuraava kirjoitus: Joh. 3:14. Niiden mo-
jes ylönzi Kärmen Corueja, Niin mös Ihmisen
Toita pitää ylettämän. Num. 21: 8. A. 1761 Math
Joh. Backman." Pohjoisen eli ison oven päällä
on: "1 Cor. 11: 24 et cetera. Se tekkät te minun
muistokseni. Math 26, 26, 27, 28."

Luomiota vielä ansaitsee merkkitaulu, jossa on
päällä puusta teikattu mies soittamassa viulua ja
sirkujen takana puhalttaa pasuunaa.

Muista kirkon koristuksista mainittakoon pari
barkikainista seinästä olevaa kyttäläjalkaa, joissa
on nimet: M. Mathesius ja M. Carlbohm. 1725.

Lakaristosja on m. m. pari vaskista kyttäläjal-
kaa merkeillä: D. A. M. C B ja 1724. Toinen pultti,
joka on nelisärmäinen ja tappi ruuvilla kiinni. Pohjo-
sa on vuorikuku 16 26.

Arkistosja on kirkon kapineitten luetteloja ja m. m. luette-
lo syntyneistä ja kuolleista vuodelta 1711, tilikirjoja y m.
Raamattu on vuodelta 1685 ja käsikirja vuodelta 1694. Me-
tä mainittakoon puinen kastemalja, jalka ja hämä-
penkki.

Tapulija on kaksi kelloa. Pienemmässä on seura-
va kirjoitus: "Vuonna 1729 Christuksen syntyminen
jälkeen kuningas Fredrikin vallan aikana, cosca
Reinh. Willh. von Esen oli Markkerrana Pohjan
Malla Lauri Tammelini pippa Turun hippacunaja.
Joh. Cajanus kirkkoherra Lehtolan pitäjästä on
tämä kello Jumalan nimen kunniaksi ja Lampin
kylän oman kulutuksen Ranga ylös walekka ja kaup-
pamiehen wanhaja Cardebysä Christoph Carlbohm
hyvän toimituksen kautta toimitettu M. F. Gerh. Meyer
Holmista" ja ylhäällä "kutkat minun äneni ilolla
tulkat Herran kasvoim eten riemulla". Sitte on alla
Fredrik I kuva ja alla kirjaimet F. I. R. I. sekä
Ulrika Eleonoran kuva ja alla kirjaimet: U. E. R. I.
Isossa kellossa on Toisella puolella: "Taholammin
Seurakunnan. Jumalan kunniaksi toimitettu"

vuonna 1873. Walethu Helsingissä Orbergin ja Bodens
tykönä. Toisella puolella on: "Riemuitkaat Herralle
kaikki maa! Palvelkaat Herraa ilolla! Tulkaat hänen
kasvoinsa eteen riemulla. Ps. 100. 1. 2. ²⁾ *juha, v. 1859.*

Kannus. ¹⁾ *Juhani omakopi pastoraattikopi, erotettu Lanta.*
"Yhikannuksen kappeli on perustettu 1692 ja kuuluvat lampi ja kirkko sen alle."
"Yhikannuksen kirkko, joka on tästä (Lohojalta) i-
tämpäin 2 3/4 penikulmaa, on rakennettu 1673 ja on
sillä oma vakinaisen pappi," sanoo Mathesius ³⁾.

Nykyinen kirkko on rakennettu v. 1815. Kirkosta
olevista esineistä mainittakoon:

Altaritaulu, joka on kolmiasainen vaaleen päälle ma-
lattu. Yhän osa kuvaa aurinkoa, keskimmäinen Kristus
ta ristillä ja alin osa ehtoollisen asetamista. Yhän o-
sa katosta kuvaa säteilevää aurinkoa.

Kalustosta mainittakoon: 50 luodin painoinen hopeai-
kalkki ja lautanen silsää työtä. "af H. Larander G. K. Kar-
by år 1788". Toinen pienempi hopeakalkki lauterineen
painava 6 luotia. Kuusi kypäilätermunna. Kahvi tulus,
joista toisessa on kirkon ja kalhittajan, toisessa kappan-

3) ²⁾ *Mathesius*
1) *Perk. om. Osterbotten. Suomi 1843 siv. 156.*

4) ³⁾ *Katja sivu 262.*

1) *C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne. II. siv. 142. ja De fat. Åbo
not. Ser. Sac. in Åstr. 2) K. G. Linberg. Finl. territor. förgam. all. utbil.
2. utgren. siv. 54-57.*

laisten, kirkon rakennusmestarin ja maalarin nimet.
Mikä mainittakoon taulu, kuvaava Jooseppia ja Mai-
rien Mariaa.

Pienoinen laiva ripppuu katossa.

Arkistosta mainittakoon: Kirkkolaki Juomeksi
panettu Turussa v. n. 1687, Käsikirja v. lta 1694. Con-
cordia Pio v. lta 1730. Käsikirja v. lta 1761 y. m.

Tapuli on tehty vuonna 1816. Siellä on kaksi kelloa, 7-
sompia painaa 122 ⁵ ja on siinä seuraavat kirjoi-
tukset: "Yhikannuksen seurakunnassa Minä kenge-
tön holiasti Kutsun kunnattavasti Templiin Herran ta-
lemaan Kuoret vanhet noutamaan Elatusta sielut-
lempa" ja "Walethu Orbergin ja Bodens Tykönä Helsingis-
sä 1858". Pienemmän kellossa, jonka paino on: 3 ⁵
16 1/2 ⁵, on seuraava kirjoitus: "Yhikannukseen 1814.
Walethu Hockholmisja Carl Fr. Grönvallilda."

Lantaja.

Herra Kappalainen Joseph Franck väittää täällä olleen
kirkon jo ennen vuotta 1576, koska on hänen tälle
tulonsa jälkeen löydetty muumisarkku, jossa on alh-
pääle kirjoitus vuosiluvulla 1468, sanoo Mathesi-
1) *C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II. s. 141 ja seur. sek. De fat. Åstr.
not. Ser. Sac. in Åstr.*

Seuraavat papit ovat Toholammilla olleet: Gustaf
Johan Petri Cajanus, ollut täällä pappina 1755-1766, pitäjän
apulaisena kohtajalla ja siten ensimmäinen kappalainen
täällä. Pitäjän apulaisena asui hän. täällä vuodesta 1775 ja
tuli kappalaiseksi täällä 1783. ^{asui siinä vielä} ~~Petteri Zimmermann~~ ^{Pyhäjoen kirkosta} ~~Petteri Zimmermann~~ täällä. Kuoli
1784. Petter Zimmermann, oli ensimmäinen kappalainen
täällä asuva 1785. Syntynyt oli hän 1744, vihitty 1777 ja sama
na vuonna apulaiseksi Pyhäjölle. Pääsi ensin kappalaiseksi
ja kuoli 1798 sokeana. Epäiltiin rouvaansa ja apulaistansa
sa kuolemaansa syylliseksi. Johan Erenius, syntynyt 1749,
ylioppilaaksi 1768, vihittiin Pääksmäen pitäjän apulaisten Samuelin poika
Ziin 1779. Saarnajaksi Merijärvelle 1793, kappalaiseksi tänne
1797, kuollut 1818. Maisteri Anders Gustaf Törnudd, kirk-
koherran poika kohtajalta, syntynyt 1773, ylioppilaaksi 1810,
maisteriksi 1815, vihitty 1816. Kappalaiseksi tänne 1820.)

Kannus.

rouva, 1873. Val. H. Holmström. P.

Toinen Kannuksen kirkko olisi rakennettu
vuonna 1760, jos saa luottaa kohtajan k²
ssa olevaan kirjoitukseen. Silloin on ~~Lak~~
jalla ollut pappina Jaakko Lappamäki
rosterus. ~~27~~ 3/4

Kauppi

Sillä oma

Nyky

olevista es

Altari

1/4

Angis.

: 3 ~~1714~~

1814.

Heen

alut

atthesi

: Ostr.

Seuraavat papit ovat olleet täällä: Johan Mathias Matthesius, nimik²
palainen Pyhäjoella, kappalais²eksi tänne 1694. Kuoli 1702. Gustav Gustavi
Cajanus, ~~vihi~~ kappalais²eksi tänne 1702, kirkkoherraksi 1720 ja kuollut
1722. Johannes Johannis Argilander, a = Kontijälle pulaiseksi 1712,
kappalais²eksi tänne 1722. Mahtanut olla pitäjään apulainen ~~Carle Wi~~
veliuksen jälkeen. Kuoli 1723 eli 1724. Carolus Johannis Torrmann,
Huskaardepyyh kirkkoherran poika, syntynyt 1695, vararehtori Wi
singsöfä, vihitty Wexiösfä 1721. Palannut Turun hiippakuntaan
1722. Kappalais²eksi tänne 1725, kirkkoherraksi ~~Laihielle 1728~~
~~kuoli 1730~~. Maisteri Georg Caroli Torrmann, syntynyt 1726, vihit²
ty 1752, kappalais²eksi tänne 1754, kirkkoherraksi Laihielle 1782 ja rovas²
tiksi 1788. Kuoli 1789. Carolus Borg, pitäjään räätäli Carl Borgin poi²
ka Pyhäjoella, syntynyt 1747, ylioppilaaksi 1764, vihitty 1770. Kappalai²
saksi Kaustifiin 1778 ja tänne 1782. Kuollut 1817. Carl Gustaf Borg,
edellisen poika, syntynyt 1780, ylioppilaaksi 1801, vihitty 1805. Saar²
naajakri Ullavaan 1808 ja Ylikärnään 1814. Kappalais²eksi tänne 1815.)

"Tämä pitäjä on ollut ensin¹⁾ anneksina Pietarsaaren, sitten²⁾ Raikkolaa. 1517 perustettiin ensin kappeli. Tuli 1580 e-
rityiseksi kirkkokoherrakunnaksi. 1643 poltti kirkon³⁾ Salama. Nykyinen kirkko on rakennettu 1774." 3)
"Erityiseksi kirkkokoherrakunnaksi tuli tämä noin 1575." Toisten tietojen mukaan 1578. 4)

on ristikirkko
mattakoon.

Saarnatuoli, joka on hyvin maalettu, 7 peilinen, joissa on seuraavat kuvat: "Marcus" ja leijona; "Matheus" ja enkeli; "I. Lucas"; "I. Johannes"; "S. Paulus" ja "S. Petrus".
Päällä oleva saarnatuolin katto, on leikkauksilla koristettu. Pää on kolme kuvaa, Vapahtaja voitonlippua kädessä, enkeli avoin kirja ja pasuuna toisessa kädessä sekä Mooses lakitauluineen. Tästä koristeesta riippuu sitten ^{kyrkkyksen} enkeli, joka on leikattu puusta. Patjassa, jonka nojalle saarnatuoli on rakennettu, on puusta tehty säteilevä aurinko, jonka keskellä on heprealainen sana. Saarnatuoli on rakennettu 1768.
Käytävässä saarnatuoliin, on luekavan sanat: "Bona; Bene; Breviter."

Altaritaulu on kuurtoisten patjojen ympäröimä, joiden nenässä on kullatut korunnut. Tse taulu on ^{yhdeksi} helppä näköinen. Päässä keskellä kuvaa Kristusta ristillä, jonka päällä on leijona: "Jesus Kristus judalaisten kuningas". Taulun alla on: "Vain laupiaatti meit lunasti".

Geograf. Beskrif. om Österbotten. Suomi 1843. siv 156.

2) G. R. ¹⁸⁴⁷ Kirkonseurakunnan vanhan ajan muistojä. Maan Sano-
mat 1877. Nr 5.

3) De latius Ostrobotniae notandis. Series Sa-
cerdotum in Ostrobotnia. Kärkikirj. museon ar-
kisto. ¹⁸⁴⁷ G. G. Leinberg. Finlands territor. Församling,
Åbo, utg. 1847. 54.

lo₂

is

Ma

inu

Tomu

Joista yksi, kuorissa riippuva, painaa 3 ~~l~~ ja on sinä
seuraava kirjoitus: "Ericus & Granberg Elisabet Josefsdotter
anno 1662, ja toinen joka

~~Yksi~~ on kerkellä kirkkoa ja painaa 1 ~~l~~ 10 ~~tt~~ ja on sinä
kirjoitus: "Denna ljuskrona är Lohted Maderskyrka
till prydnad och tiens förärad af Lohted församling
samteliga ståndspersoner år 1761. Kostar 400 R. Kop. mynt

Lounaispa seutensa: "Lohtajan Seuracunda on wanhudesta ollut cappeli ensist^ä Petarfaren Kircon, jike Kokola Pitäjän Kircon alla, ennen kuin se on eroitetu tullut. Se ensimmäinen Kirko on ollut vähäinen cappeli rakettu 1576. Lohtajan Kirko maalle Nuonna 1617 on se mahan jaotettu ja yksi ufi Jäwambi Kirko jialle rakettu. Nuonna 1643. Jina 14 p: Juhukes Jykyi se pitkäisen tulesta ja paloi ylös caicein Kelloins ja cauniftuksens canfa. Nuonna 1644. ylös rakettiin se viimeinen Kirko Jamalle jialle ja m^l lattiin Wⁿ 1675, Nuonna 1768 tuli se Kirko uincuin lahoi-
nut caiceille pilareillens mahan lyödyxi ja tämä nykyinen ei endiselle jiallens wan lahes. (pohjoispuolelle) jita paikkaa cuckulalle ylös raketutuk Byggmästarilda Matts Hongalda ja Kellostapuli idäisest^ä pääst^ä Kircon oita rulin päällä ^{Linneen puolen tikemällä} culjetetuksi Kirkoa Wⁿ 1773 tuli tämä Kirko hwithimalatuksi ja Altar taululla cauniftetuksi Michael Toppelinuksella jilloin oli Kir^o wärtinä Joh. Erikin poica ja Luckarina Michael Ahlbäck."

Luoteispa seutensa on seuraava kirjoitus:

"Marjel Jumal timä Majas Tulipaloft ja must waaraft. Luo Kuningam wallan alla Meit aina elä reunas olla. Ruotzi[#] on wuoroin koitellut Kuningains ja Herrajins edut Mutt[#] sen on ilok^h hawinnut et^h P^ä hädäft händ on autannut. Tähän[#] on meil nyt todiftus Guttarin[#] toini kiwaus Joca ehdei meille awux Cofe caick olit awun havus Anno dieque reparata' Iuccia' et Denningia' jahutis 1772 J. 21 Augl."

Kaakkoi piliaris^h on: "Efterföljande Kyrkoherrdar hafva föreståt denna Lohtea^o församling 1° Jacobus blef Pastor 1580¹ dödde 1592. 2° Ericus Jacobi Pastor 1592 död 1620³ 3° Laurentius Mathice³ Pastor 1620 död 1637⁴ 4° Carolus Erici Pastor 1637 död 1640⁴ 5° Gustavs Canuti Wiking⁵ Pastor 1640 död 1647 6° Ericus Laurenti Granberg⁶ Pastor 1647 död 1687. 7° Gustavus Andrea Cajanus Pastor 1688 död 1710. 8° Christophorus Hansson Granqvist⁸ Pastor 1712 död 1716 9° Gustavus Guttavi Cajanus⁹ Pastor 1720 död 1722. 10° Johannes Erici Cajanus Pastor 1724 död 1730 11° Jacobus Pipelinus¹¹ Pastor 1733 död 1735 propositus 1745 död 1745 12° Johannes Israelis Altan¹² Pastor 1735 propositus 1745 död 1755. 13° Jacobus Abraham Trosterus¹³ Jacell i

i Paldamo 1738 Jacell i Uleåborg 1744 och Pastor höftades
1757 I hans tid är Ylikannus Kyrcka 1760, Lamppi
1765 och denna Kyrcka Åhr 1768 upbyggd och zird
14° Johan Nicolai Snellman¹⁾ pastor 1795 död 1800
15° Anders Törnudd²⁾ pastor 1802 död 1820 16° Karl
Gustaf Elfvig³⁾ pastor 1823 död 1853 17° Karl Abra-
ham Heckman⁴⁾ pastor 1854 död 1882.

” Följande Capellaner hafva här i Lochtena För-
samlingar varit: 1° Mauritiu Simonis befut den
tid då Upsala möte underfkrifwitz. 2° Petrus Jo-
hannis Proch~~us~~ Jacell: 18 Åhr tid. 3° Carolus
Erici⁵⁾ blifwit⁶⁾ jedermers Pastor do 4° Ericus Lau-
rentii Granberg Jacellan 1638 jedermers Pastor.
5° Olavus Benedictii Jacell 1640, död 1663. 6° Lau-
rentius Laurentii⁷⁾ Jacell 1649. död 1667. 7° Iacuo
Caroli Jacell: 1663 död 1668. 8° Johannes Henrici Car-
lander Jacellan 1668 död 1689⁸⁾ 9° Gustavus Andree Ca-
janus Jacell 1689 jedermers Pastor⁹⁾. 10° Gustavus Eri-
ci Granberg¹⁰⁾ Jacellan 1688 död 1693. 11° Christophorus
Granqvist Jacell 1690 jedermers Pastor 12° Johan-
nes Matthiae Matthesius¹¹⁾ Jacellan 1694 död 1700. 13°

1) Syttysyrt 1741. 75å Kokkolon kappalainen. Yhoppilaski 1757. Promoveerattu
1763 ja oli priimus silloin promotionissa. Samana vuonna määrättiin Kokko-
laan kappalaiseksi ja kirkkoherraksi tänne 1796. — C. H. Strandberg¹²⁾

Stifts kändamine II siv. 139. — De fat. Astr. not. Per. Jac. in
Astrobattia.

2) Lükkarin p. Tyrväältä. Synt¹³⁾ 1748. Yhoppilaski 1766,
papiksi 1772 ja kappalaiseksi Kaunajaelle 1783. — C. H. Strand-
berg¹⁴⁾ dno Stifts. kändamine II siv. 139. — De fat. Astr. not.
Per. Jac. in Astr.

3) Raati- ja kauppaneichen Christian Henric Elfvigin poika Au-
gusti, syntysyrt 1723. Yhoppilaski tuli hän 1792. Määrättiin
1798 Oulun kirkkoherran apulaiseksi ja koulunopettajaksi sil-
lä 1803 ja sitte kappalaiseksi sinne 1808. Kirkkoherraksi Käl-
välle tuli hän 1819 ja praep. honor. 1828. — C. H. Strandberg¹⁵⁾
dno Stifts. kändamine II. siv. 139. Kirkkoherraksi tänne
sanotaan hänen tulleen 1822. — De fat. Astr. not. Per. Jac. in
Astr.

4) Mattuntetu 1623. Pikkamäen kirkkoherraksi Kälviälle
1641. — C. H. Strandberg¹⁶⁾ dno Stifts. kändamine II. siv. 140. —
De fat. Astr. not. Per. Jac. in Astr.

5) ~~Henrici Strandberg~~ Calajokiens. — De fat. Astr. not.
Per. Jac. in Astr. Kappalaiseksi tänne 1641. — C. H. Strandberg¹⁷⁾
dno Stifts. kändamine II. siv. 140.

6) Yhoppilaski 1642. Opettajana Naskasleppylä 1645. Opetta-
jana Wapasa 1648. Samana eli samaavana vuonna tänne.
— C. H. Strandberg¹⁸⁾ dno Stifts. kändamine II. siv. 140. — De fat.
Astr. not. Per. Jac. in Astr.

7) Kuollut 1688. — C. H. Strandberg¹⁹⁾ dno Stifts. kändamine II. siv. 140.
8) Sanotaan tulleen kirkkoherraksi 1682. — De fat. Astr. not.
Per. Jac. in Astr.

9) Wichin 1656. Pöytäkirjapöytä 1668. — C. H. Strandberg²⁰⁾ dno
Stifts. kändamine II. siv. 140.

10) Kapteeni Matthias Johannes Matthesiusen poika. — C. H.
Strandberg²¹⁾ dno Stifts. kändamine II. siv. 140.

- 1) Jo 1578 allekirjoitti hän asiakirjoihin Lontojan kirkko-
herrana. Jacobus Erici hukkuu perheineen; pöytä-
kirja Erici. - C. H. Strandberg: Abbo stifts herdaminne II. siv. 136
- 2) Oli o. 1593. kirkon Upsalan kirkonkujan pöytäkirjoit-
taja. - C. H. Strandberg: Abbo stifts herdaminne II. siv. 136
- 3) Octavius I Granberg, syntynyt Palossa 1582. Isä on ollut
joka vouti tähtitieteilijä. 1615 lienee hän määrätty kappalais-
seleksi Lemminkaan, mutta niitten joukossa ei häntä mainita
kuunniskirjoissa. - C. H. Strandberg: Abbo stifts herdaminne II. siv. 137
- 4) Keskikirk. De latie Astrobottniae notandis. Serias. Pasendo.
Tämä ja Astrobottnia" sanotaan hänen kuolleen 1648.
- 5) Keskikirkon pormestarinä. Knut Henrici Wippinginpoika. Ollut
ennen kappalaisena Helsingin kaarlepyyssä. Tuli tänne kirkko-
herraksi 1648. - De fat. Astr. not. Ser. Sac. in Astr. ja Pöytä-
kirja. - C. H. Strandberg: Abbo stifts herdaminne II. siv. 137
- 6) Syntynyt 1623. Teitzin kirkon kirkonkirjoitus sanoo, että pöytäkirja
Carl Granberg myöskin olisi ollut täällä kirkkoherrana, mut-
ta vuorokirjojen mukaan ei hänelle ole täällä sijaa. - De fat.
Astr. not. - C. H. Strandberg: Abbo stifts herdaminne II. siv. 137
- 7) Oli Pietari Braken Kajanin lapsina voutin Anders Gyllenhiertan
poika. Kappalaisena täällä 1669-1680 ja siten kirkkoherra Kaivalla
vuonna 1681, josta on siirrettiä tammia. - C. H. Strandberg: Abbo stifts herda-
minne II. siv. 137
- 8) Lontojan nimismies Gustaf Granqvistin poika. Syntynyt 1675, pöytä-
kirja. - C. H. Strandberg: Abbo stifts herdaminne II. siv. 137
- 9) Syntynyt 1675. Tuli voutiniksi Upsalassa 1692. Palari Turun kirkonkirjoit-
tajan. Keskikirkon kirkonkirjoitus 1698. Keskikirkon 1700 ja samana vuona
on määrätty kappalaisiksi Ylikamreeriksi ja emäksiksi 1718. - C.
H. Strandberg: Abbo stifts herdaminne II. siv. 138
- 10) Keskikirkon kirkkoherraksi Eric Erici Cajanuksen poika. Oli ensin
pöytäkirjoittajan seuraaja Turussa ja siten rathausraisi. Määrättiin
Suomen kirkon kirkonkirjoitus 1709. Palari vankauudesta Polikamreeriksi 1722 ja pi-
en tuli kontraktirovastiksi. - C. H. Strandberg: Abbo stifts her-
daminne II. siv. 138
- 11) Uhloensis. Kirkkoherraksi tullut jo 1731 ja kuollut 1734. -
De fat. Astr. not. Ser. Sac. in Astr. Muka toisten tietojen
mukaan olisi hän kuollut jo 1733. Ollut joossu sotaa aikana. - C. H.
Strandberg: Abbo stifts herdaminne II. siv. 138
- 12) Kirkkoherran poika Isakyrö, rovastiksi 1736. - De fat. Astr. not.
Ser. Sac. in Astr. Syntynyt oli hän 1692. Ollut ensin pöytäkirjoit-
taja, siten rykmentin pappina 1731 kunkin Kuunavärsä. Tuli ro-
vastiksi 1740, kontraktirovastiksi 1745. - C. H. Strandberg: Abbo stifts
herdaminne II. siv. 139
- 13) Keskikirkon kirkkoherran poika. Määrättiin
Kuunavärsä kirkonkirjoitus 1794. Jälkikärsit suomelai-
sia viriä. - C. H. Strandberg: Abbo stifts herdaminne II. siv. 138
- Kirkkoherraksi tammia sanotaan tulleetki eräitä pöytäkirjoja 1755, ro-
vastiksi 1778 ja kuolleet 1794. - De fat. Astr. not. Ser. Sac.
in Astr.

Gustavus Gustavi Cajanus Jacellan 1700. Pastor 1720.
 14° Jacobus Lipelius Jacell: 1712. Pastor 1731. 15° Jo-
 hannes Argillander Jacell 1722 död 1723. 16° Carolus
 Forsman Jacell: 1725 död 1750. 17° Josephus Kranck
 Jacell 1732. Pastor i Carlö 1737 död 1748. 18° Henricus
 Joh^e Argillander Jacellan 1737. 19° Magister Geor-
 gius Caroli Forsman Jacellan 1752. 20° Abraham
 Serander 1782. 1811 Sedan pastor i Orimefi. Niko-
 lai Petrus Holmström 1815-1830. 22° Jakob Anders
 Krank 1834-1858. 23° Karl August Tallgren 1860 1874.
 Sedan pastor i Tungalaito. 24 Gustaf Wilhelm We-
 gelius 1875⁹

Koillispatfaasja: a Adjuncti ministeri i Lachtea:

1° Isaacus Caroli adj. 1657 Jacell 1663. 2° Johannes Hen-
 rici Carlander adj. 1663 Jacell 1668. 3° Gustavus Eri-
 ci Granberg adj. 1669 Jacell 1688. 4° Jonas Gustavi Ca-
 janus adj. 1699 död 1704⁹. 5° Ericus Wexilius adj.
 1706 död 1711. 6° Johannes Argillander adjunctus
 1712 Jacell 1722. 7° Johannes Andreæ Cajanus
 adj. 1725 Jacellan i Kelwiö 1728 död 1745. 8° Jose-
 phus Kranck adj. 1729 Jacell 1732. 9° Petrus Gusta-

4. Tällä välin, ennen Cajanusta olisi ollut nappina tiellä

nyökinen eräs Ericus Tornorius 1686. Hän olisi jätetty Lemin
 kaan kappalaiseksi 1690 - C. H. Strandberg Åbo stifts kirkon-
 ne II. siv. 180.

Quintinsepän Pehr Niloupojan poika Kimosta Oronsisija. Lym-
 tyty 1777, ylioppilaksi 1798, vihitty 1803. Kuollut 13 päivä Eyskunn-
 ta. - C. H. Strandberg Åbo stifts kirkonkone II. siv. 181.

vi Cajanus föst Jacellan i Kuricha sedan adj' 1732 död 1765.
10: Gustavus Johannes Petri Cajanus 1753 ordinerad till
Concionator i Lohtea, varit ifrån år 1755 till 1767
Den första boende Präst i Lamppi d' han 1766 fick
adjuncti fullmakt i des Faders ställe."

Koillis- ja luoteispätkäitä yhästäväisä sielohisressä
ylhäällä on: "Tämä kirkko on vuonna 1768 rakettu
Kuningas Adolph Fredrickin Hallituksen alla ja
vuonna 1773 caunistettu Kuningas Gustavuksen
III^{nen} ensimmäisenä Hallituksen vuona jät-
ken Lamppin kirkko on Gustavuksen mainittu,
jäs tule tämä kirkko hänen Lembiän Drottningin
nimen jälkeen nimitetty Sophia Magdalena Johan-
aican Herr Doctor Carl Fredrich Meñander oli Pisp-
na Tämän Pispakunnan ylitze."

^{allut}
Lakaritorpa on kaksi puintaulua, toinen kuvitet-
koherra Laurentius Granbergin toinen kirkkoherra
Ericus Laurentii Granbergin perheä. Liken on siellä
vielä kirkkoherra Jacob Abraham Trasteruksen kuvato-
kuva maalattuna kankaalle ja takana seuraava kir-
joitus: "Kirkkoherden i Lohtea Jacob Abraham Trasterus"

// Tämä taulu on nyt museossa Helsingissä ja ovat ne ilman
taidearvoa. Parheen jäsenet seisovat niissä kunnallisten puolesta
järjestettyinä ristimämaailman Kristuksen ympärillä. Yh-
nä on Isä Jumala avonaisessa taivasssa

rus föd år 1711 den 17 Julii. År 1738 den 10 Maii ordine-
rad till capellan i Paldamo, år 1740 den 13 Nov. gift första
gången med framl. Paldamo Probstens Simon Torstström
Jungfru Dotter Clara Torstström hvilken dött i barn-
gång 1742 den 13 Julii År 1744 Februari samman vigd.
med änke Conrectorskan Fru Maria Helena Calam-
nius med hvilken samman aflot Peter och Caija Jtina
hon död, år 1747 den 25 December Tredje gången
gift med Handelsmans Jungfru Dotter Brita Helsing
i G. Carleby, År 1749 den 30 Junii, haft inga barn med
honne, hvilken död år 1756 den 24 november. År 1744
den 16 majo blifvit kallad til Capellan i Uleåborgs
stad och år 1765 i nov fått vocation till Kyrkoher-
de ämbetet i Lohtea dit han den 10 maii 1757 an-
lände, samman år den 28 Junii gift sig fiärde gån-
gen med framlodue Probstens Joh. Altns Jungfru
Dotter Magdalena Altan med hvilken han aflot
13 barn af hvilka följande d' lefde neml. abra-
ham Israel, Ephraim, Johan, Jacob, Clara, Mari-
a och Brita Helena aftagen på des 65 ålders år
i Lohtea 14 maii 1776 af Michaël Toppelius.

Defr fru Magdalena Altan föd 1739 $\frac{12}{16}$ dödde 1778 $\frac{2}{19}$
1777 den 10 december åter gift med 5te frun fru Sa-
fanna Walman hvilken afled utan barn 1794 den
21 Dec - samma år den 15te Augusti afled denne ~~man~~
wördnadsvärda mannen i en ålder af 83 år 31 da-
gar år 1794."

Mainittakoon tässä vielä ehtoolliskalkki ja lautanen
sileää tekoa, kullekin sekä sifältä että päältä ja painaa
2ta 2ta luotia. Se on tehty 1779, ja on siinä seuraava kir-
joitus gläremassa: "Hinc robur et vita egenis dabitur
hauritu, sed dira indignis potus accelerat damna."
Hopeaisen ehtoolliskannun, joka painaa 1ta 23 luotia,
on lahjoittanut vuonna 1709 rykmentinkirjuri Eric
Munselius ja hänen rouvansa, joiden nimet ovat
siihen kaiverretut.

Arkistorissa on m. m. Biblia, koko pyhä Raamattu,
Stockholmis 1642. Kyrkohandbok och messe Stockholm
1648. Vielä on siellä kirkon inventarioita vuodelta 1689,
sekä kaikenmoisia tilikirjoja viime vuosikadelta,
Pääpaimen ja rovastien tarkastuspöytäkirjoja vuosilta
1680-1781 ja 1687, jäljennäisiä kuminkaalista kirjeis-

ta koskeva pappisoikeuksia Pohjanmaalla, niinkuin Kunin-
gas Maunun vuodelta 1335 ja Juhanan 1592. y. m. y. m.

Kellotapuli on alkuaan rakennettu 1734, mutta nykyi-
seen paikkaan on se siirretty 1768. Tornissa on kaksi
kelloa, joista toinen painaa 6ta 6ta 11ta. Siinä on
Hapantajan kuva valtikalla ja sädekehällä, jonka ym-
päriillä on: "Justus Jehovah Judex, Salvator Mun-
di Salva Nos." Toisella puolella on toinen kuva. ym-
dellä puolella: "Ericus Granberg, Hans Christoffers-
son P. L." Toisella sivulla taas on: "Hör på mitt
klang och ljud, Kom, bed inför tin Gud, begråt
ock synden dina, Så kan du nåder finna." Stimmor-
sa reunassa on: "Officium meum est sonare, populo
convocare! Venite verbum Dei audite: D. Gustavus
Pastor in Reucta. Marcus Person." Yläsyrjässä on:
"Si Deus pater nobis, quis contra nos. Me fecit Jacobus
Birman 1686." Toisessa kellossa, joka painaa 6ta 6ta
6ta, on seuraava kirjoitus: "Ära wore Gudi höjden, frid
på jorden och menniskjom en god vilja. Församler
Gudi Hans heliga, Guds förbundet mera aktar än offer
Ps. 50. v. 5. Hård dock frid och Gänning i min tid."

2 Kan. B. 20: 19. Uppköpt med Löchtea Moderskyrkoför-
samlingens egna medel, på Hans Kongl. Majt.:s Adolph
Friedrichs 8nde regeringsår, då Herr General Majoren-
Gust. Abs. Piper var Landshöfvinge i Österbotten, Herr
Doctor Carl Friedrich Menander Biskopp i Åbo och
Herr Jacob Abram Frosterus Pastor samt Herr Henric
Argilander Capellan i Löchtea. Beställd genom Herr
Rådman Johan Rahm och gjuten i Stockholm af
Johan Fahlsten 1758."

Mainita vielä sapinee, että Jämsän kirkon ylläpitä-
mään muutama huonosti tehty ristinnauhitun kuva.

Himanka. *Kortteja* *Kappeli* *1803* *1846*
Himangan eli Rönkäkylän kappeli erottiin emäkirkosta 1803. ¹⁾ Kappeliä ei
rakennettu 1846. ²⁾

Himangan puunkirkko, on ristikirkko ja rakenn-
nettu v. n. 1792 — pastori G. O. Sepelinin tiedonannan
mukaan kertomuksen Himangan kirkosta Mureen
arkistosta sanotaan se rakennetuksi v. 1794. ³⁾

Altaritaulu, jonka on maalannut pöytäkirjan
opettaja Medman Waisasja, kuussa Kristusta ristik-
laarnatuoli on 6 särmäinen ja yhdeys särmäsei-
näsi on maalattu seppelien sisälle lakitaulun
ja levällään oleva kirja ristikkein päällekytyn. Saan-

¹⁾ De factu Ostrobothniae notandis. Serpieri sacerdotum in Ostrobothnia
ae. Kirikirjoitus museos. ²⁾ K. G. Reinberg. Finlands territoria. For-
samlingens alder, utbild. o. utgren. sid. 57.

natuolin katosta riippuu kyyhkynen ja päällä on kää-
me, jolla on omene suussa. Nämä ovat punsta leikatut.

Keskellä kirkkoa riippuu katosta kalvimastainen
sotaliiva. Muista koristuksista mainittakoon hal-
litijan ja hallitsijattaren pienet kirkkaiset kirkorintat-
kuvat. Seinillä on ovien päällä seuraavat kirjoit-
ukset:

Eteläoven päällä: "Tämä Kircho on rakettu
Vuonna 1792. Maalattu 1845. Koska kirkkiasti
oppinut Herra Carl Gustaf Elfvig oli Provostin
ja Kirkko Herra Pää Pitäjä ja Herra Magis-
teri Abram Perander opettaja Pää Seurakunnan."

Pohjoisoven päällä on: "Yksi päivä parempi Huo-
neffa Herrani kuin kaikki ihmisen ilo, kuin nope-
ast poijes himmo Owen wartiana Sun tahdoisin
olla aina. W = H = N 68. 95. 10"

Länsioven päällä: "Ja Jumala loit Maailman
Ei joukko maan ja Taivahan sun voimas maktelo
julistu kuin sinun sanas todista."

Hän suuri Pyhä kirkkiä ^{kans} sin itfe Afun huone,
sano Hänt kirkkia Väyraft Palvelkkaan ja Jyn-

tim. Jynväst katukam.

Nyt myös @ Jeru tiellen saata kuon synnin hau-
das makavat. sun Pyhän Päiväs rikkovat ja her-
wan templiin tulevat.

Ah anna heidän kääntyä ia Eikial tielle wän-
tyä Ett Christilliseft Eläift Sabbathis Pyhän
pidäift."

Kalustosta ei ole erityistä mainittavaa. Arkistossa on
asiakirjoja viime vuosikadan loppupuoliskolta lähtien.

Kellotapulis, on alkeelle muutamassa kolahuoneessa
pari entisaikaista maalausta laudoissa. Kienewät vanhan
kirkon alttaritaulun jätkeitä. Toinen näistä on on 3
metriä korkea ja 0.5 metriä leveä, ja on siinä 6 eri kuva-
ryhmää. 1^{nen} kuva, jonka päällä on: "Christus ^{Rukoille} yrtti
Tarkas," kuvaa Wapahantajaa rukoilevassa asennas-
sa polvillaan ja takanaan seisoo enkeli. 2^{nen} kuvan
päällä on: "Christus Kiini Otetan Yrtti Tarkas". Tästä
kuvaryhmästä on Wapahantaja, jolle Judas antaa lunta. Täl-
lä seisoa Pietari miekka kädessä. Pari sotilasta on ki-
rit olalle länä. Muun mies makaa maassa ja toinen on
polvillaan. 3^{nen} kuvan päällä on: "Päifo Hengelliges Eike-

udes". Kuvarsa on kaksi tuomaria pöydän takana. Jesus sei-
soo edessä sidottuna ja häntä vahtimassa on pari sotilasta
keihäät kädessä. 4^{nen} kuvan päällä on: "Päifo Pontias Pi-
latukseen Tutkinna". Nyt on pöydän takana vain yk-
si lihava mies. Kristus on sidottuna edessä ja vahtissa
kaksi keihäskäsistä soturia. 5^{nen} kuvan yläpuolella
on: "Rufikoitetuna ja hawoituna". Kuvarsa on Wapah-
taja sidottuna ja käyden pää paalussa kiinni. Mies seisoo
viereessä käydestä punottu ruoska kädessä ja nuo entiset
kaksi sotilasta edempänä. 6^{nen} kuvan päällä on: "Sytke-
äten, Pilkklatan ja Crumatan". Wapahtaja on polvillaan
maassa silmät sidottuna. Muun sotilas on juuri antmas-
sa korvapuustia ja toinen pence arjantappurakruunua
Wapahujan päähän. Nuo kaksi huopumatonka sotilasta on
töskäkin.

Toinen lautairin maalattu kuvaryhmä näyttää olevan
jatkos edellisiin Kristuksen kärsimystistorian tarkoituk-
sien kuvaryhmien. Tästä kuvasta eivät seuraa täisissä ylä-
kätkeä alaspäin, vaan seuraavat pitkipäin, joten täl-
län asento seinästä on ollut hirtteen suuntainen. Muuten
on koko melkein edellisen suuruinen, mutt kumminakin

hiukan lyhempi ja soikkempikin. Tästä on 4 eri kuvaryp-
mää. 1^{senä} on mies polvillaan ja joku sauva ko vai miek-
ka kädessä ja toinen seisoo vierellä miekka kätessä
(Pietari silpoo karvan glipapin palvelialta). 2^{senä} kuvatus
raatia, jossa pöydän takana istuu tuomari ja äärespä
on 3 raatunmiestä. Kristus seisoo edessä sidottuna.
Taimpama on 3 sotilasta. 3^{senä} kuvassa on 2 vanhaa,
3 sotilasta. Kristus kantaa ristiä ja muuan mies aut-
taa häntä. Vielä on pari henkilöä siinä ja 2 sotilas-
ta. 4^{senä} kuvassa on Kristus ristillä. Ristin nojui-
la olevilla tikkapuilla seisoo sotilas naulaten Wapa-
tajan skäriä ristiin ja toinen sotilas samoin tikka-
puilla seisoen naulaa jatkoja. Vielä on muuan sotilas
ja pari muuta henkilöä. Kuvat ovat huonosti maalattu,
ja ja sotilaat polvihousuissa. Tuomarin ja sotilaiden kuvarypymästä
ovat glipap. os. Riipen saattaneen ja kukaan
ei tiedä, mikä se on, vaikka ei ole, onko

Vielä on siellä vanha vaatteille maalattu alttaritaulu,
joka kuvaa Wapauttajaa ristillä ja nainen seisoo kummal-
lakin sivulla. Kummompaa kummallakin puolen on rii-
tiin nautitut pahantekijät ja näiden päin päällä on rii-
tisiä lappoja, jossa on sana "Röväri." Taulun yläpuolella
on side ristin poikki puun kaarrettuna hieman kaaren-

muotoon. Sen yläpuolella on Wapauttajan pää ja käänne,
ne ovat pistetty läpi puun näkyviin poikkipuun pässi.
Kirkolla on pöydässä kyynikynen.

Mainita syyri vielä taputissa oleva jatkajain, jossa
on vuorikuku 1797.

Kaksi kelloa on Taputissa. Vanhempi kirkonkello painaa
22 ~~lb~~ ja on siinä seuraava kirjoitus: "Inkiöpt af Himan-
gå kapell boer i Lächtea Locken år 1794. Da° prosten
Jakob Trosterus war kyrkoherde i församlingen. Guten
af Jonas Theo. Bremer i Stockholm." Toisella puolella
on: "O Matte dock mitt ljud til andakt siälar
förs, När de min kalladde til Herrans hus så hö-
ra. Bevara wäl din fot när du til templet går, at
Gud af dig rin dienst och du hurs nåd undfar." Toi-
senä kellossa on: "Jumalan kunniaksi ja kristil-
lisen himangan seurakunnan kaunistukseksi aset-
tiin tämä kello vuonna 1860. Osbergin ja Baden tyköni
Helsingissä valuttu." Ja toisella puolella on: "Weisheit
Herralle, Poitakaat hänelle: Puhukaat kaikiesta hänen
imeistängä, ylistäkäat hänen pyhä nimeängä. Mikken
sydän iloitkaan, jotka estivät Herraa. Psalm. 105: 2. 3."

Tästä Rauman taikka Himangan kirkon rakennuksesta on kanjan keskundersja eleillä runo, joka kertoo kuka on ollut rakennusmestari y. m. Koska se kertoo kirkon paikan ~~nimen~~ ~~entisen~~ nimen ja mistä rakennusaineet haakeihin, ja koska sitä paikkakunnallakaan enään vaan harvat taitavat ker-
ron sen tästä. Muuan mies, jolta sen kuulin, taipi siihen ole-
li motonkin, hyvin omituisen - ja siksi vielä omituisen,
että se oli surullinen. Runon sanat kuuluvat näin:

„Nyt on Raumalle rakettu, Emelius oli edessä;
Hahjen hukjalle hakattu, Renholtti²⁾ reen perässä.
Hauke on tehty Herralle, Kirioitti monta reirua
Helppo harmajaparralle. Eikä hänen tarvinnu³⁾ leipua
Sitä⁴⁾ nuo vanhat ennusti, Sitte tuli varsin vahva⁵⁾ hyppä
Hohtolennossa taunusti: Raketa Raumalle saarnatessa
Että ennen loppua Elikkä Herralle temppeli,
Raumalle piti oleman hoppua. Kaufalle kaunis kappeli⁶⁾
Sit' oli vastakan vanhatkin. Sitte miehet karpeivat,
Thuan Hanilan⁷⁾ herrata Lampin mäelle marjeivat,
Oli taiktu narrata. Siellä he rämehiä rämpeivät,

1/ Humila on talo kirkolla. 2/ Renholtti on ollut vanha sotilas.

Männiköitä mänkeivät,
Siellä he kaunihit karahat,
Petajätkin parahat,
Kaukahiille kaasivat,
Määrin he kuitenkin tiesivät.
Sitte eespäin taluella
Lainat he Riivii¹⁾ paluella,
Olla varain varulla,
Kaukaa häntä hakea,
Kuulla häntä halulla.
Koska mestari²⁾ tulee pi:
Työhön etehen paneepi,
Käskkee timprata tiheeksi,
Varustaa varsin vahvaksi³⁾
Mutta muutamet pakkepi,
Jotka pilalle hakkarin
Seinä⁴⁾ selkikemohon,
Torvelle⁵⁾ käsin menohon.
Alku oli aivan alhainen,
Mutta se Herra ylhäinen

Kehnojakin kehotti,
Yhtehen seurahen sevotti⁶⁾
Olipa Parkahan⁷⁾ paremmi⁸⁾
Tarvinnu kahtoa varemmin
Lemmoifen miehen perään,
Tarotua kiinni nenään,
Sijasta aivan äkkii,
Antaa jeltäkän käppiä,
Joka ei taipi märkkiä⁹⁾
Panna kantehen vörkkiä.
Siinä ei'oo krantusti
Toisten perässä kävellä
Maassa jalvoim mägellä
Oli Jekin laanut kahtua,
Joka kantoi hattu,
Antia kohta parata
Ei jillä lailla karata,
Hyvillä mielin hyppäti,
Lauvon maahan¹⁰⁾ lyppäti,
Heittä kesken työtänsä.

1/ Riivi oli rakennusmestarin nimi. 2/ Karas-ruhan = kare. 3/ Muuan työ-
mies. 4/ Parkas = talon nimi Himangalla. 5/ Karkkikanta = hakata,
6/ Pauvo = Savo

Hei hän rahat myötänkä
 Sieltä hän siikie laitti tänne
 Vanhan crängän,
 Joka ei voinut työtänkä
 Oikein osottaa,
 Taitavasti tasottaa.

Mitä hän illalla istutti,
 Samalla irti kiskottiin
 Monta kertaa kehitti,
 Lontusesti sovitti.

Oikinkin päätös siinä jätettiin,
 Keskellä keuhon keiskattua.

Koska Kaarle tämän kuulla sai,
 Ettei äijä enään voi:

Kohta hän itkenä löpnytti,
 Toimella työtä joutuitti
 Jotka päälle me päätökseen,
 Juunalalle kiitokseen.

Syömmestämme kantakaam

Siunoinen ja siten on tuo "Rauman kirkon
 rakennuslaulu" virheineen kaikkineen.

1) C. H. Strandberg, *Års stifts herdaminne*, II, siv. 144 ja *De fat Ceste*
 not. Ser. Tac. in Ceste.

Seurasta
 Hän piti murheen väestä,
 Wakingoista varjeli,
 Turmahaavoista luojasta
 Koko tällä ajalla
 Perheillä kaikella tuella,
 Autoi siikie sanan laumasta,
 Palvelians pauhata,
 Pyytäi meitä pelastaa
 Läti suuresta syntinestä,
 Jota me anteheko anomme,
 Nyt me amien sanomme.

Sinä Kosken Musta-Kuuti,
 Tiejät sinä huuti!

Sinä et oo rauetta tehnyt,
 Kun kirkkokon siuntauksen
 Ja kirjoittamun tamin laulun.

Eunankiin jätän nämät kirkolliset muistot, mai-
 nitsem viela Kälvian kirkon arkistossa mainituis-
 ta Erikinpojista eli Esseviiteistä, joita täällä on al-
 lut. Mainitus kirjaituksissa / sanotaan näistä:
 "Nuo harhaoppisuudestaan kuuluisat Erikinpo-
 jat eli Esseviitit, kuten heitä nimitetään, ovat
 omistaneet Bengtilän talon sekä asuneet mei-
 nitussa talossa. Mutta kun he alkoivat niin hyvin
 tässä seurakunnassa kuin muuallakin täällä lä-
 hisillä laajentaa harhateista ja vietteleviä
 oppiaan ja sekä saastuttivat yksinkertaisia joukko-
 a, tulivat he, korkeen kuninkaallisen käskyn mu-
 kaan vuonna 1732 asetetuiksi lailliseen edesvas-
 tukseen sekä karkoitettiin valtakunnasta, jonka
 jälkeen he möivät talonsa ja matkustivat Tuk-
 holmaan." 2) Muissa arkistoin asiakirjoissa sanotaan
 näitten myöskin omistaneet Tuusulan sotilasp-
 puustellin.

Historisk och Oekonomisk Beskrifning öfver Kiehwia
 soehn uti Österbottens Höfdingedöme belägen.

2) M. Akiander kirjoituksessa "Religiösa rörelser i Finland"
 sanoo Erikinpoikien omistaneen Tuusulan sotilaspuustellin.

Seuraavat pappismiehet ovat täällä olleet: Jacobus Sten-
man, lukkarin poika Alahärmästä, ^{Ylioppilaaksi 1793.} syntynyt 1771, vihitty 1797, tal-
lut saarnaajaksi tänne 1803, kuollut 1808. Abraham Eklund, Ro-
realis, Männäisten rautatehtaan Sepän poika, syntynyt 1782,
tallut ylioppilaaksi 1802, vihitty 1807. Saarnaajaksi tuli hän
tänne 1810 ja kuoli 1812. Daniel Uhlborn, kappalaisen poika
Kalajoen Haapajärveltä, vihitty 1811, saarnaajaksi tänne 1816 ja
kappalaiseksi Kemiin 1818. Johan Uhlborn, edellisen vaimen
pi veli, vihitty 1810. Saarnaajaksi tuli hän tänne 1819 ja
kappalaiseksi ~~Kemisiin~~ ^{Temmekseen} 1823. Abraham Perander, Laihiaan
kirkkoherran poika, syntynyt 1791, ylioppilaaksi 1812, vihit-
ty 1818 ja saarnaajaksi tänne 1825. V

III Tarinoita.

Näiksi olen tässä nimittänyt ne kertomukset, jotka kansan suussa kulkevat tapahtumista, joihin ovat huomionni kiinnittäneet. Näitten lukunni olen tosin ottanut nekin kertomukset isonvihan ajoilta, jotka olen kirjoittenuakin tavannut, eikä eivät tarinoita olekkaan, vaan uskottavia tosia. Mutta en ole tahtonut niitä, hajanaisia kun ovat, erilleen asettaa, vaan olen ne tästä ottanut mainitakseni. Järjestys tosin vaatisi, että alkaisin kertoa asutus- ja kunnitustarinoilla, mutta koston sentään asiallisemmaksi alkaa sotatarinoilla, ja niistä ensinnäkin Isonvihan kertomuksilla.

a) Sotatarinoita.

Näistä olen eroittanut ne, jotka arvelen kuuluviksi Isonvihan aikoihin, niistä, jotka kuuluvat viimeiseen sotaan, eli vuosiin 1808-9. Mitään jätkeä nuijasodan ajoilta en ole ollut huomaavissani. Waipolla, että tarinat useinkin ovat sekaantuneet ja myöhemmät, muistoista paremmin pysyneet asiat ovat entiset tapahtumat itseenä sulattaneet. Se on

sitä helpompi ollut, koska ennen oli "sota kuin sota" eikä hirmuisuuksilla useinkaan väliä ollut.

d) Tarinoita ison vihan ajoilta.

Kälviällä on kuullut tältä ajalta mitään kerrottavan; enempiä kuin juuri muuallakaan. Ainoastaan Wetelin kirkon arkistossa säilytettävässä käsikirjoituksessa on tietoja näiltä ajoilta ja ne näiäs tässä kerrounkin.

"Vaikeimmat olot kohtasivat seurakuntaa isonvihan aikana. Napun tappelun jälkeen helmikuun 19 päivänä 1714 seurasivat Venäläiset Suomen sotajoukkoja takaa Pietarsaareen saakka, josta palasivat, mutta peloittivat maan asukkaita kuitenkin niin, että kaikki, jotka vaan voivat pakenivat erämaihin, varakkaammat taas kärehtivät porjan perille, mihin kunkin kannatti. Keväällä kun vihollinen peräytyi Pohjanmaalta, tulivat pakolaiset, että myrsky oli ohitse, ja ne, jotka olivat hengissä palasivat kotiin. Mutta syksy puoleen rupesi taasen kulkupuheita liikkumaan Venäläisten lähestymisestä. Rovastin käskystä otettiin kirkon kellot tapulista ja upotettiin jokeen, messuasiin kätettiin kirkon pilariin, samoin kuin muutkin koristeet.

Kertomuksen olen pääasiassa kirjoittanut J. R. A. ^{perheisiin} kirjotuksen mukaan "Wetelinpitäjän vanhanajan muistojä." Waasen Sanomat v. 1879 n:o 7-

kirkon kukkaro ja rahat partiin erääseen kirkkotarhas-
olemaan hauteaan. Kaikki, jotka suinkin kykenivät ja ehti-
vät pakenivat pitkin maantietä pohjoiseen, toiset merit-
se Ruotjin puolelle, varsinkin kun kuultiin, että Suomen
sotajoukko, joka suuella oli Savon pitäjäsää, oli saanut kä-
kyn peräytyä Länkipohjaan.

Juskin olivat huhut Venäläisten tulosta alkaneet, niin
jo ilmantuikin siellä ja täällä pitäjässä kierteleviä jouk-
koita. Silloin rovasti Jaakko Forsander pakeni Torni-
oon päin, Meteliin 62 vuotinen kappalainen pakeni met-
sään, jumalainpalvelus lakkarin ja kirkko jäi autioksi.
Syyskuun 28 p:nä 1714 Venäläiset ensikerran saapuivat
Meteliin. Sitten pitäin aina syksyyn 1715 olivat olot seura-
kunnassa mitä kurjimmat. Eräs hevossyönnöksi majai-
li pari kuukautta Kaustisten niestyillä ja kierteleviä jouk-
koita kuljeskeli toinen toisensa perästä hävittäen, polt-
taen ja murhaten. Syksyllä 1715 Venäläiset vakauttivat
asukkaille kotirauhan, kunhan vaan jokainen palai-
si ja oitis maksaisi ne ulosteot, jotka vasta määrättäis-
iin.

Vaikka noita veroituskia oli paljon, suuria ja tavall-
mia, olisi elämä kumminkin ollut jotenkin siedettävää, jos-
pahan vaan olisi rauhaa lupauksen mukaan pidetty.

Mutta valitettavasti yhtyivät upseerein palmetit useasti
herrojen ja tietämättä erityisiin joukkoihin ja hyökkäsivät
rauhaan muuttavien ihmisten kimppuun, kiduttaen ja
polttaen keta käsiinsä saivat. Useat vanhemmat olivat
kadottaneet lapsiansa siten, että ne oli viety Venäläisiä pol-
vellemaan. Lapsia olivat siten kadottaneet: Olli Antin-
poika Kangas 1, Antti Kaustinen 3, Lauri Palo 1, Erkki
Wähtäri 1, kappalainen Forselius 2, Kauppi Torppa 1, Heik-
ki Ruuska 2, Kauppi Hotakainen 1 lapsen. Päitfi näitä,
oli Kauppihilasta viety vaimo, toinen Lalkki (Löjä) nimi-
sestä talosta ja Niemestä poika. Ajan katkeruutta
enempi asukasten kerkinäinen viha ja katous. Pajasta
pahuudesta monet ihmiset pakoittamatta ihmaisivat
naapurein ja kätkeä ja saattoivat vihollisia toisten
metfäpirtteihin ajattelematta, että monikin juuri tuon
hänen pahuuensa tähden kerrassaan kadotti vaimonsa,
lapsensa, henkensä ja omaisuutensa. Nämä emme sano-
mitään, jotka henkensä pelastukseksi ja pakosta olivat
vihollisia saattamassa.

Lain turvaa ja oikeutta ei ollut etjittävissä. Väkivalta-
isuus oli muuttunut oikeudeksi ja viatoin oli se, joka enpik-

ei ehti valittua. Tällä välin oleskeli Netelin vanha kappalainen metsäpirtteissä ja keinäladoissa, jätäten pyhäpäivinä jumalainpalvelusta läsnäoleville. Suuri oli ilo Seurakunnassa, kun hän keuhalla 1716 Korskolmasa asuvalta venäläiseltä päälliköltä sai luvan palata kotiin ja esteettä mästi pitää jumalainpalvelusta kirkossa. Mutta sitäkään aikaa ei kauvan kestänyt.

Pertelin päivän aikaan samana vuonna 1716 oli eräs korpraalikuunta Venäläisiä Netelissä kantamassa joitakuuta veroja ja majaili pappilassa. Äkkiarommat saapui paikalle muuan suomalainen partiopataljoona kapteeni Härkisuodin johdolla, piiritti pappilan ja otti Venäläiset vangiksi. Tapauksen selitti venäläinen hallitus siten, että kappalainen oli Ruotsalaisten kanssa salaisissa yhteyksissä. Kaikki omaisuutensa ryöstettiin ja itse tuskin olisi kiirissuuta välttänyt, ellei olisi päässyt pakoon. Tämän ikävän sattumuksen seurauksia kesti toista vuotta, kunnes syksyllä v. 1717 kappalainen vihdoinkin sai luvan toisten pyynnöstä päästä selittämään viattomuutensa ja sai riikkeen toistamiseen luvan esteettä mästi hoitaa jumalainpalvelusta kirkossa.

Juuta länteen ei häiriötä enään jumalainpalveluksesta tapahtunut, varjinkaan kun Kokkolon kirkkoherrakin syksyllä 1718 palasi kotiin. Saman aikaan alettiin oikeutakin maassa valvoa. Eteläisen kihlakunnan vanha tuomari Roos sai luvan matkustaa koko läänissä ja vanhan tavan mukaan istua syys- ja talvikeräjiä pitäjissä, jotta taas saatiin lain turva vääryyksiä ja väkivaltaa vastaan.

Kun ~~Joona~~ vihdoin tieto rauhanneasta v. 1721 levisi, niin alkoivat vanhat tuttavat ihmeantua mikä mistäkin, kuin kesätyönnut kevään tullessa. Kellot ja messuasu, jotka kätkeisjään olivat säilyneet, otettiin esille ja asetettiin paikoilleensa.

Muita muistaja näiltä ajoilta ei ole minulle aramit. Pakopirtin sijoja usein metsissä näyttäivät. Mutta upeimpia taitavat ne myöskin olla vaan muita metsäpirtin kirkkaiden jätkeä. Samoin tarut usein ovat sulanneet yhteen viime sodan ajoilta syntyneiden kertomusten kanssa.

Joholammilla kuulua kerrottavan, että isonvihan aikana olisi kirkon pieni kello viety Joholammille.

"Isomman aikana, kerrotaan, Venäläiset menettelivät jul-
masti. Pulkkilasta veivät Venäläiset noin 12 vuotisen
pojan nimen Venäjälle. Hän oli pois 16 vuotta ja tuntuu
kuolleeksi. Mutta pojan oli Venäjällä hyvästikin käynyt. Hän
oli päässyt kuskiksi karkalle herralle, jota hän usein ajoi
vaunuilla edes takaisin rajan yli ja tuli siitä rajanvarti-
jalle tutuksi. Kerran häneen pisti halu nähdä kotimaansa
ja niin voimakkaasti, ettei enään voinut sitä hillitä,
vaan lähti vaunuilla ajamaan rajan yli, josta, tunnettu,
kun oli, helposti pääsi edelleen. Niinhän saapui hän kahdel-
la harmaalla hevosella Pulkkilaan, mutta siellä ei nähtä
kukaan tuntenut eikä uskonut siksi kuin hän itsensä sanoi,
hänellä kun oli pitkä parta kuten Venäläisillä ainakin.
Marta kun hän ilmoitti piilopaikan, johon hän ennen la-
sena oli kätkenyt rahojen ja ennestään sanoi kuinka pal-
jon ja minkälaisia ne olivat, kotoiset tervetuloivat häntä
omaisensa. Hän oli sitten vielä kauvan Pulkkilassa."

"Eras leppä Halualla, joka kengitti Venäläisten
hevosia sai sotaherralta merkin lankkinsa, ettei toiset
tuota tarpeellista miestä tappaisi."

nevaan, joka oli niin vetelää, ettei sitä kukaan siellä kulkeneet. Kumpiä olikin oikein hirsistä timprattu lava, jonka päälle kello pantiin. Mutta isokello oli niin suuri, ettei sitä voitukaan nevalle viedä, vaan laskettiin se Takolampiin ison laakakiven päälle. Sinne se sittemmin jäikin. Olikan mumman ukko kertonut sen tavannut olla sen tuohustuksella. Hän oli nimittäin atrainella sattunut kelloon kopsuttamaan ja oli se helisnyt. Mies pani paikan merikille ja oli se juuri Kirkkopuron kohdalla. Kun sitte mutte kirkkoa alettiin rakentaa, lähdettiin kerta oikein miehisjä sitä nauttamaan. Mutta sattui nousemaan suuri myrsky - ja kello jäi sinne, ja on siellä vielä tänäänkin.

„Sydänmailla, Sievin ja Takolammin välillä on paikka, jota kutsutaan Arkkun pirtiksi se = mannimisella nevalle ja olisi tämä ollut sieviläisten pakopirttiä isonvihan ajoilla. Tätä pirttiä alkaa neva, jota kuten mainitsin, kutsutaan Arkkun nevalle ja tämän jatkona on Loukka Tuohineva niminen salmi. Kun sieviläiset tulivat salmen läpi ⁿⁱⁱⁿ

tälle, pänivät he siihen vakkia, jotta turvallisemmin voisivat viettää kurjaa elämänsä, joka olikin niin kurjaa, ettei nykyinen sukupolvi tuskin sellaista voisi kestää. Mutta eivät he sitenkään voineet sitä kauvan nauttia. Kun eräänä aamuna yksi miehisjä meni ulos, lensi pieni varpunen häntä vasten silmiä ja tämän selitti hän olevan pahan enteeksi ja merkitsevän suurta vaaraa, josta hän kertoi pirtissä olijoille. Mutta kun nämä eivät ottaneet tuota uskoaksensa, lähti mies yksin ottaen pienen poikansa mukaansa. Poikki sydänmaiden piti heidän mennä Takolammille, mutta turnio tapasi heidätkin. Eräsjä kahden kävi heidän kulkunsa ifan järven alapäässä, josta lähti ojapahanen. Tämä oli vaan heikkoja jänsjä ja poika putosi jäähän, josta vete vei hänet jäähä. Pojan nimi oli Antti, josta järveä on alettu kutsua Antin - Kivijärveksi ja oja Antin ojaaksi. Samana päivänä, jolloin tämä tapantui, saapui kolmattakymmentä karakkaa mainitulle järvelle, ottivat vahdit kiinni ja tappoivat ne ensiäntuim näinä ehtivät pirtille varoitamaan. Pirtissä olijat,

joiha oli koko joukko ja ihan asettomina, tappoivat kaks-
kat jokainaan. En tiedä onko näiden erisäin ruumit
tähän haudattuna, koska tätä paikkaa on ikivanhois-
ta ajoista kutsuttu "kirkkumäki". (~~nost. siv.~~)

Kannuksessa kuulin seuraavien tarinasta: Yläviirteen
eli Kuurnajoen kylässä, Jungan talojen lähellä on Wah-
tikalio² niminen paikka. Siellä on ollut iso mänty,
jotka latvaan on noustu aina katfomaan, kun
vihollinen on tullut Olaviurteen kylältä. Männystä
on ollut urositukuita, jotka ovat olleet paljo van-
hempia kuin 1808-2.

Jokisalassa Kannuksen Yläviirteen kylässä on
Rytöriipin tien varrella pakopirtin sijan. Sen ni-
mi on Metelikangas³, joki sitä on ruvettu sanomaan
kun vihollinen on siellä metelöinyt siellä ja tappa-
nut paljo ihmisiä.

"Ylikannuksen läpitse virtaa Rauman joki, johon-
ka noin 2 neljännestä kirkolta yläpäin pistäytyy vähäi-
nen niemke, joka sekä ennen että vieläkin on kypsin

¹ A. Riippä. Kokkolan Lehden n:o 5.
² Katto sivu 116.
³ " " 143.

heinänen. Tätä niemekkeellä oli isorvihan aikana
talo, joka oli paikkaa johdosta saanut nimen "Heinä-
niemi", jolla nimellä nykyinen Heinäniemi vanhoissa kir-
konkirjoissa on merkitynäkin. Jämsä talossa asui jilt-
toinen kirkkovaikari nimeltä "Olavi". Kun kenraali
Tjhekin kasakat olivat levittäneet sodan kauhuja tän-
nekin a pohjanpellon pientareille, vei Olavi-ukkokin
väkensä 37 henkeä 5 virstaa sydänmaahan, keskelle W-
pusalon pohjatointa uusia olevaan laareen. Täm-
hän toi kirkon kalkinkin ja muut kalleudet ja kät-
ki ne saarella olevaan luolaan, jonka aukon tukki kivil-
lä. Muut tavaraansa olivat panneet vaskisehen katti-
lahen ja kantaneet Heinäniemen talosta ylös ajan (Ypp-
änojan) varrelle ja siellä kaivoivat maahan. Pako-
pirtillä ollessaan eläivät he itseänsä kalatukfella
ja metjän riistalla. Tekivätpä uskaliaimmat tuon
tuostakin "sissiretkiä" saattajensa vihollisille kin-
saa ja kostoa ja, jos onni oli myötäinen, itfelleen
muurunkaan heidän (vihollisten) runfaista muonaa
varoistaansa. Kun kerran tällämlaisella retkellä oli-
vat saapuneet kotiinsa Heinäniemeen, luomattivat

viikollisten kuormaston kartanolla. Ryssät olivat kaikki tu-
vassa "viihuskia" maistamassa ja kokea pelaamassa.
"Viihuski" ja peli olivat niin innostuttaneet ryssiä ettei-
vät pitäneet huolta ulkona olevista kuormistaan. Vahdinkin
oli kaikesti saanut osansa, koska pitkin pitkää pituuttaan
loikoi etehisen lattialla kuorfaten, että kauhu kartanolla.
Kun sissit ovelta tirkistivät, kuomasivat he nukkuvan
aika tavasta nokeskelevan kuuliaan. Mahtoiko hän unek-
sia maistelevansa "ilohientä", joka hänen näin hetkeksi
oli päästänyt sodan vaivoista, vai luuliko ehkä olevansa
kotonansa, Raukana Don'in rannoilla ja sammuttavan-
sa janoansa sen vedellä? Rauhasa antoivat sissim-
me apoa pojan uneksis, mutta itse he olivat eiti odop-
paampia. Ahkeraan, että hiki otjatta tiukkuu, kantavat
he nyt kuutamalla kuormista mitä ennättivät ja heit-
tivät läheiseen metsään. Kun aikansa olivat kanta-
neet ja vaktikin jo etehisen lattialla kääntyi toi-
selle kyljelleen, huulivat he olevan parhaan mennä met-
koihin. Hyvästijättämättä eivät kuitenkaan takto-
neet lähten. Hüpivät tuvan ovelle, jota varovasti reat-
tivat ja ampuivat pärisevään vihollisjoukkoon. Ei-

^{Solatarinoita}
vät kuitenkaan joutaneet kuulemaan, minkä mölinän
tämä tuvasa nosti, sillä nyt nosti vaktikin päätaulua ja
uuden tohrassa kiljasi: "sluschai tsä spirajisja," mut-
ta silloin olivat sissit jo suksillaan ja pääsivät ohjalle
nahalla metsään.

Herran saapui Wipusalon nevallekin pieni vihollispar-
vi, joka siinä joutui surman suuhun. Eräs trumpari oli
kuitenkin pääsemäisillään. Kun Olavi-ukko huomasi
hänen ja huutaen "älä kuoli korkeatakkiseen, saat si-
näkin vielä", ajensi modikkonsa - ja trumpari kaa-
tui. Silloin oli vaimo sanonut: "miksi et antanut hänen
päästä, koska hän niin hartaasti pyysi," mutta ukko
vastasi: "me emme saa päästää ketään sanomasta-
jia."

Pakopirtillä kuoli Olavi ja kaikki muu väkensä, päit-
si 3 henkeä, jotka sinne hautasivat vainajat. Eloon jääneet
olivat: Olavin yksi poika ja kaksi tyttäreltä. Toinen tytöistä
joutui ryssäin käsiin. Nämä sitoivat hänen jalasta
ja käristä tuvan orteen, panivat alkilyhteen alle, sytyt-
tivät palamaan ja lähtivät pois. Mutta korkeimman
sallimukselta muutamia sissit saapuivat paikalle ja
pelastivat onnettoman. Tuli oli vasta ennättänyt polt-
taa ainoastensa syvät haavat hartioihin, joissa vielä
vanhanakin näkyivät syvät arvet. Hän kuoli viime.

kattaisi. Mutta muutamien talon reuki olisi ifaastäunsa
kataumpuuntunut ja mennyt ja hakannut sen petijän
poikki. Oli kumminkin ollut niin paljo hunta, että
hunki olikin juuri peittänyt kirjoituspaikan ja niin
jäljelle kantoon kirjaimet. Sitte oli sen, kuten Piippa ker-
too, Reckman hakkaustanut pois. Tarun mukaan olisi
se sitte vety Lahtajan kirkon kuariin ja peitetty od-
koisella linnalla. Nän arvokkaasta paikasta en kum-
minkaan sitä Lahtajalla tavannut. Kannon kumm-
kin löysin Lahtajan rovastilan renkituvan yhti-
seltä. Kanto oli noin 1 metri korkeinen ja oli ju-
n

1714 X X nä vuosiluku 1714 sekä nimikir-
jaimet N. E. I ja E. M. I. syntä X 10
NE? ME II ja kaksi ristiä. Olisiko kentie-
K 10 III si tässä kahden murhatun - mie-
hen ja vaimon nimimerkit.

Mitä itse paikkaan tulee, jossa tuo "Papiin hauta"
oli, en siellä huomannut mitään, sellaista "kivi-
kokoja, joka on tavallinen vanhoilla hautapaikoil-
la", vaan kyllä muutamia pakopiirstin jäännök-
siä. Paitsi näitä, oli siellä vielä syvennyksiä, ympe-
riäisiä, noin 3 metriä yli mitaten.

† Tämä lienee sama hunka, josta Reinholmin muis-

tiimpansissa sanotaan: "Wärteen kylässä isonvihan ajasta
seisoi suuri hunka, johon puskolla oli tehty kirjoituk-
sia, nyt taitaa olla pois hakattu." //

Himangalle. kerrottiin, että ennen isonvihan
aikana oli ryysä tullut Sunan Ollin taloon.
Muu väki jo oli pakosalla, mutta isäntä itse
oli vielä kotona. Mutta hänkin läksi juoksem-
an ja ryysä perähen. Wainoojat olivat pakolai-
sen saavuttaneet Tikkuramähen kankaalla
ja siihen tappaneet isäntän. Hänellä ei olisi
ollut muuta kuin eräs kyttälänjalka kädessä,
jonka hän paetesaan olisi ehtinyt kaivaa ma-
han Karjakankaalle, josta se sittemmin on
löydetty ja on nyt museossa.

"Yhtä suomalaista kokkaista teki muinaen yksi
11 vuotias poika muutamien karakoitten siinä
pitkällisessä soassa vuodesta 1700 vuoteen 1721. Ja
korka tässä paikassa on varsin soveltua puhua
tämän pienen miehen uskalluksesta, niin tiemminä

// Reinholmin kirkonkirjoitus I Liulus fornlemningar och
fornfynd. con. 3.

sitä eino uskoja, että hänen nimensä ansaitsee tulla meistä
muistetuksi, niin hyvin kuin yksikään muu. Koska karakat
sen onnettoman Isan kylvön tappeluksen jälkeen hävittivät
ja roatelivat koko Pohjan maan, niin tapahtui, että yh-
si vanha kauppa-aseluvio Vanhasta Koarlenkylästä oli vai-
monenja ja kahen poikensa kanssa piiloittanut intonsa yh-
teen synkkään metsään lähes Himungon kylän Lohteen pi-
täjässä. Mutta karakat saivat haistaa tästä heidän piilo-
kasta ja samassa läksi sinne 7 miestä heitä kiinni tavotte-
massa. Isä, äiti ja se vanhin poika pääsivät pakoon, mut-
ta se nuorempi, joka ei ollut täyttä 11 aastaihoa vanha,
keäntyi karakkojen käsiin. Koska eivät olleet enempiki-
ni 7 miestä kaikkiaan, niin pelkäisivät tulleksensa yö-
kassa talouspojilta hätyytetyksi, hyö heittivät sen eisto-
hevoisiaan moalle ja soutivat veneellä Parkihauan
rannalta yhteen pieneen luotoon lähes Koholassa saar-
ta, ja rupeisivat siihen yöksi. Kuin olivat välillensä
jakenneet soalistansa, niin rupeisivat levollen ja panivat
tämän pienen poijan välilleen. Mutta poijan silmiin
ei tullutkaan unta. Kuin hään arvaisi että karakat
olivat unpuheet uneen ja kuuli että venet rupeisi

marssimaan nostettu kahoveesta, niin hään hiljaan ve-
tiin pois vuaueltaan ja lykkäsi venoista vesillen, ja
hyppäsi itse siseen. Karakat havaitsivat kyllä veneen
lykkäämisestä, mutta eivät kuitenkaan ennustaneet
sitä tapaella. Poika, jonka nimi oli Juhon Hagberg, ru-
peiri veneen kerkelle, ja kuuli kuuvitti häntä hiljaa toi-
seen rantaan. Karakat kuolivat joka mies nälkään." //

Tämä puheena oleva saari on nimeltä Ryssä. "Sa-
ri Ryssä on top. kartoissa erotettu mannermaasta 200 m.
leveällä salmella. Nyt voipi tavallisella veden ajalla men-
nä sinne kuivin jaloin. Isonvihan aikana, alkupuolella
edellistä vuosisataa olisivat venäläiset sotilaat, joilta oli-
si ryöstetty veneet, kuolleet nälkään saarella. Niiden
luurangot löytyvät vielä vielä. Niin kertoo vanha ta-
rina." //

Tämän tarinan kuulin minäkin kerrottavana, mutta
seuraavalla tavalla: Kolme venäläistä olivat olleet ifan-

// C. A. Gottlund. Antiquariska Samlingar IV, siv. 590. Åbo Tidning. 1789 ja
Räns hist. 2 pain. I osa siv. 128.
// J. E. Rosberg. Rönnevikens finska deltan, siv. 194.

vihan aikana ^{tällä} ~~olleet~~ ryöstelemärsä ja tulleet veneellä tänne pohjoisesta päin. Veneessä oli heillä muun tavaran ohella ollut kirkonkellokin. Mukana olivat olleet väkisin pienen pojankin. Tuli siten soutuun Rautilan talon edustalle olevalle pienemmälle saarelle. Tärjä nousivat he maalle ja rupesivat puuron keittämään, mikä kun oli miehille merta melotesa tullut. Puuron syötyään paneusivat levolle ja uinahtivat siihen. Mutta silloinpa tuo pieni mies, jota venäläiset hänen tahtomattaan mukanaan kuljetteli, jäättyään yksikseen ja vartiomatta menikin rannalla olevaan veneeseen ja alkoi melostella. Vene irtausi ja alkoi sota seljemmälle pojan yhä meloesa. Jo oli poika aika matkan päässä saaresta ulapalla kun vihdoinkin heräsivät ryysät. Silloinkas miehille tuli hätä käteen ja viekotellakseen poikaa veneineen takaisin alkoivat huutaa "Hyvää ruokaa, hyvää ruokaa, kuitri omah käte!" Mutta poikapa vaan vastasi purresta "Hyvää ruokaa, kuitri omah käte!" ja vielä kiivaammin alkoi soutaa rannasta ulommak-

si. Ja niistä siinä poika tekikin, sillä jos olisi palanut takaisin venäläisten luoksi, niin kuumaa puuroa olisivat pojan suun täyteen ahtaneet ja niin hengen häneltä ottaneet. Pieni ja heikko oli poika kumminkin aavalla merellä uunettaan hoitamaan. Toimansa olivat pian lopussa ja nyt ei auttanut muu kuin antautua aaltojen varahan, tunteen tunteettavaksi. Tässä häädysään teki poika lupauksen, että jos vielä onnellisesti maihin pääsee, niin heti hän siihen seurakuntaan, jonka rannalle veneineen ajautsum, lahjoittaa veneestään olevan kirkonkellon. Luni olikin myönteinen pojalle. Vene johtui Pietarsaaren rantaan ja sinne lahjoitti poika kirkonkellon. Mutta venäläiset jäivät saareen ja ruoan ja muitten elintarpeitten puutteessa kuolivat sinne. Tästä saarta ankin ruvettu nimittämään Ryssäkariksi. Vielä viime aikoina olisi muutamien suuren kiven vierellä ollut nähtävinä näiden kahden venäläisen nälkään kuolleen sotilaan luurankojen jäänteitä.

Kuten tarussa olevasta nimestäkin jo huomaa, on tässä sekoitettu tuo Pohjanmaalle ylen tuttu Läärikaisen tarina. Koristeeksi kai vielä on asetettu veneeseen kirkonkellakin. Ja ettei tarun epäluotettavuus niinkään

Pietarjärven kirkkunta
selviäiri, johdettiin paika venheineen, kelloineen Pietar-
saareen asti, jonne jo paremmalla luottamuksella esi-
län kirkonhella lahjoitetaan.

B) Tarinoita 1808-9 vuoden sodasta.

Kälviällä kuulin kerrottavan muutamia tarinan-
muka viime sodan ajoilta. Mutta syysä on yhtä hyvin olosta
tarinaa isomman aikuisienkin tapausten kuvaukseksi. Jut-
tu on seuraava: Oli joukko Venäjän väestöä tulossa Rokko-
lalta. Silloin päättivät talonpojat ryhtyä vastustuk-
seen, ja kokoontuivat Suonperän talojen puolelta
vetelän Suonperän nevan rannalle. Huonoja olivat ta-
lonpoikain pysyöt, sillä kun ampuivat vihollista y-
li nevan, niin ne tuskin jaksivat toiselle rautaa. Oli-
lipa erään Klapurin torpparin pysähtynyt jo mas-
kan toprahtanut nevan puolivälillä. Sitten vastoin ampui
vihollinen aina yli talojen. Jollain edes vihollista pe-
littääkseen, olivat talonpojat mustanneet tukkeja, et-
tä vihollinen uskoisi heillä muka. kammusakin o-
levaksi. Ja kuulotellakseen viholliselle hyvinkin armei-
jassaan täällä vartusta tekevän, leikkauksen kuusen
kuoriasta pitkiä sarkoja ja ne asetettiin rinnan yli
ristiin, ^{valkeat puoli näkyviin} muka renusrelien kannattimina. Mutta tot-
'/ Vetelin historiallisesta.

Salatunaita
299.
Tapa petos ei onnistunut, koska vihollinen, kun ei us-
kaltanut vetelälle suolle, kiersi nevan ja hyökkäsi talonpoi-
kain päälle. Silloin oli miehille tullut kiire pyhäse-
mään. Jollakin talonpojalla oli ollut kelpo hyljespysy
ja sillä kun hän oli ryssiin pomakuttanut, niin pa-
hasti olivat ruvenneet kähiseämään. Mutta tähtiä
sillä oli talonpoikain tähtymys pakoan. Karkotettuun
vastustelijat kypälämäkeen äyskähtivät ryssät nyt
Suonperän taloon tähteen. Täälläpä olikin kotoni
Jaakko niminen äijä, joka ei niinkään helposti jäi-
kändelty. Nähtyään ryssien tahahousta tulevan oli tun-
nint veljelleen, että "Tapa sinä tuossa, kyllä minä
tapan kamarisja". Mäli oli kumminkin järkevempi ja
neuvoi hurjapäätä rauhaan, hyvä jos sillä hongiisja
suorindutaan. Ja rauhasja olivat päätseethin päätse-
nästä.

Räpän talojen luona ^{olivat} myöskin talonpojat olleet
vihollista vastaan. Maiken muassa oli ollut eräs
Erkki Järvi niminen mies Peltokarasta. Järvi kun
hän kiven takana kaatoi fänkipannun murtia,
läpäsi vihollisen kuula käsiartenga. Hyppyyne oli
tähälläkin talonpoikain ahdistunut tähtea.
Tuo samainen Erkki Järvi oli kotonaan ^{Järven Aukion talonpoika} kertä ollut vel-

"Kuonna 1743 lokakuun 31 päivänä luettiin Metelin kirkossa
se venäläisen kenraalin Kindermannin julistus, että keisarinna
vastaiseksi on vapauttanut Suomenmaan veroista, paitsi sata
väen ruokkimista. Marraskuun 25 päivänä siunattiin osa van-
noi Elisabethille uskollisuutta ja joulukuun 15 päivänä kruu-
naperilliselle Pietari Fedoroville.") (~~Metelin historiallisia~~)

jenpä Antin kanssa ja juuri levolle menospä kun tulee kartanoon 34 ryysyä. Tupaan tullessaan vaativat he ruokaa ja ottivat viinkasta & kirvestä. Erkki-ifäntä oli tuonut 6 leipää pöydälle. Mutta siihen eivät ryysät olleet tyytyväisiä, vaan kersantti oli lyönyt sapelillaan poikki pöytäin ja vaatinut lisää. Mutta siten ei Erkki ollut kuullakseen, vaan meni ovikamariin. Silloin olivat ryysät ottaneet rautakangen ja runenneet siltä survo-
maan ovia auki. Silloin oli Isäntä avannut ^{kin} oven ja siepannut rautakangen toiseen päähän kiinni. Toinen veli oli ehtinyt asetta ja hänelle oli äitiinsä sanonut, että "ota kallo loukasta." Sen Antti tekikin ja ehti juuri paukauttamaan kersanttia, joka sapeli suorane hyömäri Erkin päälle. Seuraus oli halolla is-
kusta se, että kersantin sapeli meni poikki ja itse kersantti oikasihe kaakialle eikä siitä enään noutanutkaan. Talossa oli silloin vielä osunut olemaan pari matkusta-
tajakin. Kun toinen kopu talossa nousi, oli toinen matkustajista kontannut pöydän alle ja toinen hyppä-
nyt ikkunasta pihalle. Hyppäjäjälle oli kaulaan jää-
nyt lasinphyijyt. Niitä ei ollut joutanut pois ottaa, vaan juokki suoraan yli pihan ja poikki nevan Kre-
kilään apua hakemaan. Mutta täälläpä oli ifäntä van-

tuummiskellut, eikä sitä apua tarvittakaan kun on kers-
san kotona Erkki-ifäntä, joka oli tunnettu ylen pel-
käämättömäksi ja tavattoman voimakkaaksi. Tällä vi-
kin jatkui otelu esutiolla. Äitiinsä oli mennyt takan-
perään ja siellä pitänyt pärevalkeaa viireillä sekä ko-
mentanut Anttipojan tuvan ovelle, koska toisia ryys-
siä tunki kirveitten kanssa sifälle. Antti oli halollaan
mollannut ensin anasta venäläistä kalloon, niin
että se pökörtäi ja samasta sarvesta sai seuraavakin.
Erkki oli jo tullut kamarista tupaan ja tappeli laot-
tiella sirällä olevain kanssa. Kehottaen oli äitiinsä
vieleä sanonut: "Koita nyt sitä suurta voimaasi
käyttää, nyt ei ole leikkiä." Kyllä oli Erkki koitta-
nutkin. Olipa Erkkikin saanut reikiä pöytänsä
ryysäin pajonettien iskuista. Mutta nyt uskalsi
jo matkustajakin esille penkin alta ja lopputulos
oli se, että ryysät pyrkäsivät ikkunasta pako-
on, ja jotka eivät päässeet rukoilivat armon, jonka
vimmerein saivatkin. Se matkustaja, joka oli apua
lähtenyt hakemaan oli palitessaan nähnyt miten ryysät
kanneskelivät toisiaan ja muuten aittelivat haavoitetta-
joan. Muuta talon omaisuutta eivät olleet saaneet levin

ne 5' kirstusta. Näillä olivat he palatsissaan Kokkolan puolella Karpilahden kylässä ja Prestilässä ~~olivat~~ pyytäneet vaihtaa ruokaa itselleen. Kun talon väki oli kysynyt, olivatko olleet sotaväen vai talonpoikain kansa, ja otelusfa, olivat he vastanneet, että oli ollut kaksi perheeltä, mutta ei ketään ihmistä heitä vastustamassa.

Samana talvena olivat venäläiset ryöstäneet Sarpalan taloissa Peltokorven kylässä. Talon isäntä oli päässyt pakoon, mutta venäläiset olivat hänen jaksuttaneet ja kaataneet sekä siihen sapehin hameralla hirtkineet, niin että aivan oli rauskoiksi selkät tulleet.

Noista vallattomuuksista olivat talonpajat ilmoittaneet ylemmille päälliköille ja valittaneet sotilasten raakas kohtelua. Silloin olivat päälliköt luvanneet, että jos vielä sotamiehet sellaisia tekevät, niin saavat talonpajat niitä lyödä niin että merkit näkyvät, jotta sitten saada selville keitä kulloinkin on ollut tekemässä. Nielipä olivat laittaneet vahtejakin avuksi talonpojille.

Rian kylässä kertoivat, että joku osa venäläistä armeijaa olisi majailnut täällä rakennusmestarin mütällä ja

sieltä olisi rakennusmestarin isävanha löytänyt iron varkaisen sapelinnupin

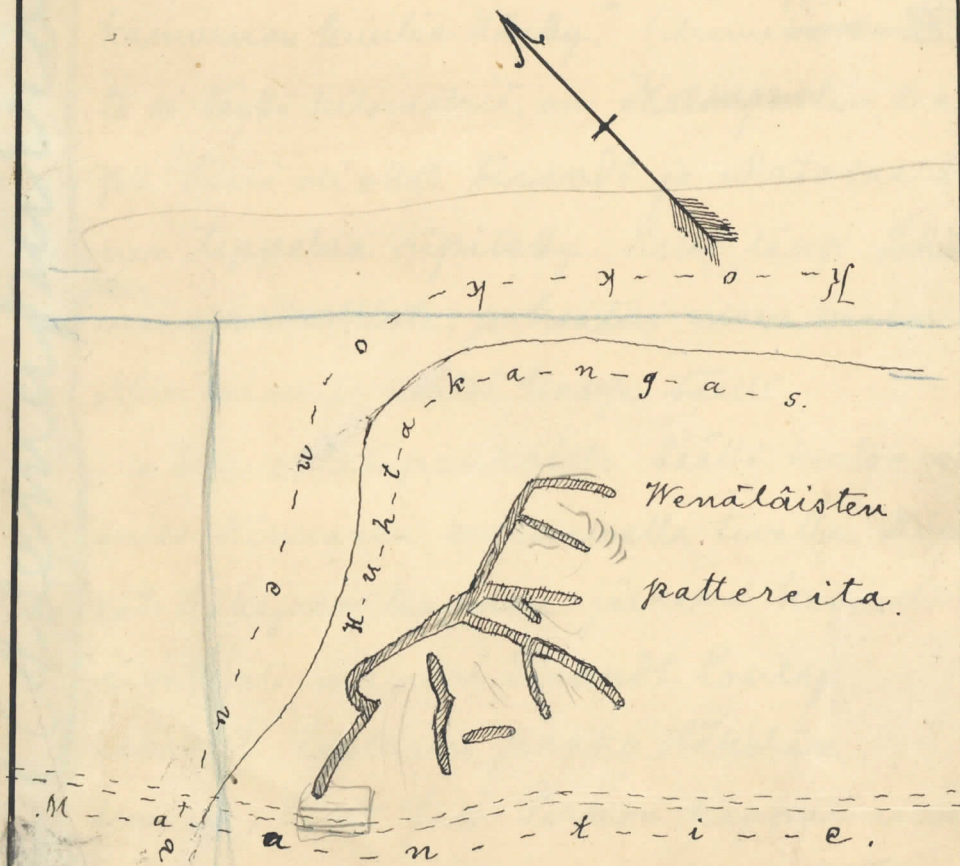
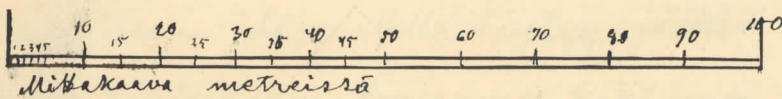
Tässä onkin ne yksityiset tarinat, mitä olen kuullut viimeisestä sodasta. Mutta, koska tästä sodasta on muuten seikkaperäiset kertomukset, koskeva Dieandtun retkistä näillä tienoin kirjoituksissa, toinen Kokkolan lehdestä¹⁾ ja toinen Vaasan Sanomissa²⁾, niin lainaan nämät tähän remuoisinaan:

„1808 vuoden sodasta kerrotaan yhtä ja toista. Kokkonen, josta tappeluista tulemme kertomaan, on jo tähän aikaan ojitettu ja kuivattu ja sijaitsee molemmilla puolin nykyistä maantietä noin 1/2 viistä matkalla siitä ulottuen aina jokeen saakka. Puuristi pienoisorilla kukkulalla on sodan muistomerkinä jällellä; sen alla lepää eräs kaksini Pohjemen, joka Kokkonen taistelussa kaatui.“ — Nykyään ei ole enään puuristi paikalla, vaan takkimen patjas, josta on seuraava kirjoitus: „Broer Pohjemen *1781 †1808. Lintulampi, Karstula, Perho näki sankarin mieheksi

¹⁾ J. R. Aspelin kirjoitus Vaasan Sanomissa 1877 N:o 19.

²⁾ A. Rüpan kirjoitus Kokkolan lehdestä 1885 N:o 2-6.

Wenäläisten patterit Kokkonenalla.

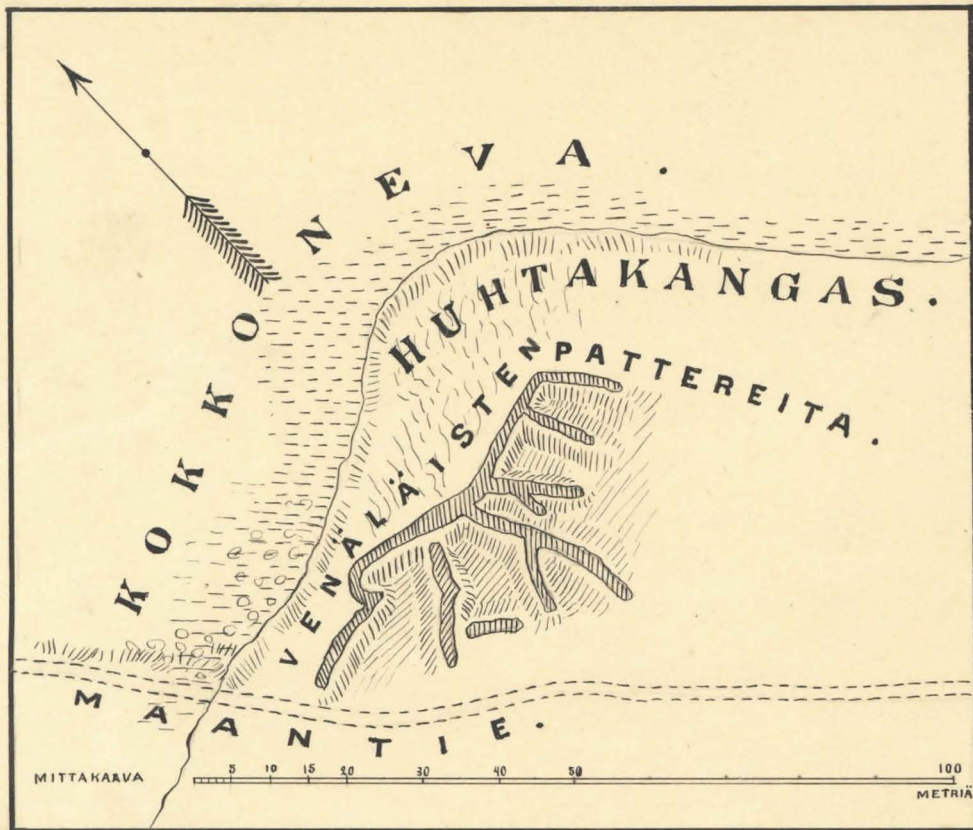
mittelevänä maana puoltamiseksi, jolle kaupalaiset patjaan pystyttivät 1881.^a Paikka on pienoinen kunnas, noin 50 metriä, keskellä neva, maantietä Perhon kirkosta päin tullessa vasemmalla kädellä ja noin 150 metriä tie-
te. — —

„Neven itäpuolella löytyy jälkiä sotavarustuksista. Mäen rinteellä oli jomeroon käyväviä kainetta ja vallituk-
sia luotu. Täältä ja muualtakin nevalta on suuri joukko kannunaukkuja löytyy.“ (dremakasta ^{piirra XIX} ~~XIV~~). Tästä paika-
sta ei tähtä kilometriä, on ~~Mato~~ ^{Mato}saaren saari niminen kum-
pu. Tässä oli ollut Tieandt ja Mato-saarella oli väki en-
nen tappelua ripitetty. Sieltä lähti Lehöneman kiertä-
mään vihollista, ja kaatui ennen mainitulle paikalle. Näin minulle kertoi kauppa täällä.

„Itse sotatapausta täällä kertoo eräs kundenus-
mies Kinnunen seuraavalla tavalla. Kun Suomen sotajou-
kot Pikkajoen tappelun jälkeen keväällä pohjoisesta pala-
sivat, oli majuri Tieandt Kontajalta (Himangasta?) lä-
hetänyt talollisen Jaakko Häkelän Venäläisiä tieduste-
lemaan. Tämä Jäki Perhon kappalaiselta Eljas Tonselink-
selta tietää, että Perhossa oli venäläinen kuormasto, jo-

ta noin 100 miestä vartioitfi. Nyt sai kesäkuun 1 päivänä Tieandt 200 miestä ja kulki ylikannuksen ja Lestien kautta Kivijärvelle, johon tuli kirkkonaikana Helluntaipäivänä. Eljas Kinnunen sattui olemaan siellä kirkossa ja tie-
si sanoa, että Venäläiset vielä olivat Perhon kirkolla. Kun Tieandt kuuli, että Kinnunen oli Perhosta kotaisiin, pyysi hän Kinnusta saattajaksi matkain katki Perhoon, johon tämä suostuikin, koska joukko Kivijärven talonpoikiakin lähti mukaan. Heille näet Tieandt lu-
pasi Jaahtista. Kirkolla oli myös eräs kimonies Kii-
tasarelta, joka varoitti talonpoikia lähtemästä ja sano-
taan uhanneen lähettää sana Venäläisille. Kun Tieandt
sai siitä tiedon, pani hän miehiä kimoniesistä varti-
oimaan, kunnes palaisi Perhosta, ja lähti siite miehi-
neen. Perhoa kahti lähti hän ponnistamaan. Talonpoikia ei ollut paljon, mutta mitä tuli matkalla noin 50 mie-
tä. Kun matkalla toisena Helluntaipäivänä nähtiin savua
nousevan, otti Tieandt karttansa esille ja ruvettiin miehi-
mään mistä savu nousisi. Yleensä arvelivat talonpojat, et-
tä Jyllänpään siltaa poltettiin, kuten sitten todeti nähtii-
kin.

„Kolmantena Helluntaipäivänä, kesäkuun 8 päivänä, en-
nen auringon nousua tulittiin Perhon kirkolle, jossa mie-

het jaettiin kahtia, venäläiset kun olivat kahtaalla: pappilassa ja Sahipakan talossa. Kinnunen seurasi Ticeandia Sahipakkam, jossa Venäläisten päälliköt olivat. Venäläinen vahtimies, joka oli kiivennyt navetan katolle, ammuttiin taloon tulle sa, jotka pyöri maahan kuin lintu puusta. Osa miehistä saati riiken, toiset tuvan, kamarinkin oven läpi ammuttiin. Riikesä tapettiin upseeri, tuvasa tapettiin sotamies ja haavoitettiin kaksi. Kun kuoleva upseeri makasi riikesä, oli joku raaka ja tunnotain talonpoika tullut ja potkaissut onnetonta vasten suuta, sanoen: "Ei fikko sinä p-le lihaa?" Kun Venäläiset näin arvaamatta olivat joutuneet pulaan, tuli päällikkö kotona kumartaan ja ojensi lapelinsa Ticeandille. Waugetuista Venäläisistä pääsi yksi pakoon ja vei luultavasti Jaman asiasta Venäläisten pääjoukko, joka oli ehtinyt Wetelin ja Kaustisen kylään.

"Kyökkäyksestä pappilasta ei kinnunen muuta kertoa, kuin että se tapahtui vähän myöhemmin, toisen joukon kun täytyi kiertää päästäksensä huonemassa vahtien kimppeun. Sitte talonpojille jaettiin saalis jota muutamille karkkui 8-10 mattoa kauroja, paitti ryynejä ja jauhoja, reusseleitä ja kiväärejä. Niitä lunasti pikinimismies Köping ja maksoi 3 rikkiä kauramasta, riisiin kivääristä ja 24 killinkiä sappelista. Jamana aamuna

palasi Ticeandt Kivijärvelle, josta hän Tientiputaan ja Reisjärven kautta aikoi kulkea takaisin, mutta sai kesäkuun 15 päivänä käskyn mennä Saarijärvelle Venäläisten enkasiunia ottamaan. Matkalla sai hän kumminkin kuulla tietoja, jotka pakottivat hänen peräytymään. Kesäkuun 19 päivänä tuli taas käsky, että Perhossa otetut muonavarat piti luotaman armeijalle, niistä oli näet osa, sanoaan, katkettu metfiin; mutta sitä enään löytyi.

"Heinäkuun 3 päivänä tuli Ticeandt taas Perhoon ja asettui 5 päivänä Rotkajärveen ja etejoukoiksi jätki hän Mottöseen puolen pataljoonan ja saman verran Perhoon. Ticeandia siitä perustamaan lähetettiin keurasimajauri Jankowitsch, joka Maastorin kanssa oli noin 3-4000 miestä. Heinäkuun 10 päivänä syntyi 8 tuntinen kiivas tappelu Rotkanevalla, (oikeammin Kokkonevalla). Ticeandt kadotti siinä 170 miestä ja hänen täytyi peräytyä Weteliin Tuukkariin sillalle.

"Erästä kuormaston ryöstöä kesän aikana oli Elias Kinnunen kertonut näin: "Kesän kuluessa Venäläiset ja ruotsalaiset vuorotain etenivät ja peräytyivät. Kerran oli ruotsalaisilla vähempi kuormasto Koivukoskella; kun venäläiset taas ahdistivat, niin täytyi Ruotsin sotaväen peräytyä, mutta ei saatu hevosia niin monta, että kuormasto olisi saatu mukaan. Se jäi siis, mutta ennenkuin Venäläiset ennätti-

Nyt palari Tieandt Ylikamukseen, johon tuli kesäkuun
23 päivänä, sai sieltä kaskyn seuraavana päivänä lähteä Ma-
netelin ja Metelin kautta Lintulahdelle, johon hän vei 672
miestä."

"Nyt lähetettiin Tieandtille ruotsalainen priikaatti,
1000 miestä avuksi ja päälliköksi määrättiin eversti Essen.
Heinäkuun 13 päivänä tuli venäläinen joukko Tunkkarin
sillalle tiedustelemaan, mutta vetäytyi siitten hävittäen
silloja aina Lintulahdelle asti, jhonka Venäläiset ensin
päättivät asettua. Tien varrella Tunkkarin sillan ja Kai-
nuun kylän välillä kuulun olevan kolme puuristia. Ro-
ko ne tuosta tiedustusretkestä muistaja? - Karstulan tap-
pelin jälkeen peräytyi Tieandt Meteliin asti, poltti Tunkka-
rin sillan. Martow seurari häntä Perhoon. Tuo onnetoin
tappelu pakotti Tuomasen sotajoukkoja peräytyämään
etelä-Pohjanmaalta, kun näet pelättiin, että Venäläiset
Perhon kautta päärisivät armeijan taakse. Syyskuun 1 päi-
vänä alkoi Mastow liikkua eteenpäin ja Tieandt perä-
ytyi Kaussinkylään, sieltä 11 päivänä Löfbackaan. Sieltä lä-
hetettiin 13 päivänä, samassa kuin pääjoukko eteni Haukan jä-
lle päin, 36 miestä tukaisin tiedustelemaan. Ne kun tapasivat
Kaussinkylästä Venäläistä hevosväkeä, saivat Savon pataljoonan
avuksi. Hetken tapettua peräytyi joukko, kun huomattiin, et-
tä alkoivat sitä kiertää.
40 varhainnina keväällä olivat Venäläiset kerran poltta-
neet Tunkkarin sillan.

vät tulla, kätkeivät Koivukoskelaiset jääneet varat ja saivat ne siten omikseen. Pitkät ajat jälestäpäin nuyötiin Koivukoskella lyijyä ja rautia. Muistane siitä tapauksesta sanotaan vieläkin olevan talon ovelsa messinkinen paksa kädensija.

Wetelin pappilasfakin oli Venäläisiä majailnut ja kottariihen luona kuului olevan Venäläisten hautapaikka^{kin}.

Kinnusen kertomukseen voin lisätä seuraavan: Kokkonen tappelun jälkeen oli Fieandt vetäytynyt takaisin joen yli ja niin Paumulan yksinäiseen taloon Alajärvellä lähellä Perhon rajaa. Hänellä oli silloin ollut 13 vuotias poikansa mukana, joka väsyi niin tällä puolitöistä peninkulmaa pitkillä matkalla, että sotamiesten täytyi kantaa häntä. Muuten kertoo kansa, oli perätyönsämatkalla niin kire, ettei voinut ottaa mukaan kamunia, jotka olivat hopearahoilla täytettyjä; upotettiin jokeen, jonka liejuiseen pohjaan ikkipäiviksi vaipui.

Kuulin metsäherä Hemmerillä olevan oheen kirjeestä, jonka tuo ärsken mainittu nuori Fieandt olisi tapauksesta

J. R. A. Wetelin pitäjän ~~arvio~~ ^{muistoja} "Wärsen Sanomissa" 1879 n:o 9 sanotaan: "Sen ajan (isovihan) tapauksesta on muistaksemme ~~h~~ ^h sakkamäki pappilan luona saanut nimensä." Kentieri Riippa tällä tarkoittaa tuota venäläisten hautausmaata.

Kokkonevalla kirjoittanut. --- Muuten saa matkustaja turhaan etsiä Runeborgin laulun kautta ikuistettua "kantaa Perhorsa;" sillä sitä ei löydy; tuskinpa lienee koskaan löytynytäkään.

Muutampia hajanaisia taruja olen kuullut myöskin herokavan näistä taisteluista ja saakoat ne tässä sijansa.

Fieandt oli Himangasta tullut Lestille ja mennyt puhuttelemaan pappia. Ariana oli se, että tapakke oli jätetty ukolta loppumaan ja sitä pyytämään meni hän nyt Lestin papilta. Mutta itära oli ylen pappi eikä alisi kernaasti huovuttaa vähän tapakkejaan Fieandtille, olikin vaan sanonut, ettei ole. Silloin oli Fieandt, arasten papin vakea laskevan, läimäyttänyt pappia vastasuute ja sanonut: "vai sinulla pirulla ole tapakkeja minulle antaa, joka ma henkeäsi puollustan." Ohja nyt tulivat tapakkeavarasto esille.

Toinen tarina, joka huultavasti tarkoittaa kahakkaa Perhon pappilassa ja Sahipakalle, vaikka paikkain nimet ovat muuttuneet, kuuluu näin: Lestin kirkolla majaili Fieandt 400 suomalaisen kansa. Tännepä oli tieto erään talonpojan kautta saapunut, että venäläinen kuormasto on Kivi-

järjestä. Tällönsä lähti Fieandt nyt joukkoihin. Mahoistaakseen joukkoon oli hän antanut kuon seuraan yhtyä ketä talonpojista vaan halutti. Sitte läkipivät he ja kulkivat Kananalan talojen kautta Haluan sydämaitten poikki. Mukaan oli antannut 200 talonpoikaa. Mutta kun tulittiin Kivijärven pappilan näkyviin, kehoitti Fieandt talonpoikia jäämään pois, sillä nyt taitaa tulla kuuma leikki. Mutta kun olivat talonpojat kerta joukkoon yhtyneet, niin ei kukaan jäänytkään pois vaan seurasi mukana. Tämä kehoituksen oli Fieandt antanut, koska huomasi venäläisiä olevan vaan vähäisen joukon. Vartiain huomannutta pääsivät ne vihollisten niskaan. Useita surmattiin, mutta pääsivät jatkoonkin. Munan venäläinen kapteeni oli riiken pesään piilottanut raha-arkkunge. Sitte kaatui hän tänne riikeen, talonpojat hänet sinne surmasivat. Sita oli Fieandt ollut vihainen talonpojille, että he tappoivat kapteenin eivätkä vanginneet. Munan vartiain joka oli ollut kirkon tornissa vartimassa oli päässyt joukkoon ja viennyt saman pääpaikkaan. Täältä läksi aika joukkoon venäläisiä. Mutta sita ennen oli Fieandt jo taas entinyt lähten takaisin lestille, jossa Lapin taloisja piti

ti majaa. Seuraavana aamuna oli Kivijärven pappile täynnä venäläisiä ja epäillen pappia salaiseksi ruotsalaisten asiamieheksi, olivat he aikoneet hirtätä hänet. Sita varten olivat rautaisen koukunkin jo ovi-
pielehen lyöneet, mutta pappipa pääsikin pakoon.

Munan tarina juttukeepi seuraava. Fieandt kun lähti lestiltä Perhoon Kokkonen tappelemaan ja kulki yli suuren Pilvinevan, oli harakka tentännyt mukana ja istunut erään sotaherran satulalle. Sita o-
di sotaherra pitännyt pihana enteenä ja sanonut sotitailleen: "nyt minulla on viimeinen päivä." Tappelussa seuraavana päivänä ammuttiinkin hän ja haudattiin tappelupaikalle. Tatu näkyy tarkoittavan Kapteeni Schönnemannia.

Sakoon tässä vielä sijansa pari pientä juttua, jotka ek-
kä ovat leikitetut isonvihan aikuisilla raakilla teoilla. Oli kampa sodan jaloista paennut metsiin jättäen vihollisille takia omille joukoille talonsa. Niinpä Perhos-
kin. Olivatpa kerta venäläiset saaneet kiinni Saki-
jän ja Antti-pienen Porasenja, kun olivat tulleet pa-
koperteiltään kotopaikkajaan silmäilemään. Heille oli-

Ennen sodan aikana oli vihollinen sarkenyt Möttösen muna. Toinen kanuuna oli menevä siltä. Tämän sillan päässä joessa on kutaan olevaksi kanuuna, joka olisi jäänyt ruotsalaisilta. Toinen kanuuna pitäisi myöskin jättää Perhoon sodan aikana, nimittäin Kokkonenille venäläisiltä.

vat venäläiset panneet rümmut päähin ja kementaneet:
„Wie lehmäh karjak, wie lehmäh karjak!“ Sihin äinä
auttanut minun vieminen. Kun olivat niin lähelle
tulleet, että karjan ääni kuului, menivät toiset karja
haalimaan ja ainoastaan joitakin jäi miehiämme velttiin.
Mutta nyt käytäkin Sahiäijä tilaisuutta hyväkseen,
vapautti itsensä ja kumppaninsa.

Muutama Kivijärven ukkoa olivat karakat hevosiensa
sivalla juoksevanest kunnos hän heitti henkensä.

1) Tarinoita Jätkiläisistä y. m.

Kaustisella kuuli J. Reinius seuraavan jutun: „Jätkiläiset
olivat rakentaneet Pietarsaaren kirkon ja toisen jätkiläisen
piti se hävitä. Tämän olivat Pietarsaarelaiset kuulleet sa-
neet kuulla ja panivat riiden aikaan takkavittallinen
kenkiä selänsä menemään häntä vastaan. Tulikin aika
ukko vastaan ukkaa heinätakan kokonun kivi kukkaras-
sa. Tämä oli nyt kypynyt kuinka pitkältä vielä oli jätki-
läisten rakentamalle kirkolle. Ukka oli vastannut: Ky-
lähän sitä sinne matkaa on, näin paljo kenkiä minä olen
jo sieltä kulkeissani kuluttanut. Tämän kuullessani muuttui
jätkiläinen, otti kiven kukkarosta ja viskasi sen mene-

mään. Niitä tänäpäivänä kuulun sama kivi töytyneen
Kokkolan ja Pietersaaren ^{salilla} ~~salilla~~ ja nimetehänkin ja
ta. Kukkaro kivellä "11"

Eräs kaustiselainen akka kertoo, jota kirjoittaja ei ole kum-
minkaan muiden kaustiselaisten kuullut kertovan, että hei-
dän pitäjässä löytyy eräs kallio, jossa noista mainituista
olentoja (haltioita, kööpelejä, kummituksia y. m.) asustaisi;
seutua sanoi hän ihmisten pelkäävän, varsinkin pimeän
aikana. Tuskon mainittuun kallioon sanoi hän menemän
sellaisen reijän, josta mies mahtuu sisälle konnaamaan, ja
jossa muutamia urkaliaat miehet olisivat käyneet, mutta
heitä vastaan olisi tullut ~~mutta~~ muka suuri rautaovi ja
ei sitä avain suulla, vaan ei kukaan ole tahtinut avata
sitä aukki.

Päällepäällekkäi kertoi hän kallion afujanten varas-
taneen erästä tarhasta tytön pienestä lapsena, joka sit-
ten kalliossa on karvanut aikaihmisiksi, koko in-
mekri ylennyt ja on nähty kalliolla kävelevän y. m."

Kallio on Pöskallio nimeltä ja on siellä kummallises-
ti kallio lohkeillut sekä lohkeamat muodostaneet omi-
tuisen kuilun, joka on niin suuri, että sinne sopii men-

1/ J. Reininkien matkakertomus Suomal. Kirjall. seuran arkistosta.

2/ A. Riippa. Kokkolan Lehdestä 1885 N:o 16.

Mainittakoon tässä vielä tarina, joka kertoo terwanpol-
ton synnystä näillä tienoilla. Juvelius nimittäin kertoo, Eli-
muran Kihavainen niminen mies kaupan tarinain
mukaan olisi ollut ensimmäinen, joka olisi Pohjan-
maalla alkanut terwaa polttaa ja opettanut sen tait-
on muillekin. 4/

4/ Eric Juvelius: Tiärtilvärckningen i Österbotn. #
1747. siv. 11. Sanat kuuluvat: Om man vil sätta tro till
gemene mans berättelse så har en vid namn Kihavaico-
nen varit den första som utaf Tallrötter bränt tiär
i Österbotn. Emedan han ej sielf ägde något wigt bo, så
har han farit omkring landet i synnerhet Läckes Pyhä-
joki och Calajoki sochnar, at underwisa inbyggarna
i denne konst. . . .

jain muistinuonoista.

Kälviällä on Birrskärin salmen suussa munan kivi, jota nimitetään Morriuspariksi. Taru kertoo, että morriuspari olisi tullut viikkimatkalta Kokkolasta ja pyrkinyt lohtajalle. Matka tehtiin venheellä. Mutta onnettomuus saavutti itsen joutakon tässä salmessa. Olivat soutaneet mainittuun kiveen, joka silloin oli veden alla. Kene kaatui ja kaikki upposivat mereen. Tästä sai kivi nimensä, nyt on se noin pari metriä merenpinnasta kohonnut.

Paroluodossa on munan pitkä niemmi, jota sanotaan Kuolion niemeksi. Nimen on se saanut siitä, että oli kerta tullut Ruotfin puolelta kalastajia tänne. Mutta ne kaikki kuolivatkin ruttoon tällä niemellä. Sikäinkin takaa oli ruunuit löydetty ja siitä lähtien alettiin paikkaa nimittää Kuolion niemeksi.

„Ruotfalon kylässä noin venäjän virstan maantietä ylöspäin on eräs 30 jalkaa maanpinnasta kohoava kallio, joka kantaa nimen Hopeakallio, syystä, että sen rinteellä olevirja kivisä on hopean väristä ainetta kulumiskaina pieninä palasina. Vanha taru kertoo tästä kallioista, että siitä ennen Ruotfin vallan aikana oli

stettu tätä ainetta ja viety laivalla Ruotfin puolelle, josta se sitten sodan tähden olisi upotettu mereen. - Tätäkö lie syntynyt tuo 15 jalkaa leveä ja 5 jalkaa syvä kuoppa, jota ajan kuluessa joku yksityinenkin lönee kaivellut.“

„Ullavalaiset sanoivat, että erisäitä olivat Viitajärven seuduilta kulkeneet täällä kalastamassa ja viimein vähitellen jääneet tänne asumaan.“

Haapalassa sanoivat vanhimmaksikin taloksi vanhaa. Oli kauan ollut komea pöytä kartanon takana, mutta ikään kuin se hakattiin pois, poltti ukkonen kartanon. Sikkipä eivät myt uskalla huopua enään mitään vanhasta kappaleesta. - Talossa on munan huille kaunistetettu joutferrin tukki, mutta sitä ei uskalleta antaa pois, koska onnettomuus tulisi taloon. Oli isäntä, joka taloon tähän perusti, sanonut että „Sen minä vasta mieheksi janan, joka jänitää tämän joutferrin ja sillä ampun aravan tuon pe-

A. Riippa
Kokkolan Lehdessä n:o 5. vuorokauden 1885.

2) J. Reininkien matkakertomus. Luomat. kirjall. seuran arkisto.

upotettuja hirsistä tehtyjä laukon laukkuja. Perhan jo-
kea perästä löydettiin suuria patoja, joita vaivalla jär-
jehtiin."

"Suomalaiset ensin asettuivat meren rannalle, josta
vähitellen muuttivat ylemmäksi. Tuota kun yhä kesti, niin
sanoivat edelliset: "taas tulee", josta syntyi talon nimi.
"Tasula" Alavetelissä ja sieltä kun käytiin ylempänä
Kätkmässä, niin perustettiin Kainu Ylävetelissä. Uudem-
malla talolla on Kaustisen kylässä Kaustinen nime-
nä; se tulee siitä, että ensi asukas heti tullessaan ka-
kasi Kaustapuun rekeenä. Kappelin talosta Kaussin
kylästä lähti mies käymään yläpäin jokea, kunnes löy-
täisi niittyä, josta perkaamalla saisi kolme "kriin-
tiä" heiniä. Sen löysi Wetelissä Kampelin talon paikalta.
Sen talon hän perusti ja nimitti muka vähällä
muutokseksi kotitalonsa mukaan. Weliensä jäi Kappel-
lin talon isännäksi ja Kampelin talon perustaja
sai kotitalosta erotesaan "Solkiyön" perimöksi.
Punkkarilla Kappelia sanottiin vanhimmaaksi asutuk-
seksi Wetelissä, mutta toisin kertoi eräs Loppa Kainu-
la. Vanhin talo oli hänen tietäksensä Rärpö, toinen
Kainu, kolmas Kampeli (Henkikirjoissa nimellä Kleem-
la) neljäs Torppa, viides Pollari. Ensimmäisen Pulkki-

lan talon perusti mies, joka oli Pulkkilan kirkolta ko-
toisin. Hän oli tullessaan ensin asettunut kelle Kok-
kolaa Linnusperän kylään, mutta ollessa suuri mettä-
mies ruottui kun ruvettiin kaupungia rakentamaan.
Jätti muistoksi Linnusperän Pulkkilan jälkeensä ja
lähti joen varria kulkemaan yläpäin, kunnes asetti
Wetelin Pulkkilan. Siinä nyt asuu kuudes miespolvi
jälkeisiänä."

"Ennen vanhaan oli Koskelan talo ollut nykyisellä
Aution pellolla. Alahuhtam keto sen alla muistuttaa
entistä huhtaviljelystä, joka lähemmäs on seurakunnan-
ta unohtunut ja Hautaketo kosken toisella puolella
käällä kantaa jälkiä muinaisesta tervan pottasta talon
mailla."

"Kaikki Wetelin kylän talot oikealla puolella jokea,
Pusaari, Kainu ja Kampeli ovat ennen olleet joen ran-
nalla, mutta siirrettyt ylempiin harjun kylkeeseen,
että kartanot pysyisivät kuivempina eikä täytyisi
ontaa ajaa vastenmaahan."

"Vähän yläpuolella kirkkoa paikkaa Wetelin väkevä ka-
ki. Se kuuluu saaneen nimensä Karjalan kaski siitä, että

Sinä ennen maikmarja oli kaupparetkellä olevia Wenijän Karjalaisia kukkumat."

"Karjalan kaski on pari mutta virstaa Wetelin kirkkosta ylöspäin. Sen nimestä kerrattiin, että siitä kun kerran Karjalain miehiä uitti hirsiä, ne kerskaten arvelivat: "tämä möisiä kaskia laskevat akatkin meidän tienoilla". Waan ei aikaakaan, kun laskevat alas päin, niin ne ne kaatui pyörteeseen ja miehet jäivät koskeen."

"Ennen muinoin kuin vielä lestittä käytiin Pietersaaren kirkkoon, oli lestiläisiä ja Pietersaarelaisia kerran ollut linnustamassa ja tavanneet toisensa nykyisen Rokkolan kaupungin paikalla. Siinä oli nousnut tämäntaustaista rüta, jonka kertaesja kokko istui hongassa. Toisinnon mukaan eräs lestiläinen sen ampuu. Siitä syntyi Rokkolan nimi. Myöskin Wetelistä ja Perhosta vanhimpiina aikoina kuljettiin Pietersaaren kirkkoon. Lapset olivat usein jo vanhoja kun vietin ristille. Kerrankin tuotiin Perhosta poikamökkälä, joka oli niin edistynyt, että kun kului ensikerran kirkonkelloilla soitettavan, huusi "voi helvetki kun moikaapui!"

"Kun täälläpäin piti kirkko rakennettaman, niin syn-

tyi rüta tehtäisiinkö se Kaustiseen vai Weteliin. Riita ratkaistakseen päättivät: sinne piti kirkko rakennettaman, johon ensimmäinen kuului. Kaustisessa kuoli ensimmäinen, vaan Weteliläiset varastivat naimiin ja saivat sella kurin kirkon Weteliin."

"Niin kaupan kuin parempia paikkoja oli saatavissa, ei Perhon viljaton, soinen seutu jäää erämaaksi. Haukkanimistä taloa sanotaan vanhimmaksi, muuta ei sen synnyttä kumminkaan muisteta. Tiiala, joka ennen kuului Kivijärveen, on saanut nimensä Erko Tiialasta, joka asettui siihen arunaan noin 400 vuotta takaperin. Tämä oli ollut mainion mahtava mies, hän omari, jata, arvipäättä, tuhatenen villantuoja. Mutta työtä hän tekikin. Samana aamupunkteena valmisti hän reen, neuloi itselleen karvakengät sekä käveli vielä kaskimaallensa parin perinkulman päähän. Mutta nupureena keittäytyi hän täällä maata eikä herännyt, vaikka koirat söivät ruuhinsa ukon jaloista aamulla tehdyt koirikengät. Rautatehdaskin hänellä oli ollut ja sitaasta vielä 12 erillaista laitosta eri tarpeita varten, esim. jauhomylly, tanssipyörylly ja muita taitokkia,

joita ei kukaan kumminkaan enään muistanut tuetella. Tästä ei ole jälellä muuta kuin ora perustusti ja tuhkaläjä. Tämä mahtava ^{ukko} ~~miesto~~ oli laittanut pikettoansa 7 rautaporttiaakin esi ilman suunnille. Kuten tavallista oli hänen poikansa tuhlarirentku, joka hupensi kootut kullat ja kuoli kurjalla tavalla. Hän näetkin kuoli ^{myös} koon petäjän alle, jonka parvekia hän oli lähtenyt ^{leikk-}si noutamaan.

Tiedän Eskin tarinan kuulun kerrottavan minikini. Perhe oli hänellä niin suuri, että ainoastaan kahdesti olivat kotona kaikki, nimittäin jouluna ja mirsumaarina.

„Tialan talon läheisessä jämsessä oli muinoin ollu varsin runsaasti lahnoja, ja on vielä nytkin, vaan ei saada mitään. Kerrottiin nimittäin tuo vanha ^{lapp-}lappi, joka kuoli lahnan ruoto kurkkun. Lapsen vanhemmat kirosivat silloin lahnot, joita nyt ^{sa-}daan vaan vahingon eli jonkun suuren onnettomuuden edellä. Ennen muinoin oli keuran vanha ukko kanyt lappi, jossa lappalainen oli pilkaten kysellyt tokko Palomajärvestä lahnoja nykyaikana saada.

Pirttikosken talo on saanut nimensä hämäläisten

kalapirteistä.”

„Yhiveteliin rajalla oleva Hirvikosken talo olisi muka saanut nimensä seuraavalla tavalla. Esi muinoin Yhiveteliin Pulkkilasta Tueljesta. Yksi näistä joutui veljensä kanssa riitaan ja löi sen kuoliaaksi. Pecten pahaa tekoansa niiloittelei hän 7 vuotta itseään, jolloin sai armon. „Pilla,” kuten kertojani vakutti, „siihen aikaan sai murha-kin armon, jos 7 vuotta voi piiloitella itseänsä ois-keuden käriin joutumatta”. Paikkaa, missä tällainen „herveä mies” nuo 7 vuotta oleskeli, alettiin kutsua Hirvikoskeksi.”

„Wetelin ja Halsuan välinen tie, kertoi Kainuun seppä, on noin 150 vuotta vanha. Siihen aikaan käytettiin pää-asteaan puuskärryjä. Rautakärryjä tekivät ensin Pollarin ja Hampelin ifännät ja kun niillä ajaen tulivat kirkolle, niin miehet kirkon törmällä arvelivat: „aho, aikovatpa nyt suuresti, kun noin komeasti rautakärryillä ajavat.” Karat ja karnit olivat puusta; niitä käytettiin vielä yleensä 50 vuotta takaperin.”

Kaustisen taloista kuulin vielä, että Kattilakoski olisi

saanut nimensä siitä, että laukkurussat olisivat korkeen puolella taalla keittaneet puuroa ja kakkila pudonnut korkeen. Portola olisi ensinnä egyptä pappilan paikaksi. Kaustinen olisi saanut nimensä siitä, että toisella puolella olisi ollut torppari, joka olisi mennyt hakemaan kaustista kaustarpuuta. Gedda eli Kentala on saanut siitä nimensä, että pappi Kokkolasta oli ollut täällä saarnamatkoilla ja vetänyt kerta viikosta mukana olevalla viiktimellaan, jolloin olisi saanut haavan ja sen paistanut sillä paikalla.

Kalmusaaresta Perhasa käypi taru, että siellä oli aikoinut muuan isäntä kyntää, mutta silloinpa olikin kevosen jalka mennyt paikki, eikä sen kauemmin ole uskallettu saarta viljelykseen yrittää.

Lesti on saanut nimensä siitä, että ^{järven} joutokäikki niemmet ja lahdet kiertää, niin on siinä matkaa, joka ulottuu 12 peninkulmaan — ja 12 tynnyriä on vanha laivalesti, siitä siis nimi. Täällä sanotaan järvestä olevan 100 jouta ja tuhat niementä. — Muuten vielä 12 syttä puuta saatetaan lestiksi.

Vanhoja taloja kertoivat olevan vielä Perhasa: Jylhä, Linnan, Jänkän, Mustamaan, Kinnusen ja Mäkkäset, Portikosken, Linnakken ja Rantalan.

Halsualla Janottiin vanhimmeksi Harvosta, sitten Kauppinen, Lieder, Ruuska, Jyrkkä, Aho, Meriläinen ja Olatakinen.

Hiien niemi on saanut nimensä siitä, että akka (tois-
ten mukaan jättiläinen tai lappalainen) oli roudellut
Pestijärvellä. Olipa joutunut siihen kiertämään tuo-
ta niemiä ja aikaansa roudettuaan oli alkanut jo pit-
kästyä ja sanonut: „Oupä siinä hiien pitkä niemi!“
Lopuksi oli nousevat niemelle ja rakentanut siihen
talonsa. — Järvestä on muuan metsäinen, mut-
ta pieni saarennystyrä. Akka (jättiläinen, lappa-
lainen) sanonut: „hiisikös siinä purjehtii?“ ja si-
isä sai saari Hiienpurje nimen. — Kuivaniemestä
oli akka sanonut: „Oupas siinä kuiva niemi,“ ja
paikkaa alettiin sanoa Kuivaniemeksi. — Järvestä
ei saada lohia kuin vahingon edellä. Lohua ei saa-
da myöskään, koska muuan mustalaispoika^{oli} saanut
lahnan järvestä, syönyt sen, mutta ruoto tarttui kark-
kuun ja poika kuoli. Silloin oli mustalaisaija vii-
kannut tervehdannon järveen ja sanonut, ettei ennen
^{uhreja} ~~pidä katoa~~ saataman järvestä, ennenkuin kanto la-
hoo siellä.

Lappalainen oli asunut Hiienniemellä ja toinen ka-
lajoella. Tinturipoluille kulkeispaan tapasivat he toi-

renja Rautiossa Wihain kankaalla.

On jo ennen puhuttu Hienenniemenlaisen milloin jot-
tiläisen, milloin lappalaisen matkasta jokea alas:
kärin, samoin myöskin naisen ryöstöstä ~~Rautiossa~~

Vanhimpana talona pidetään Aialista eli Parantaa, jo-
ta arvelevat lappalaisnimeksi. Toinen vanha talo olisi
joka kumminkin muutamien tietojen mukaan olisi vanhin ja toinen numero kaksi ~~toinen~~
Lappi ja tietysti Hienniemi. ~~Tästä pitäjästä, kuten pastori Zoberg ilmoitti,~~

Toholampi on tarun mukaan ollut ennen Tush-
lampi. On jo ennen Hienniemen jäbiläisen matka-
ta saatu saunan selitys Toholammun nimestä, samoin
kuin Aialastakin. Toisinto kertoo, että Hiennie-
men ~~lappalainen~~ olisi tänne tullut vaan Aialasta su-
taen jokea pitkin ja tässä nousset maalle ryystä,
että vene kaatui. - Seppälä pitäisi olla vanhimpia
talaja ja siellä vielä on talonperustajain perikunta, van-
si muualla. Toinen talo olisi ollut Aiala, kahmas-
to Jämsä, neljäs Tuulikala, jossa olisi ollut rautaruuk-
kikin, viides Kotila, kuudes Parhiala ja seittomäs talo
oli ollut Kerkula. - Seppälän talo on ennen ollut
lammun raunalla, mutta siirretty ylempiäksi. Koppala
on vanha kirkonkylä ja Silvola on perustanut ruotjin-

aikainen sotaherra. Linna ja Häkkilä ovat myöse-
kin saaneet vanhoja talaja. Kääntä talosta on ennen kerrattu.

Kannuksessa sanotaan ensimmäisen talon olleen
Rako. - On jo puhuttu Raasakan synnyistä ennen
ja samoin Wähä-Heiniemen synnyistä. Heiniemen sa-
noivat olleen ennen isovihaa ja ovat arukkaat sinne
tulleet Kivijärveltä isonvihan jälkeen, mutta on siellä on-
nenkin ollut arukkaita. Vanhoja talaja ovat Wähä-
rakko ja Jäkela, joitten isännät ovat olleet veljek-
set. Wähäraon isännän nimi on ollut Lauri.

Härkä-Luikkola on myöskin vanha talo ja saanut
nimensä siitä, että härkä veti ensimmäisen rakennus-
virren paikalle, johon talo rakennettiin.

"Rautalamminlta Lantamies Korhonen m. m. sanoi,
että hänen esifämpä ovat viidennessä polvessa niin
hajaantuneet, että yksi veli Waajasalmelta (muistelen)
muutti Kannukseen."

Lantajalta en, ~~en~~ ^{syysä, jonne} jo ennen olen useasti myö-
tänytkin rantarenduista, saanut juuri mitään tietoa ja.

Erkkilän talajsta yhtiä sanotaan kylän kesken Immannik-
si, koska professori A. W. Ingman vainaja on ^{teillä} syntynyt

Reinholm: Kolonisation Hämnenmaa. ²⁴³

ja siitä nimi Timmanni. Nissilän taloista on yksi Puntti
niminen. Sen asukkaat^{ovat} tulleet Kokkolasta ja heistä ni-
mi. Kolppanen taloista sanotaan yhtä Peranderiksi,
vanhan isännän, josta sen merinimien mukaan.

On jo ennen mainittu, että Maviurteen jokea sanotaan
myöskin Kuurnajokeksi. Ja että Kemelän talojen luo-
na jättiläisen kerrotaan kiviä viskaneen.

Himangas- sanotaan Himangan taloa vanhimmak-
si. Tuorila ja Hihnala ovat myöskin vanhimpia,
ja on Hihnalan nimi ollut ennen Lahdensuu.
Parkahan ja Rautilan välillä on Parkahan piimä-
kivi, eli patja, jossa on kirjoitus: „Da landens. fader
Iuca konungen Adolph. Fredric Staunade. her
år 1752 restes. denna. stod af Läkhtea sock-
neboar til minnelse af en stor men säll-
synt lycka“. Mikä tuo suuri, mutta harvina-
nen onni sitten oli, en tiedä, ellei se ollut se,
että, kuten taru kertoo, kuningas olisi tässä syö-
nyt talosta tilaamaansa lihaa.

Tähän päättyvät nyt nuo harvat ja vähäiset tie-
dot asutus- y. m. tarinoista. Muut ovat kokeneet
nimien avulla asutuksia täällä todistaa ostjakkain
ja muitten kaukaisten sukukansain jälkeisiksi, juku-

matkakaan lappalaisista y. m. Näistä arveluista
en ole tahtonut tässä mainita. En myöskään ole
ollanut kertoakseni historiallisia todistuksia näit-
ten seutujen väestösuurusta, koska ne eivät kummink-
kaan olisi täyden selvää antaneet, mistä päin asuk-
kaat ovat tulleet, ovatko savolaisia, hämäläisiä, lap-
palaisia, ruotsalaisia - vaikeo aina kainulaisia.
Ehkäpä se katusta ovat kaikista näistä.

IV Talojen nykyiset nimet.

Kälviällä Jämskylästä: Hassila, Nissi, Uusi-
talo, Miekaja, Tuomaala, Tikanoja, Puukangas,
Kangas, Saarela, Passoja & Paskoja, Ajala, Honki-
maa, Myllykangas, Laitaka, Honka, Tikkanen,
Korpijärvi, Kleemola, Kykyri, Mäkelä, Perko-
la, Pirkola, Tuunala ja Hietala.

Riiankylästä: Herronen, Rita, Hassinen, Järvi-
talo, Lakso, Huhtala ja Plusisaari.

Wuolteenkylästä: Pajala, Pajakangas, Hautala, Pe-
lanteri ja Muuraiskangas.

Kälviän kylästä: Perimä, Marthila, Ilola, Mattila,
Penttilä, Muhonen, Peltola, Hyypää, Mäkitalo, Nikkola,
Kriksimäki, Uusipaikka, Maunumäki, Pinomäki,
Kaurijärvi, Lirila, Koskela, Riihimäki, Afujamaa, Ly-

väjärvä ja Karhuoja.

Peltokorven kylässä: Riippa, Krekilä, Luonperä, Parpala, Puikko, Järvenautio ja Klapuri.

Ruotšalon kylässä: Ingalsuu, Kippo, Karhulahti, Skinnari, Pietilä, Mat-Jussi, Nissilä, Peitso, Karikka, Hakunti, Hakala, Peltari, Walkama, Kerola, Heikkilä, Järvi, Porko, Rimmi, Harju, Luoto, Rautio, Junkkila, Heikinmäki, Parre, Maajärvi eli Maasikkamäki, Granö, ja Puodinmäki.

Wäläkylässä: Ruokoja, Rimpöjä, Rimpilä, Mäkelä, Huhta, Pajala ja Helli.

Ullavasja ei ole muuta kuin Ullavan kyläkunta. Seuraavat talon numerot ovat tässä kappelissa: Herlevi, Widenoja, Wähälä, Rakkola, Länkä, Pikala, Jääskä, Leppä, Hanhisalo, Amundela, Haapaniemi, Haapasalo, Korppe, Jänesniemi, Korpi, Ahokangas, Näfverbacka, Kallunki, Honkala, Wütälä, Forsbacka eli Saarela ja Koskela eli Honkimaa.

Kaustisella. Kaustisen kylässä: Köpbacka eli Wä-

¹⁾ Nämät on lukkari Granskogin antamain tietojen mukaan luotettu.

²⁾ Ullavan kirkonkirjain mukaan.

päri, Kihelfors eli Kabilakoski, Houka, Kro, Heimbacka eli Kotikangas, Salo, Niemisalo, Laisalo (vanhuudesta Suursalo), Mäkisalo eli Mäkelä (ruotsiksi Gammalsalo), Prilli, Kallioniemi, Rauma, Mankila, Koirukangas, Ajala, Nikula, Nyipakka, Kuorikoski, Mäkitalo, Paavala, Tikkumaa, Wenessökangas eli Strämnäs, Sortola, Känfälä, Puumala eli Pantala, Kiviniemi, Luomela, Kaustinen, Keku, Saari, Kotosaari, Ref, Rantala, Nyjborg, Geddala eli Kentala, Tinni, Mosala ja Pukkio, Penttilä, Kappeli, Wirkkala, Pikkuklumppi, Isoklumppi, Mikontalo, Kramintalo, Kotipaikka, Huutus, Polso, Jospäri, Warila eli Warg, Järvilä eli Djärpjä Kairila.

Messäkylässä: Hanhikoski, Nyykooli, Jylhä, Rantajylhä, Kangasjylhä, Timonen, Isokangas, Harjukoski, Teirikangas, Pörkkuäsi, Tastula, Perttu, Peltaniemi, Wütala, Winturi, Pörmä, Savola, Lööti, ja Hautakoski.

Köyhäjoen kylässä: Kolabacka, Harju, Kolabäcki, Hautala, Forsnamba, Myllymäki, Talontalo, Isokivi, Kängäkoski, Koskela, Kängäkangas, Pesola eli Kivipää, Köyhäjoki, Leksmanninkangas, Ruttala, Kykyri, ja Harabacka eli Haarantalo.

¹⁾ Kirkkoherra Krohnin antamain tietojen mukaan.

Metelin pitäjässä. Pukkijon kylässä: Patana, Harjunpata-
na, Taipale, Nygård, Björkbacka, Pihlaja, Pukkinen,
Pikkakoski, Leppäniemi, Haukilakki, Huusko, Backen-
s ja Haapasalo.

Räyryngin kylässä: Alarpää, Lång, Löja, Saari, Ah-
peri, Tinnilä, Salmela, Aho, Herronen, Rytiniemi,
Haapala ja Forsbacka.

Ylinetelin kylässä: Lassila, Tervakorpi, Luoma,
Kainu, Tarppa, Pollari, Kleemola, Pakkala, Heik-
kilä, Isoheikkilä, Wähäheikkilä, Wähäkainu, Tank-
kari, Rauhala, Litala, Kangas eli Hlaavu, Puusaa-
ri, Täyrä eli Liponkoski, Polso, Laasanen, Isomä-
mä, Alakorpi, Korkela, Koskenniiska, Lestelä,
Nybacka, Lokasaari, Lumppio, Wersin aho, Sil-
lampää, Wallila ja Leppälä.¹⁾

Pernon kunnassa. Pernon kylässä: Kivikangas, Ytti-
koski, Haukka eli Haukkapuro, Kukkola eli Kukkopu-
ro, Wapala eli Wapusalo, Peltokangas, Ahvenkoski,
Kellokoski, Ukoskoski (eli vanhan kirjoitusten mukaan
^{ja kauppias Markkasen} Ukoskoski), Haukiranio, Riihimäki, Ahkila, Ki-
velä, Sahibacka eli Lahi, Pötkki eli Mustamaa, Jän-
ni.

¹⁾ Kaupantalonapettaja Lång'in antomien tietojen mukaan.

kä, Kinnunen eli Korpela, Korpiaho, Koivukoski, I-
somökönen, Wähämökönen, Jylhä, Pirkkikoski, Liu-
backa eli Ljubacka, Liukko, Korkiakangas, Liuna,
Wasalampi eli Wasamäki, Humalalampi eli Hooke-
na, Humalajoki, Jakobslund, Perho, Kuusjärvi, Tai-
vasalo, Mäkelä eli Rotmo, Kirvesmäki, Hietaniemi,
Paturvisti, Laajala ja Poranen.

Salamajärven eli Tialan kylässä: Rantala, Kihniä,
Wähimäki, Tiala eli Lampuot, Hietalakki, Hautala
ja Ahola.¹⁾

Halsuan talot. Ylikylässä: Tuominiemi, Ho-
takainen, Karvonen, Ruuska, Jyrkkä, Aho ja Puro.
Tofferin kylässä on vain Tofferin talot.

Alakylässä: Niemi, Kauppinen, Harjubacka, Kor-
kaniemi, Kalliokoski eli Kivioja, Wenetjoki eli
Tiilisaari, Meriläinen, Kujala, Ketola, Riihimä-
ki, Palola, Oosi, Nygård eli Taipale, Liedes, Hie-
talakki, Karkulakki, Isosaari, Mustamaa, Le-
pistö ja Kananen.²⁾

Lestillä ei ole kuin yksi kyläkunta ja siinä

¹⁾ Kauppias Markkasen tiedonantajen mukaan.

²⁾ Kestikevari Kauppiasen tiedonantajen mukaan.

seuraavat talot: Muhola, Kürkilä, Pietiläpalo, Hirviniemi, Hienuniemi eli Kiemi, Taipale, Päivärinta, Ilola, Kuivaniemi, Mustikkaniemi eli Kasala, Jokela, Heinonen, Similä, Jatto, Konttikuski, Karkunjuola, Walvatti, Tuikka, Asiainen eli Paranta, Tikka, Änäkälä, Mattila, Leskelä, Lappi, Myllykangas, Kangasvieri, Niemelä, Syrjä, Linttilä ja Pövelä. //

Taholammin talot: Riutta, Wälikangas, Markkula, Oikemus, Lassila, Wenkoja, Laitala, Pitkäkangas, Jämsä, Järvenoja, Kääntä, Tiilikkala, Nisula, Häkkilä, Kaattari, Luomala, Hukari, Leppälä, Kopsala, Nikunen, Kotila, Maunu, Kerkula, Silvola, Nivala, Koskele, Parkola, Linna, Oravala, Hietala, Järvelä, Parkiala, Ramu, Ladinkangas, Takaloja, Särkimäki, Silfverberg, Lahnalampi, Silvasti, Palo, Klemola, Annala, Määkälä, Haapoja, Wirkkala, Terwaniemi, Wuotila, Todistaja, Kiviahjo, Olkkola, Purantaka, Kallinen, Asiala, Mäkelä, Honkala, Lehtimäki, Pollari, Östermark, Ahola, Peltokangas, Mesoja, Anttila, Ajala, Hirvikoski, Törniskoski, Ronkainen,

//Pastori Inberg'in tiedonantojen mukaan.

Kettukangas, Talviainen, Aho, Porkolankangas, Kuoppakangas, Tokonautio ja Jussila. //

Kannuksessa. Haukinevan kyläsfä: Lummukka, Leppilampi, Antinoja, Haukineva, Eskola, Rakkya ja Jatakola.

Mutkalammmin kyläsfä: Perälähti, Koivunaro, Pirkijärvi, Yhtalo, Korpi, Mutka, Erkkilä, Arvo, Isohanni, Hammi, Nilluku eli Nillikkula, Märsylä, Särkioja ja Ullakko.

Wälikannuksen kyläsfä: Mannila, Petäjä, Hollanti, Ojala, Tuikka, Junkala, Pesola, Särkimaa, Kattilakoski, Rantatokola ja Takatokola, Kuusisto ja Pitkänen.

Ylikannuksen kyläsfä: Rako, Pajala, Kautonen, Jokola, Raasakka, Annala, Mattila, Yrjäs, Ollikkala, Niemonen, Lämpilä, Oja, Ojaperttu, Huhtala eli Weivari, Wiljakkala, Pahi, Saarela, Heiniemi ja Wähäheiniemi, Koski, Orava, Järviä, Holma, Tainio, Ypyä, Ojuva, Tuohioja, Korpela, Uusitalo eli Pöllä, Polvikoski ja Heikkilä.

Ylivierteen kyläsfä: Riippa, Haapasari, Jokipalo, Tuoretmaa, Eskeli, Junka, Kungas, Korvela, Kotka, Niskkeri-

//Luntio Oravalan tiedonantojen mukaan.

Kannus - Lahti
 Koski, Cuomala, Raiko, Takoi, Waetaja eli Wajemanaa, Jylhä, Huuki, Forsbacka, Grokila, Würret, Nikula, Korttuma, Lehto, ja Inganiemi. //

Lahtajan pitäjässä: Alaviirteen kylässä: Tahikainen, Wintari, Harmaala, Rantala, Kerola, Luuru, Jokela, Nikkola, Greus, Pisi, Klunkeri, Siirilä, Yrjänä, Pentti, Hannila, Pottala, Pietilä, (josta yksi talo Hautala), Sipilä ja Kauppila.

Harhin kylässä: Karkula, Anttila, (joista yhtä sanotaan nimellä Pali ja toinen Kehä sekä kolmas Pikkutupa), Ojala, Huhtala, Märsy, Haasala, Typpi, ja Järvenpää eli Järvenperä.

Lahtajan kylässä: Niemelä, Niemi, Salmi, Hietala, Lauko, Mattila, (joista kahdella on nimi Kivimäki), Jukkola, Turuluoto, Puskala, Erkkilä (yhden nimi on Immanni), Wähäerkkilä eli Pakkala, Lukkarila, Ojala eli Ruusila, Nissilä, (josta yksi on Puntti), Kyrölä, Nygård eli Lassila taikka Uusitalo eli Nyykköli, Juntila, (joista yksi on Koinuluoto,) Palola, Palmgård eli Pankkooli, Pukkila //

// Lukkari Frändilän tiedonantajen mukaan.

Salajen nimet
 nen, Heikkanen, Havela, Roikola, Antkioiko, Tashala, Seikkula, (joista kahdella nimi Hautala, ja yhdellä Matti-nen), Jaakola, Keskelä (joista yhdellä nimi Mannu), Perttula, (joista kahdella nimi Riska), Kero, Jörkbacka eli Pyörpukka.

Marinigaistern kylässä: Puntio, (yksi Rantapuntio), Hyyppö, Kippo, Hirvi (joista kaksi on Herrala ja yksi Lumpperi), Sinko ^{eli Sings} (yksi Rantakari), Niemi, (joista yksi on Risviki, yksi Lapinmäki, yksi Apuntupa ja yksi Puojiniemi,) Tydenmettä eli Tyjänmehä eli Tyrimenmä, (näistä on yksi Uusipaikka), Leppiniemi, Isolanmäki, Lento (vanhoissa kirjoissa Lando), Hauhtanen, Palo, Mannula, Wapola (joista toinen Peurapuuji,) Mangi, Keiski, Korvela, Koski, (joista yksi on Hautala ja yksi Pikkukangas,) Kolppanen (ja yksi niistä Perander,) Herlevi, Pajunpää, Lalo, Wuolle, Wiitala, sekä

Wäliwiirteen kylässä: Simukka, Potta, (joista yksi Jussi-la,) Kerola, (joista yksi on Takalo-Kerola,) Ruotfala, Tuomaala, Nikupää, (niistä yksi Mäkelä,) Penttiniemi, ko, Palvi (yli- ja alapalvi), Riutta, Luikka, Kulla, (josta yksi Kijala) //

// Kankakoulun opettaja Leppälän tiedonantajen mukaan.

Himangan talot. Hillilän kylästä Kaski, Rakkola eli Kilius, Lauri, Lilakka, Anttihilli, Kauko eli Ajatalo, Kinnaret, Nikkari, Hillilä, Lämpilä, Hekkala, Hankanen ja Puusaari eli Peltomaa.

Himangan kylästä: Pajala, Uunila, Tuorila, Hikkala eli Lehenmaa, Stenlund, Skolaki, Lipi, Parkkikautta eli Parkas, Herrala, Rautila, Kekolahti, Himanka, Tarvi, Kurri, Alholm, Pernu, Pakkala, Trospekka, Nylund, Osterbacka, Korpimaa, Pöntti, Hukka, Kulla, Karpumaa ja Ainali sekä Aja.

Kaunuskylästä joita luetaan Rauman kpi: Leppä, Paavola, Pyyhtäri, Rautio, Tuliniemi, Juopo, Lärkilä, Tihus ja Märskylä eli Rauman kari.

Tomujoen kylästä: Koski, Havila, Roukala, Annan olli, Tapio ja Saarenpää.

Tähänkin nyt oikeastaan sopisiikin loppu nämä ka-
janaiset tiedonannot Pietarsaaren kihlakunnan ju-

Pukkari Puusaaren antamain tietojen mukaan.

malaisen osan entisyydestä. Mutta ~~tahdoin~~ vielä
luoda pikienältyisen silmäyksen entisaikaiseen
elämään täältä. Silmäys ei tunken ^{syvemmälle en-}
tisyyteen kuin viime vuosikatasta eikä perustu
muihin kuin pariin ^{kolmeen} asiapaperiin, nimittäin We-
telin pitäjän historiakirjaan ja Kälviän pitäjän
~~historiakirjaan~~ ^{historiakirjaan} ~~ja Kälviän pitäjän historiakirjaan~~ ^{ja Kälviän pitäjän historiakirjaan} Näiden nojalla siis tuon silmi-
yksen teen. Koska Wetelin historiakirja käsittää ei
ainoastaan Wetelin, vaan myöskin Kaustisen, Perhon
ja Halsuan, ^{ja} ~~se~~ ^{se} Kälviä ^{ja Kälviä} ~~Uthavanta~~ ^{Uthavanta} niin onpa
syytä täten saadut tiedot yleistää koko tutkit-
tavan alueen kuuluvaksi, taihka toisin sanoen,
että näiden lähteiden avulla luotu kuva ei suin-
kaan poikkee suuresti yleisestä, koko seutua kos-
kevasta kuvasta.

V Pürteitä oloista viime vuosidalla.

Entinä aikoina, kun oli asukkaita vielä harvassa,
sanotaan elatuskeinoina olleen etenkin kalan pyynti,
linnustaminen ja muu otusten pyynti, sittemmin
kasken viljelyminen. Kun väkeä karttui, eivät ki nuo-
stinkeinot enään riittäneet, ryhdyttiin tervan polttoon

tu
2
tu
mi
et
T. Lindam

Seikä siihen kirjoitukseen, jonka Rontajan
kirkkoherra Johan Snellman v. 1800 lähetti
kunnink. Suomen Talousseuralle Turkuun,
ja jolla on nimenä "Lähtea" soku. af
Johan Snellman." Kirjoitus on Suomen
Talousseuran arkistossa.

ja lautojen tekoon. Jo Forseliuksen aikana (1730 paikoilla) tyy-
tyi asukasten ~~asakkaiden~~ yhä enemmän turvautua pel-
lon ja niitun viljelykseen, kun metsää oli niin pahoin
haaskattu, että talolliset turkin siitä enää saivat vero-
rahaa. Kokkolan pitäjän kertomuksensa vuodelta 1754
kerrotaan, että pahin metsänhaaskaaja Wetelissä kahta

Siuvelin kirkkoja Lohjoella luettelissa ² mainittam
myöskin yleensä määräinen metsänhaaskuu ja siinä o tuk-
etenkin tuo "vähän paljittava pouta tulevaisuu- min
teen nähden pitäjälle turmiollinen tervan-
poltto." Sitten on seurauksena, että rantamaan
asakkaat eivät enää saa rakennuksiinsa - erim
sivoiniin rakennuspuuta. Vähemmän kuin 7-9 pe
ninkulman takaa lähetä Ristin kappelia, "vaik en te-
ka Lohjoja "aukiin muinaisista ajoista asti
ollut rikas kengistään." "Kursia on täällä (Lohjo-
jella) vanhempiina aikoina kyllä ollut, mutta ka-
nyt niitä tarkinta on latoruita suurempia mu-
alla kuin Himangoss, Kellilän, Muthalammin ja
Foholammun kylillä." Pienet näretkin on he-
kattu, ja suurimmaasi osaksi terva tyynyreim
voiksi. Haapoja on hävitetty joko lehdetä terv esken,
dessa, tahi sidaksiksi. Kolibuja on vielä vähi- iten
on 17-18 vuotias poika saanut rahojä käsiinsä, joita vai

¹ J. R. A. ² Wetelin pitäjän vanhan ajan muistaja "Vaasan Sanomis-
sa v. 1879. N:o 2.
³ J. Snellman: Luhtea sokn. 3/ Ibidem.

Etenkin on kaivunnetta rungaasti Mukkalam-
min, kylillä. Tanneppä siis suosittellee kirjoit-
taji potaskam valmistusta, joka täällä on tun-
tematon. Että potaskaa ruvetaisiin täällä valmis-
tamaan, kehottaa kirjoittaja Suomen Talousseuran
levittämään suomenkielistä kirjoitusta, jossa
potaskam valmistustapa kerrotaisiin ja eris-
tettaisiin sen elinkeinon tuottavuus. Ne-
lä olisi kirjoittajan ajatuksen mukaan siitä
johon hyötty, että kausa saataisiin jättämään
tervanpoltta ja alkamaan potaskam keittoa
käyttämään - näin kuin ei muuta sinä
mitä kaan kaantuisi.

ja lautojen tekoon. Jo Forseliuksen aikana (1730 paikoilla) työtyi arukasten ~~asutuksien~~ yhä enemmän turvautua pelon ja niitun viljelykseen, kun metfiä oli niin pahoissa haaskattu, että talolliset turkin siitä enää saivat vero-rahansa. Kokkolan pitäjän kertomuksensa vuodelta 1754 kerrotaan, että pahin metfänhaaskaaja Wetelinjä kaatti vuosittain 6-800 sahatukkia, joista saadaan ainakin 200 tollia lautoja, pienemmät haaskaajat noin 2-300 tukkia kukin; on silta mitakin talollisia, jotka muutamina vuosina eivät kaada tukkia eninkään."

Koska kerran oli niin suuri metfän kaatenuishomma, se oli luonnollista, että sinne metfään sitä mieli jokaisen teki rahaa ansioon. Niinpä sanotaankin Kälviän historiallisesta kirjasta, että miehet ovat kaikki päivät, laikkunalla maata pyhiä, metfäsi- ja maanviljelys jäi naisten hoidoksiin. Siinä valitetaan vielä epäkohtana, että ifat ovat aina jakaneet rahansa poikain ja vaimojensa kesken, mitä yhä talon verojen ja ulostekojen on jäänyt. Sitä on 17-18 vuotias poika saanut rahojen käsiinsä, joita vai-

1/ J. R. ^{Apelin} Wetelin pitäjän vanhan ajan muistaja "Vaasan Sanomissa" v. 1879. N:o 2.
2/ J. Snellman: Lähtea soken. 3/ Ibidem.

pi käyttää, mihin haluavat "uten att therefore behöfva lämne några gode ord åt de se fäder." Tämä aikainen omaisuus saanti viekööä enempi yrittämään ja niin raastamaan kotia kaikin tavoin. Jos tämä työ pentaisiin pettoihin, mitä metfiin, niin ei niin monen olisi tarves hakea elästä muualta. Vaimme aikoina on maanviljelys kumminkin edistynyt - pakasta, että metfiä ovat alkaneet harveta. Si.

Tukilla kuletettiin sisämaista viikamalla rannemulle ja paremmin kotokadelle laudoiksi tehtäväksi. Tämä ^{toimii} työ oli vaarallista, etenkin koskirikasta ja suolaasta Perhonjoesta. Eipä siis kummia, että usein mittijä hukkuu koskissa. Niinpä Wetelin historiallisesta kertoo että vuonna 1726 hukkuu Karjalan koskeen neljä tukinmittajaa, ja vuonna 1730 joutui Wellaman uhriksi tukinmittosja Halsuan joessa kolme miestä.

Mutta alipa niitä muitakin elinkeinoja ja rahankäytätäpoja, ^{mitä edellä on kerrottu} kuin ~~maanviljelys~~. Koska täällä jo suomalaiset pääsevät merenrannalle asti, ei suinkaan entisaikoina kalastus ollut vähäinen elinkeino varsinkin Kälviän Lohtajan ja Himangan kunnissa. Ensimmäisestä tiedystä Johan Snellman: Lähtea soken.

ei nane
"Maan viljelijä täällä" ~~kiinnittää~~ niin suurta huol-
ta ja vaivaa vanhojen niittujen parantamiseen, kuin
uusiin niittu- ja heinämaiden raivaamiseen ja la-
jantamiseen. Tästä tekee kumminkin poikkeuksen
Lestin kappelilaiset, jotka vähä välittävät niittu-
jen raivaamisesta, vaikka heidän kylänsä ^{laajalla} ympäristös-
sä olisi useinkin sopivia paikkoja, vaan kokoon-
ke heinänsä sieltä tältä vähän ja huonoa heinää ta-
vattoman vetelöistä soista. - - - "Karjanhoito
kukaan myöskin pitääjän pääelinkeinoina. - - Ka-
ja on enemmän pienikarvuisia ja huonolypsuisia.
Lampaat ovat huonovillaisia, paitsi ne, jotka ovat
salkkalaista lajia, jota joissakin taloissa on. - - Mi-
tään aidattuja syöttömaita ei ole." Lehmät kulkevat ne-
voilla ja metsissä ja saavat niukan ravintonsa täältä. Kun
verte

leikumat ovat kesällä huonot ja vähän talvella
vähän ja heinät ~~tuottoja~~, niin onko kumma jos
ei karja tahdo ~~menestytäkään~~!

etupäässä rantapuoleiset asukkaat. Mutta olivatpa ka-
lastamassa myöskin kaunukfelaiset, jopa Toholammit-
takin tapaa osaaottajien nimisiä tuosja vanhasja Ka-
lajoen nimismiehen arkistossa säilytettyä värsjä Uks-
kallan tuomiokirjassa. Tämä kaukana meressä
oleva Kalajoen edustalle osunut luoto oli ennen
oikea markkinapaikka. Tähne saapui kalastajia pit-
kin koko rannikkoas suvisin. Heillä oli täällä oma oi-
keutensa ja rukoushuone sekä pappi. Lähimmän kau-
pungin Kokkolen koulunopettajan oli velvollisuus
käydä jumalanpalvelusta pitämässä jonkun kerran
kesästä tällä talvisin autiolla saarella. Kokkolasta
sitä kävi täällä tuomarikin, joksi joku ruunun tai
kaupungin oikeuden tai järjestyksen valvoja mää-
rättiin. Aasiat tuomittiin täällä omiinaisten lakien
mukaan. — Vähitellen sisäisemmät seudut lak-
karivat kalastuksesta ja kadottivat viimein un-
kolan entiset kalastusvesi- ja satamaoikeutensa-
kin.

Mereaurannalla asustaminen kasvoi tietenkin
elostamiseen vesillä muissakin hommissa kuin kalas-
tustessa. A. E. Snellmanin kirjoitusta Suomen museo, 1888 Kall-
karista.

tamisessa. Kauppaa kävivät yrittelijäimmät ja laivoi-
minen on lohtajälaisille ja Himankalaisille varsin
tavallinen elämäntyyö vieläkin. Kun metfää oli vil-
jimmalti, kukoisti näillä main laivarakennus. Sopi-
va satamapaikka oli Korkianhamina ja entis-
tä markkinapaikkaa kai tarkoittaa Himangan
kirkonkylän Raurman nimi. Täältä vieläkin on
melkoinen laivaliike, etenkin puutavaran kuljetta-
minen, vaikka viikien lastaaminen matalan veden
vuoksi on vaikeaa. — "Kaksi satamaa on. Toinen Rau-
manjoen suussa on epävarma. Täältä Kallkolaiset li-
kettävät ulos tavaroitaan ja on heillä täällä kaupapuo-
teji. Toinen, Korkiakki kutfuta, on kyllin sopiva ja on
se Hevos- ja Wääräkarin välillä, 2½ peninkulmaa loh-
tajalta. Otfakarin (Kansa täällä kutfuu sitä Ohtakar-
rikki) runnat antavat runsaan silakkasaaliin."

"Kaksi peninkulmaa tästä, (Sipran kerista) on Kalla-
karin saari ulkona meressä, jonne läheisyydestä kait-
ki Oulunläänin eteläosan asukkailla on oikeus si-
lakkoita pyytää, joita täällä saadaan runsaasti. Vuonna
1680 luotiin kokoon täällä maakunta, josta saarnoji

P. N. Matherius: Geogr. Beskrifn. om Österbotten. Suomi 1843 siv 155-6.

pidettäisiin; ja sunnuntai- ja kesäisin jumalainpöytä-
velusta Kokkolan koulun rehtori." 1)

Griffelijäisyys on Pohjanmaan rantaväestöllä omi-
naista. Niinpä on kalliimpain metakkeen enttintä paa-
nut täällä kokemaan vuorityötäkin. Kälviän historia-
kirja kertoo: Rimmen kalli-: Ruotsalan Kylästä on
luultavasti siitä egypti merkittävä, että muutamat
talonpojat, maanviljelykseen kyllästyneinä ja toivos-
sa tulla nopeasti ja vähemmällä vaivalla rikkaitsi,
kuin mikä olisi mahdollista maanviljelyksen kautta,
perustetkomailla syillä alkoivat lauhia mainikua
vuorta toivossa löytää kupari- tai hopeamalmia.
On ennen kerrottu taru, miten muka hopeamalmia
olisi laivalesti viety täältä Ruotsiin, mutta sodan
tähden upotettu mereen. Eikä mitään toivotuista mal-
meista ole löydetty lienee varma. Muka jonkunlai-
sia rautavalimoja lienee ollut, koska kaivantä-
rut niistä tietävät kertoo Perharissa, Taholammilla,
Kannaksessa, Lohtajalla ja Himangalla sekä Kälviällä.

Koska on ollut puhetta tenderliikkeestä, mainittakoon
Kälviän historiakirjan mukaan, että Kälviällä - siihen
Ullava luettu - oli 41 vesimyllyä, joista ei kummän-

1) P. N. Mathenius. Geogr. beskrif. om Österbotten. Suomi 1843. siv. 153

2) Johan Snellman. Lähted soken. kirj. Suom. Talousseur. arkist.

3) Edbo Tidning 1784. s. 337-344.

kaan kaikki pitäjän rajain sisällä, ja näistä parhaat juu-
tavat 4-5 tyynnöriä vuorokaudessa. Tuulimyllyjä on 5-ja
Jahamyllyjä 2. Kaikilla näillä ei ehditä enempää kuin
kotitarpeet valmistaa.

Wielä mainittakoon Kälviän historiakirjasta: "Ka-
kin polttoa on yksi talo harjoittanut. Muka kun pro-
vasti Matthias Pazelius muutti Rimiinkaan häviö-
sillä provasti edisti kalliinpoltoa."

Wielä mainittakoon metsäriistasta että metsistä
on karhuja, hirviä, poroja ja susia, puhumattakaan pie-
nemmästä riistasta. Näistä metsäluista eläimistä
myydetään etenkin karhuja, hirviä ja peuroja, joita yhä
päästä pitäjällä (Kälviällä ja siis Ullavalla) sukunimiset
ajavat keväisin hankikelillä ja kaatavat niitä, missä
metsät ovat rehevimmät ja avarimmat. Karhuja
kiertävät karhumiehet ensi lumella, merkitse-
vät niitten talvisiat eli pesät. Siellä he sitten yllä-
tävät eläimet keväällä, kun hanki on kova ja lunta ei
niitä, koirilla, pyssyillä ja keihäillä, jolloin eläin har-
voin pääsee vainoojiltaan pakoon. Hirviä, joita entis-
aikoina on paljon ollut pitäjän rajain sisällä, vaan

1) Suomen Matkaopas 1895. siv. 339.

2) J. Snellman, Lähted soken. kirj. Suom. Talousseur. arkist.

ja todistaapa Rahtojan vanha säveltekin
sitä (vert. S. 378). Väinö vuorisadalla, vuonna
1784 oli vielä rautaa keitetty Rahtojalla ja saao-
taan sitä muuten ainoaksi paikaksi, missä e-
näin rautaa Pohjanmaalla keitettiin. 2)

"Raudan valmistus ei ole vieläkään unhoon
joutunut täällä, vaan sillä, kuten pitäjä muinen en-
oti tunnetaan raudan valmistamisesta ja ankkeeri-
takeista, niin ei ole nytkään vielä mainittu sivuelinkei-
no kokonaan lakannut, vaan harjoitetaan vieläkin, jos-
kin sen valmistajat ovat harvat. Kun siis sekä emäseurakun-
~~ni~~ ⁿⁱ ~~että~~ kappelit ~~ni~~ ⁿⁱ on useissa paikoissa parhainta ja
aikkeinta rautamateriaalia yllin kyllin; kun liikkeihin
mennyt ~~tervaukset~~ ^{tuottajia} kylliksi sepsä tämän val-
mistukseen ~~ja~~ ^{ja} ~~vastaisuudessa~~ ^{vastaisuudessa} ~~tulisi~~ ^{tulisi} jos, ~~tämä~~ ^{tämä} ~~tapaukseen~~ ^{tapaukseen}
~~että vastaisuudessa~~ ^{että vastaisuudessa} ~~tulisi~~ ^{tulisi} ~~puutte~~ ^{puutte} ~~hiilistä~~ ^{hiilistä}, ~~kun~~ ^{kun} ~~sate~~ ^{sate} ~~haisun~~ ^{haisun} ~~puh-~~ ^{puh-}
~~distamaan~~ ^{distamaan} ~~metallia~~ ^{metallia} ~~ja~~ ^{ja} ~~ryöhtä~~ ^{ryöhtä} ~~maasta~~ ^{maasta} ~~kaikista~~ ^{kaikista} ~~kaatuneista~~ ^{kaatuneista} ~~puista~~ ^{puista}
~~g. m. s. syri~~ ^{g. m. s. syri} ~~puista~~ ^{puista} ~~puiksi~~ ^{puiksi}; kun pitäjällä on eräs
hankilo, ~~joka~~ ^{joka} ~~nimittään~~ ^{nimittään} ~~Mikko Määtälä~~ ^{Mikko Määtälä} (Määtälä on se
joka parisen vuotta sitten kumtoon ^{vaivastalon} ~~hän~~ ^{hän} ~~oraattorin~~ ^{oraattorin} ~~Ab-~~ ^{Ab-}
~~rahamin~~ ^{rahamin} ~~perustam~~ ^{perustam} ~~raudanvalmistuspaikat~~ ^{raudanvalmistuspaikat} ~~Maaran~~ ^{Maaran}
~~läänin~~ ^{läänin} ~~eteläisellä~~ ^{eteläisellä} ~~pitäjällä~~ ^{pitäjällä}), joka perin pohjin tuntee ja
taitaa tämän valmistuksen toimienpanon ja osaa rakentaa, hyttit
ja unnit g. m., jolla on tietoa ja kokemusta kylliksi itse
raudan valmistamisesta ja tuntee useita tärkeitä kunnasta
löytyviä kivilajeja ja mitkä niistä olisivat kovimpia hytt-
itusta ja kuumennusta vastaan; kun jokapaikalla koske-
ja on myllyjä, jotka voivat ^{taistella} ~~voit~~ ^{voit} ~~ilman~~ ^{ilman} erityisiä rakennus-
kuluja ~~sattaa~~ ^{sattaa} ~~sitten~~ ^{sitten} kumtoon, ~~että~~ ^{että} ~~verivoimalla~~ ^{verivoimalla} voi

tisiin hyväksi käyttää; ja kun tämä rauta oikein val-
mistettuna on keitettyä ja soveliaista kaikenmaailman
kärkeimpään ja hienompään takeriin" - - niin ke-
hoittaa kirjottaja, kirkkoherra Johan Snellman, Suomen
talousseuran edistämään raudan valmistus-
ta Lahtojen pitäjässä. 3/

Suolaakin on näillä rantamailla ke-
tetty merivedestä, kuten seuraava ly-
hyt tiedonanto kertoo: „Myöskin on
Lohjataj^{sota-} muinaisina aikoina ollut
tunnettu suolakeittämoistaan, joissa
kiehutettiin suolaa merivedestä, jota ke-
rättiin rannalle kaivettuihin kaivoihin.“)

Tiilen pottu ja pien, harvoin ja täspä
kin keitto sekä etenkin tiistysti' meren²
raunoilla - laivanrakennus oli~~n~~
nyöskän elinkeinona. 2/

nyt jotenkin vähän, ajavat pyssymiehet hukkin ja koirain avulla, mutta ne kumminkin usein kyllä nopeudellaan pelastavat henkensä. Niinkutsuttuja villipeuroja vangitaan sitapailfi runfaasti. Näitä myöskin hiihtäjät keväthangella ajavat ja kaatavat ja niitten tappamiseen käytetään myöskin keihästä ja pyssyä. Ose käyttää myöskin pauloja, tehty hampusti. Värnä kiinnitetään puihin porojen poluilla taikka teillä Orämaassa.¹⁾ Huomata sopinee kansan luuloa Kausti-sella, että nuo maakuopat ovat entisiä pyyntipaikkoja. Judenajaja panivat nuoret usein ominpäin töimeen, taikka taas jatkivoutin kuulutuksen johdosta ryhtyivät joukkoon.

Maanviljelys ei juuri hyvällä kannalla ollut. Miehet eivät juuri siihen muilta kammilta joutaneet ja niin jäi maanmuokinta naisten asiaksi. Työkaluista tunnettiin m. m. aura, jota Kalviällä¹⁾ sanottiin „Lavoahl“. „Aurat ja karhit sekä äkeet ja kärryt olivat puusta. Ensimmäiset rautakärryt tekivät Ketelissä Pollerin

¹⁾ Kalviän historiakirjasto.

ja Kampelin isännät.¹⁾ Oli luonnollista, että ostoisassa oli vilja ja sita ostettiin enite Hämeestä.²⁾ Etupäässä oli viljeltävänä ohra, ja vähä ruista, herneet ja nauriit. „Gen. Maj. Ritarin Herran Gust. Abr. Piperin toimesta on ohra eli pitäjeen makasiini laitettu Bengtilän talon luo vuonna 1764. Mutta pian ottivat kuntalaiset lähes kaikki ulos, paitsi mitä oli lainassa. Ja nyt on tietämättömyydestä syistä nousnut epähuulo laetosta vastaan, että turkinpa sita enään töimeen saadaa ilman pakkoa. Ja kumminkin olisi se täällä, jos missään, tarpeen.“²⁾ Talojen jakoja tapahtuu joka vuosi, korkea paja ei välttämättä poistu uuteenkaan kotona ulosseen taloon, vaan jaetaan^{koto-} taloa, ainapa $\frac{1}{2}$ manhaakin talo 3-4 osaan j. n. c. Vaikka jako on hyvä, on kumminkin yleistä, että pienentyt talot menevät alaskäsin. Monia virkamiesten kappoja eivät ehdi keellot kantaamaan.²⁾ Joitakin taloja on, joissa viljaa piisaa omasta takaa läpi vuoden.³⁾

¹⁾ J. R. A. Wetelin seurakunnan vanhan ajan muistoksi. Maasan Jano. mat 1879. Nr 24.
²⁾ Kalviän historiakirjasto.

Tavallisina ruokina mainitaan Kälviän historiakirjassa varakkailta: a herneitä, nauriita sykkyltä, velliä, pumoa, silakkaa, maitoa, voita ja väliin juustoa sekä ruis- ja ohraleipää. Köyhät ja useammat syöivät velliä, suolasilakkaa harvoin, maitoa sekä ruis-tahi ohrajuhoilla sekoitettua ohroleipää, etenkin juuri alleina kovina aikoina.

Asuinrakennuksista mainittakoon: Vuonna 1843 oli papipilsoja (Ketelissä) ^{kakki} vanhanaikuisia pyytinkia. Toinen oli rakennettu 1736. Kerkellä oli porstua, sen oikealla puolella "kirkkoherran tupi", vasemmalla puolen pieni sali ja sen takana vielä pienempi kamari. Toinen oli rakennettu 1760. Sinne oli porstuaan juuri kiivi porstua. Vasemmalla puolen porstuaa oli sali ja sen takana kaksi kamaria, oikealla puolella oli köökki ja köökkikamari, josta porstuan takaisen kamarin kautta päästiin saliin. 1760 tehdystä senkituvassa oli vasemmalla puolella porstuaa eli läpikäytävää tupi, oikealla puolella kamari ja ruoka-aita." "

J. R. ^{apetiv} Keteliseurakunnan vanhojen muistojen. Maasan Sanomat. 1879 n:o 23.

Siirtymishalu on pohjalaisilla aina ollut ja aina on niitä siitä myöskin mainittu. Niinpä täälläkin nyt puheentelevalla ajalla. Kälviän historiakirja nimittäin kertoo: "Näinä heikkoina vuosina on Kokkolaa ja muihin seurakuntiin muuttanut kaunaa kun ihmiset ei ole tahtonut eikä voineetkaan pitää kotonaan enemmän väkeä, kuin omat lapsensa. -- Jotapaithi, ellei Kuninkaallinen asetus, koskeva tilittoman väestön muuttoja seurakunnista kaupunkkeihin, suuremmalla painolla tule maudate tukki, kuin mitä tähän asti on tehohtunut, niin ukkaa tätä seurakuntaa tuntuva väenpuutos tulevaisuudessa." Mainittakoon tässä samun lähteen mukaan, että Kälviällä oli ~~seurakunta~~ vuonna 1749 ollut 1225 henkeä ja vuonna 1763 oli niitä ollut 1549. "Mäen vähyyteen voipi sekin olla syytä, etteivät äidit ruoki lapsiaan omalla, vaan lehmän maidolla," sanotaan samassa kirjoituksessa vähän myöhemmin.

Uusimainituista "näistä kovista ajoista" mainitsee Ketelin historiakirja: "Helkuntai-vuokolla 1726 oli kova hällä; se pilasi kaiken ruukiin, joka jo oli tähtäpäällä, mutta myönnästyynyt osa antoi vähäisen sadon. Sita.

vastoin tuli vuonna 1731 kova nälkävuosi. Kerällä satoi a-
linomaa ja elokuussa tuli halla ja pilasi tuleentumista
man laihan". Ihän sama oli laita vuonna 1737.

Puhtautta noudatettiin, koska Kälviällä "kylpemmi-
nen on suurempi kuin läänin (Oulun) muissa eteläisen
pitäjissä. Onpa pitäjessä taloja, joissa kylätään kaik-
kine arkipäivinä."

Mutta jos ulkonaista puhtautta noudatettiinkin,
niin eipä kuulu tavat olleen samassa tilassa. "Tässä
pitäjessä" ~~puhtautta~~ useimmainitusta Kälviän his-
toriakirjassa, "ovat siivottomat tavat, samoin kuin
muissakin pitäjissä, paljon useammat kuin mitä nyt
ajetaan luotella. Ehinoastaan tahdotaan nimittää
seurmoiset paheet, jotka ^{vaikuttavat} ~~kerättävät~~ maanviljelyk-
seen ja ovat maalle epäedulliset. Palovuonan väärin
käyttö ja juoppous on tässäkin pitäjässä sekä ruu-
hoissa että nuorisessa, vieläpä molemmissa sukupor-
vissa, niin saanut ylivallan, että, kuolimatta niistä
esityksistä ja varoituksista, joita opettajat tavan ta-
kaa ovat tehneet, täytyy ~~huolehdita~~ ^{huolehdita} nähdä etenkin
juhla- ja pyhäpäivinä monta juoppunutta, josta sattui

ja on ehdotoin seuraus tappelukset, pyhäpäiväin laimin-
lyönti ja viimein kunnottomuus ja leivättömyys. Ehei
ruununpalvelijoita aru kunnassa, täytyy pastoriin a-
sein, vaikka ei suinkaan vaikeuksia, olla ilmiäntäji-
nä ja rikkojien lain eteen saattajana. Näitä rikoksia
ja juoppoutta ei voida estää sillä, että viinakielto
tulisi, sillä viinaa valmistetaan monella eri tavol-
la." "Jos nuoriso lähtee, etenkin kun ei ole ruunun
miehistä mukana, sudenajolle, niin tulee siitä vaara
korttipeli ja viinanjuonti," ja tietysti tappelukset,
koska kanka on "luonteenltaan riitaista väkeä, eten-
kin keskenään". "Riidat usein tulevat tietämättö-
myydestä ja oman ~~arvon~~ ^{arvon} pyynnistä." Mutta "halli-
tukseksi ovat he uskollisia ja rehellisiä."

Taisipa noissa valituksissa olla jotenkin vähäpä-
toisiksi meidän aikana arvatuja. Niinpä Wetelin histo-
riakirja kertoo, miten "lukukinhereillä 1739 määrättiin
että niiden, jotka kodeissaan laiminlöivät itä- ja a-
murukoukfenja, tuli maksaa kirkolle sakkoa 4 hoppe-
äyriä. Jos useamman kerran jättivät rukoukfenja,
oli sakko toista vertaa suurempi". Perholaisia kehoi-

tehtiin ahkerampaan kirkkoselkäyntiin ja päätettiin että joka kolme sunnuntaita peräkkäin on perheineen pois kirkosta, oli jakotettava yllä hopeaäyrillä."

Kapteeni Melleniuksen muistutpanoisja on: "Kokkolassa on joukko kansaa näinä aikoina koettaneet aarteita hakea ja kaivaa maasta, jolloin he ovat käyttäneet paljon kirottua noitumista ja erittäinkin eräällä rautalevyllä, jonka toiselle puolen oli kirjotettu "asphta" ja toisella puolelle: "Vainon siemen on riskipolkeva käärmeen päin."

"Pitkenkuin päämiehet olivat ^{ilmitulleet} vangitut, joita haettiin kärkeihin ja sakoitettiin, on tämä jumalatorin elämä hiljennyt. Tällä konstillaan eivät he ole mitään aikaa saaneet. Kumminkin kertoi eräs talonpoika oikeuden edessä, että hän oli löytänyt tiukan kunnan täynnä hopearahajia, jota hän oli jätetty oryt lukan takana, mutta kolmen päivän perästä ne olivat kadonneet."

"Ote Rohtajan rovastikunnan kirkonkirjoista Oulun Eteläisessä kirkkukunnassa Pajunmaan läänin, ja Turun hiippakunta, siellä tyneistä ja kuolleista sekä vastavastineista henkilöistä vuonna 1749.

Noituuteen siis uskottiin ja kaikenlaisiin ihmeisiin. Netelin historiakirja kertoo seuraavaa: Erään luoman varrella koikkispuolella Töyrän taloa Netelin kylässä on liki toistensa kolme lähdettä. Kun eräs vaimo vuonna 1737 tahtoi käyttää yhtä vattamataja poistaa kiven ja alkaa sitä puhdistaa, huomasi hän kummalleen, että lähde oli kivitetty quipärinää, mutta niin ahtaaksi, että siitä ei olisi voinut sangolla vetää akkaa. Pari viikkoa oli vaimo käyttänyt lähdettä, kun luoma sateesta paisui ja peitti lähteen. Kun ei lähistöystä ole ollut asukasta, joka olisi lähdeä voinut käyttää, niin jääkööt oppineitten päätettäväksi eikö paavinajan munkit olisi voineet tunteella hoitaa terveyttä. -Joen rannalla Puumalan talon alla on lähde, joka sanotaan puhjennueeksi vasta 1680 eli 1690 vuosien paikoilla. Wähän matkaa glöspäin Järvilän taloista on joen rannalla toinen lähde, jonka vettä vuonna 1722 käytti mumman kolmitoista vuotinen tyttö ja pääsi madoista, jotka olivat häntä vaivanneet. Mumman 50 vuotias akka joi tästä lähteestä ja, vaikka oli seitsemännestä vuodestaan ollut sokeri, alkoivat silmänsä parantua niin että jo eroitti aurinkon taivaalla ja tulen takana, mutta nyt olisikin ta-

W. 1759 varustettiin tie ensi kerran kivisillä penin-
kulme patjoilla. Ja Kälviän historia kirja ku-
vaa asiaa vieläkin tarkemmin seura-
vin sanoin: #

W. 1618 tiedetään Korsholman - Ahnii välinen reutatie
perustetuksi siten, että vanhoja ratsas ja polkuteitä paikoit-
tain parannettiin, paikoittain taas uusia uusia raivattiin.
Kun syntyi 6-7 kyynärän levyinen tie, joka 1620 (toisen
tiedon mukaan 1618) mainitaan olleen välttämätön kum-
nosia. Samoihin aikoihin (eli toisen tiedon mukaan
vasta vuosisadan lopulla tai seuraavan alussa) smotattiin
se mitatuksi ja varustetuksi puuisilla neljännespenin-
kulman tolpeilla, jotka ~~jo~~ 1758 vaihdettiin kivisiin
patfaisiin. Tie kävi kumminkin väärissä mutkissa
ja kaukuisia, joiden oikaisemiseksi 1700-luvulla teh-
tiin paljon työtä. Vuosi 1756 on erittäin mainittava
silloin toimittajien lukuisten tie oikaisujen tähden.
ma n... ..

N. 1759 varustettiin tie ensi kerran kivisillä penin-
kulma patjoilla. Ja Kälviän historia kirja ku-
vaa asiaa vieläkin tarkemmin seura-
vin sanoin: #

Elol viimeine nuorisajadalla
 miehen patkka kakonään rippun talollisen suosioista ja
 mielihavallasta, niin on hän myöskin pakoitettu virka-
 toimeriaan, vaikeka ~~voitettavasti~~ kyllä, niin käyttäy-
 tymään talonpojan kanssa, kuin etunsa kappainfa
 kannosja pakottavat, josta ^{seuraa} ~~tapahtuu~~ kumminkin
 kin tärjä kunnarja se, että paitsi isoa tietä, ^{tuskin} ~~varmalle~~
^{pienempiä} voipi näitä ~~teitä~~ ratfastera tahi muulla tavalla eteen-
 päin päästä. Ei myöskään iso tie nyt enään ole
 siinä kunnosja, josja se on ollut ankeran ja nyt kuol-
 leen keurali majseurin, maaherran sekä ritarin, her-
 ra Gustaf. Ab. Piperin aikana. Myöskin tämän jann-
 rehti hyödyllisen ja hyvää tarkoittavan herran ^{määräys} ~~laitokset~~
 kumirektien käyttämistestä teitten aukaisemisessa
 on nyt lakannut. Jo kuolleen väkiväikaisen maaher-
 ran ja laamannin Mathesiuksen päätöksen kautta
 on kanta täällä velvoitettu ulosmittauksen uhalla mak-
 samaan kestikevarille 3 ~~lot~~ heiniä nuorisain ja pit-
 tää hollia senosikain sen lisäksi! Niille, jotka ovat
 ison maantien varrella asuvia, on postikulku kyllin
 mukava, mutta ne, jotka asuvat kirkon luona ja
 edempänä sisämaahan päin pitäjässä, saavat kirjeen-
 sä juhla- ja pyhäpäivinä postikuljettajan kautta."

1) Väinö Wallin kertoo kirjassaan Suomen Maantiet
 siv. 80 että ~~kuonna~~ ^{kuu} 1707 oli "isontien" varrella
 seuraavat kestikevarit: Rothala l. Rothala,
 Lohto l. Laekta, Porkehauta l. Palkka-
 heuta. (Kirjan: "Den Svenske Ulysses" mu-
 kaan). - Vuonna 1776 oli seuraavat kes-
 tikevarit: Witick, Niemi, Junttila ja
 Laekka ~~lausu~~, sekä Rauhala, joka jo
 kumminkin kuuluu Kalajoen puolelle,
 (Pajamäen metsäkooppaan mukaan).
~~Väinö Wallin. Suomen Maantiet. siv. 82~~

VI Nyöhemmillä ajoilta esineitä.

Kalviältä on museoon saatu: Kovasti ruosteensyönnäisen virityskoukku; pronssinen soljempää, jossa näkyy jalopeuran pää; pronssinen hela, särkynyt päästä. Tämä kalut oli löydetty kyntäessä Herrasen talon pellosta.

Kuparinen päältä hopeoitu ryyppykuppi. Tämä on saatu Maunumäen kylästä ja löydetty on se korpimaasta kahden jalan syvyydestä.

Ruskea, keltaisilla ja vihreäisillä (aaltoisilla) juovilla koristettu kivivati, jonka kyljessä on reikä ja tämä pihalla ja rievulla paikattu. Vatin on sotamies Henrick Krook Pommerein sodasta palattuansa tuonut ja on se eräältä vaimolta vanhana saatu Högbäcke nimisestä torpasta, jonka H. Krook on asunatomiaan metsään tehnyt. Vati on toista sataa vuotta eli 5^{teen} mieheksäven ollut samalla suvulla.

Iso ~~tähti~~ tinavati, jonka pohjaan Toifeen laitaan on iso reikä tehty; takapuoleen pohjaan on painettu "Stockholm" sekä seitsemän näntävästi vaikkunakuvia. Pienimmässä näistä on huomattavissa kolme kruunua. Saatu on se kirkkoherra Ingmannilta.

Alapäästä melkein suipoksi soukkeneva savinen viinipullo, alipäähän ja sivuihin särkymisen kautta reikä syntynyt, matalasta ratiinmuotoisesta suupielestä pala pois. Saatu on se Ruutalan kylän Kustaa. Järven talosta, jonka maalta se on löydetty kyynärän syvyydestä järven rannalta, jossa kalamiehet ennen muinoin kalastivat.

Riiankylästä kuulin kerrottavan, että pykimettarin takana olevasta pellosta oli löydetty papelin nuppi, josta oli ifo ja vaskesta. Pita ei enään ollut tallella.

Toisessa talossa oli muuan vanha ranskalainen kuparinen vuodelta 1792 ja ^{suomenkielinen} vanha raamattu vuodelta 1683.

Ullavalla on museoon saatu iso lautaren tapainen, jonka reunat ovat ylöspäin käännettyt, kynttiläjalke vaskesta yhdellä kynttilätorvella. Muuten on esine rungaasti koristuksilla, vornussa painettuine, varustettu. Kynttiläjalke on 1600 luvulta kyyliä. Saatu on se Haapalan kylän Hauhalan talosta ja sanotaan se ennen olleen Yhinetelin kirkossa.

Lamasja talossa oli luilla kauniisti koristettu jousentuki, mutta sitä ei luovutettu pois.

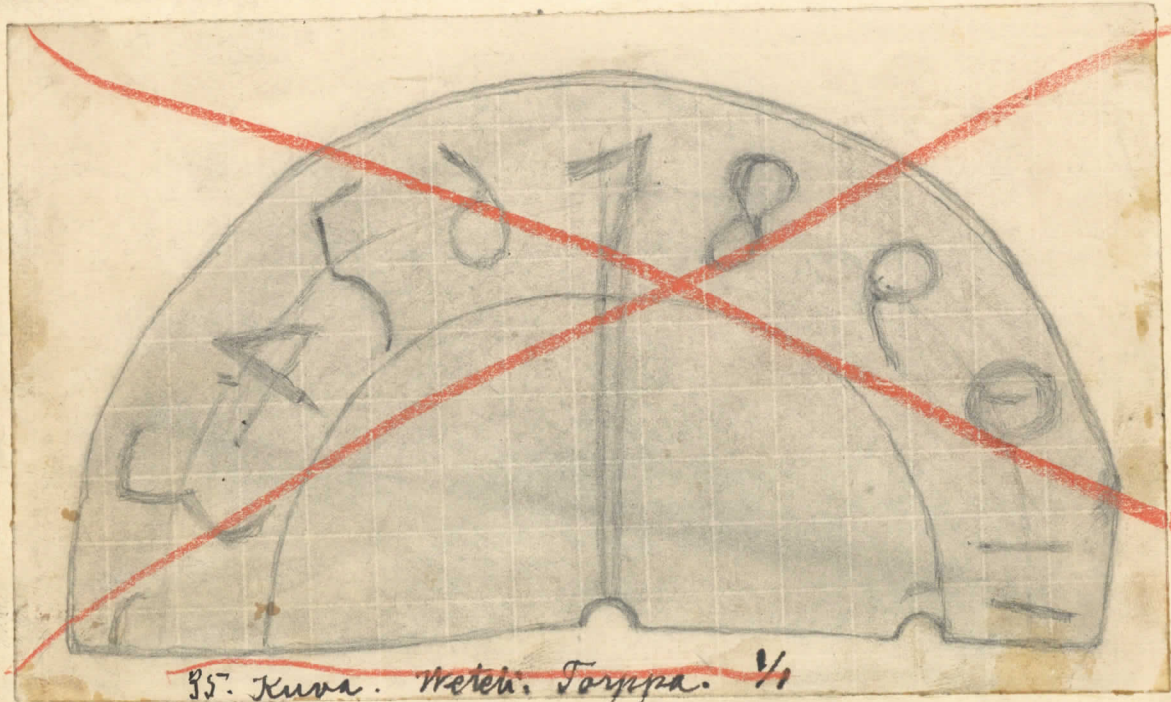
Kivelän kestikevarissa oli vanha suomenkielinen

Ullava - Kaustinen, Weteli
raamattu, painettu vuonna 1642.

Kaustisesta on museoon tuotu rautainen jousen virityskoukku. Esine on saatu Mäen talasta, jonka maalta se on löydetty.

Timosen taloissa oli somasti leikkauksilla kaunistettu kaulauslaute, jossa oli vuosiluku, joka osoitti esineen olevan lähes 200 vuotta vanha. Sinne se vielä jäi, samoin kuin mumman omistuihin puupantterihin.

Weteli. Museoon on saatu kivinen kellontaulun puu-

likas (~~kuva 35~~). Tämä oli löydetty Torpan talosta Ales Torpan vanhan tuvan multipenkistä. Samasta paikasta oli löyt-

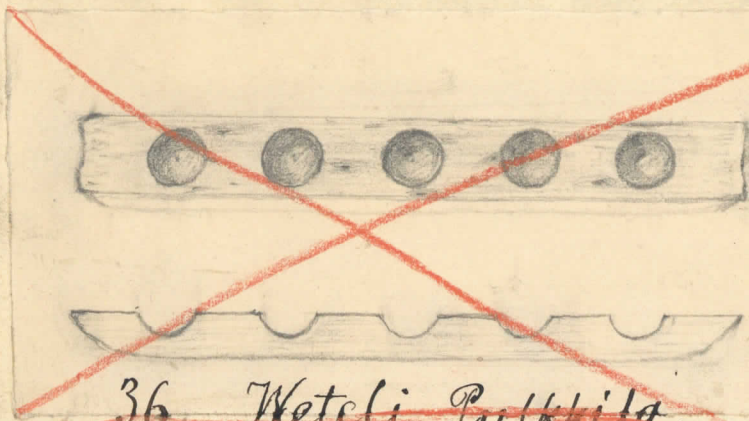
Myöhemmältä ajoilta
ty tasatulta ja kappa hirven sarvea.

Katkelmaiset ruosteen syömät rautaiset jousen raastimet, jotka ovat saadut Rääringin kylästä ja löydetty Leena Laaren talon pellosta.

Mikä lienee ollut se kivi, joka olisi löydetty Kalliojärveltä. Neliskulmainen se olisi ollut ja olisi siinä ollut latinalaisia kirjaimiakin, joita kumminkaan kukaan ei ollut taitanut lukea!

Pulkkisen kylä on merkillinen vanhoista kaluistaan, joita siellä on löydetty. Niinpä Juhon Erkinpoika Pulkkisen riikiladosta, jota muuten sanotaan hyvinkin vanhaksi, ja oli siinä nähtävänä vuosiluvut: 1750, 1750, 1773, säilytettien muutamaa 4,5 metriä pitkä, 0,5 metriä leveä ja noin 0,25 metriä paksua laukku-mönnäletti, joka nyt kumminkin on poikki hakattu. Tähän puuhun oli koverrettu 5 koloa, ikäänkuin kuppia, joitten halkimitta oli noin 0,3 - 0,25 metriä ja syvyys noin 0,1 metriä. Puu oli muuten hieman kourulla. Arvelivat tätä vanhaksi päydäksi ja koloja kuppien ase-

^{1/1}
J. R. ^{Arvelin} Wetelin pitäjän vanhaajan muistoksi. Vaasan Sanomat, v. 1879 n:o 24.

36. ~~Weteli. Peltkila.~~

kin, nimittäin noin 1 metrin korkea juurakko, josta on ollut viisi haaraa, muka jalkoina. Juurakko oli ollut "niin taitamattomasti" (= runkaasti) karistettu. Siinä oli ollut vielä vuosilukukin ja kirjoitus latinalaisilla kirjaimilla, että "tästä koskesta (kurvikoskesta) on tammikuusta mennyt jäät ja niin tullut kesä." Jalka oli nyt jo häviönyt eikä ollut olemassa myöskään enään sitä toistakaan jamaanoista jalkaa, jonka piti oleman Tikkakosken torppa.

Tässä kylässä Tsontuvan Erkin talon maalta peltoa tehtäessä vähän pois joen rannalta, paikalla, jossa oli ollut metzää, löyettiin jauhinkivi, tulijä ja siinä rantakumpuri ja koukku, jossa oli koura ja pitkä ruoto.

mesta käytettyksi. Wierersjä oleva kuva (kuva 36) osoittaa timin "pöydän muotoa pöytä ja halkileikkauksena. Olipa tälli pöydällä ollut jalat-

369. Myöhemmiltä ajoilta
sekä ruodon päässä reikä. Kaluja ei ollut talletettu.

37. ~~Weteli. Patana~~

Yläpäässä on ikäänkuin kurkku ja pohjassa on neulikulmainen suurempi reikä, josta luultavasti nuuska rasiaan pantiin, ja yläpäässä olevasta ympyräisfersttorvikurkusta sitä kai siinä nautittiin. Kalu on yllä olevan kuvan (kuva 37) muotoinen.

Perhosta on museoon saapunut pari pienempää ruosta kammunan kuulaa, jotka ovat löydettyt Kokkonen van tappelukentältä.

Näitä kuulia löydetään siellä tuhka tiheään ja asetelevat niistä ohikulkevat herrasmiehet.

Vanhoja ^{kupari} rahoja viime vuosikadan alkupuolelta on joukko myöskin löyhty.

Lesti. Museoon on saapunut myöhemmältä rautakaudelta kentieri syntyperää oleva kirves syvällä.

alla ja kapealla sapsalla. Se on löydetty Künisaaresta ja löytäjä on Heikki Kiemi.

Kakijääräinen kynttiläjalka raudasta kahdella kynttilätornilla ja yhdellä yhteisellä kynttiläpöydällä on myös riinnasta kaksi rautalevykaarta. Tämä on saatu Syrjän kylän Perätalosta, josta sitä on polvesta polveen säilytetty.

Matalapesäinen puulusiikka jonka sekä varha, et- ta perä on koristettu. Valttiourakennusmestari K. H. Revell löysi sen vuonna 1875 Lestijärveä kuivatesa 2 kymmenärin syvästä mudasta.

Jousisyyssyn rakast Lapin talosti.

Tokolampi. Museoon on saapunut: Pieni pitkinpään käyrillä viivoilla koristettu pronssinen veisteenpää ynnä kappale terän juurta. Löytöpaikka on tuntematon.

Miekka 1600 luulta ja kahdessa kappaleessa. Nappi on irtanainen. Löydetty Tokolammilta.

Lasipullo, joka on koristettu öljymaalauksilla (2 tinaa ja 2 kasvin kuvaa). Pullossa on kirjoitus: "min vän hafver jag mist" ja toisella puolella: "hög i min frihet",

^{Myöhemmin ajalta.}
 anno 1782.⁹. Saatu on se G. Gebhardilta, joka sen on ostanut Juhon hehtimäeltä.

Pari huultavasti muonon muodostamaa savikuppia. Ne oli löytty joen rannalle kaivoo tehdesi.

Püspa Ericus Ericin Jäämenkielinen rauska ja kaulilla varustettu saarnakirja. Saatu on se Juhon Silpin poika Seppälältä, ja on se polvesta polveen suvussa kulkenut. "Lukukengän hokki" (hevosen kengä?) saatu Pollerin toisista. Löytty oli se sydänmaalta Ullan väliltä Sukkimäeltä.

Kivisen päiväkellon olivat Antti Kefulan lapset löytäneet pellolta, mutta on se sitten kadonnut. Taulu oli ollut ympyräinen ja oli siinä ollut numerot sekä kirjaimet A. W.

Jostain neuvasta oli sylen syngydelä löydetty sukset, mutta oli ne hävitetty.

Kannus. Museoissa on: Kaksi isoa rungaasti koristettua kengänsolkkea, varustetut kaksinkertaisilla kakijääräisillä solkimilla. Löytty 90 vuotta sitte Rafalan talon maalta lähellä kirkkoa metjasta Sammalen alta.

Lasinen öylähtäafia tinaisissa puitteissa. Lasit ovat kultapaperilla sivustetut sekä kukkamaalauksilla koristetut. Yksi sivu puuttuu ja toinen on särkynyt. Se

on saatu Kannuksen kirkosta.

Kolme rahaa, joista yksi hopeainen vuodelta 1567 ja Eerikki XIV. rintakuvalla varustettu. Rahat ovat löydettyt noin 6 korttelin syvältä joen rannalta. Matikan talon maalta ajaa kaivettaessa. Löytöpaikasta noin 30. syt_{te}, on ennen ollut pappila. Löytöpaikka on joesta noin 100 sylen päässä.

„Hevosenkenkä“ (sukpisauvan kookki?) Jokipalasta Juho Juhonpojalta, nuoremmalta.

Kontaja. Museoissa on: Iso rumpu vuoden 1788 so-
dasta sekä nappulat. Rumpan toisen kalvon syry-
jä on reikä ja toisessa samalla kohtaa on paikka.
Nappuloista, jotka varsipaistaan ovat nappuloilla varustetut on toinen katkennut vaan rautanaulalla ka-
tettu paikata. Kapteeni Melleninuksen lahjoittama.

Ristimälekki valkoisesta silkistä ja reunustettu tri-
kedilla. Arvatenkin entisen rovasti Törnuddin perheestä.

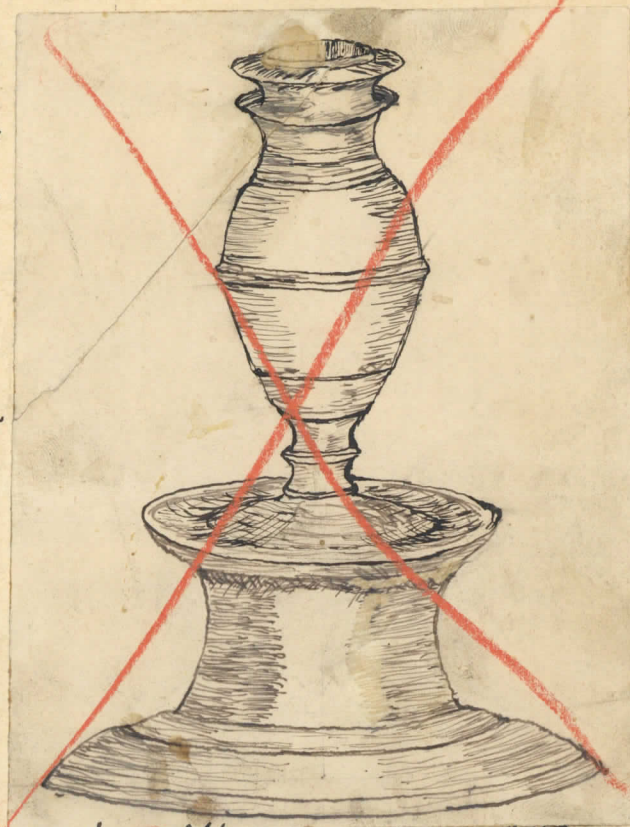
Perttulan talon isäntä oli löytänyt niitulta aivan lähel-
tä „Vanhan kartanon kangasta“ noin 1/2 kyynärän pituisen
„flinttipyrsyn piipun“, jossa oli ollut suuri reikä. Aika
oli ollut pystysyvä maassa ja oli viikkate niittäessä turt-

tunut siihen. Pyrsy oli ollut ladingissa ja oli sen mu-
dista uudestaan valettaessa tullut 6 tavallisen pyrsyn
muotia. Pyrsy oli joku aika sitten kadonnut.

Ilmanka. Museoissa on:
Vaskinen kynttiläjalka, suu-
ri. Saatu on se osunan-
Allin talosta, jossa sen oli
talon tyttö löytänyt kar-
japolulta Fikkuramähen
kaukaalta. Siinäastan
vähäsen yläpäästä oli
näkynyt. (Kannus 38.).

Armituinen rautal levy,
isosilmäinen ja toisesta
päästä suippo. Ajatespan
rapakkomastaa löytänyt Eskeri Lassila. „Ei kukaan ties-
tänyt mitä tällä oli tehty.“

Kakki varsiputkellista piikkiä; arinan sormi va-
kinen; kappale keksia; kannus; kolmikulmainen
reijällinen rautal levy ja toinen rautapalanen, joka
on toiselta puolelta kuopalla. Löydetty ovat nämä suu-

~~38. Kannus. Arinan Allin~~

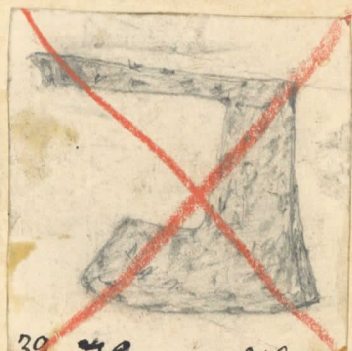
tion torpan luona olevasta Räsukaasta ison laakakivien alta, johon oli kasvanut $\frac{1}{2}$ kyynärän paksuinen mätä päälle.

Kakki kuparirahaa, löydetty Rautilan talossa ajakaivettaessa sellaiselta paikalta, josta ennen oli ollut talonpaikka.

Torppari Stefanias Oution hallussa on 4 vanhaa aikaista hevosenkenkää sekä eräs pieni yksinkertainen näveri, jotka ovat löydetty äsken mainitusta Räsukaasta ja saman laakakivien alta.

Toisen talon isäntä Jaakko Himmala oli Lahdensuun oli löytänyt juuri tästä samasta Räsukaasta vanhan rautakirveen, jota sittemmin oli käytetty ajapiiluna - kertoo A. Riippa. Minä näin myöskin tuon asean,

mutta minulle väitettiin ihan kiven kovaan, ettei sitä ole minään aseena sitten käytetty kun se löyettiin. Ase on yllä olevan kuvan (kuva 39.) kaltainen ja on sen varjiputki 10 tuumaa pitkä, silmäseistä ulkokajaan 8 tuumaa ja terän pituus $7\frac{1}{2}$ tuumaa.

39. ~~Himmanka~~ Himmala

~~Myöhemmin ajalla:~~
Tähän päätän nyt luettelon näistä vanhoista kaluista. Pitkäksi ei se ole vennytkään. Mutta ehyt on se, että ei paljon ole niitä näiltä seuduilla museon varastoihin kertynyt ja muuten ei niistä aina niin sata tietoa juomaan Jyväskylälle matkallakaan kuin minulla on ollut. Jos hyvinkin tarkasti kaikista olisi tahtonut saada tiedot, olisi ollut ehdottomasti kaivaminen joka a. sumuissa. Mutta se olisi taasen vienyt monin verroin enempi aikaa kuin mitä nytkin jo on mennyt, ja epäiltävää suuresti on, olisiko se vaiva palkinnut itseään. Paljon siis vielä ampi voinut jäädä ja jäi, nytkin on piiloon. Mutta kohoava valistus on ne varmaankin hämyistä erin tuova ja kansan rakkaus entisyyteen ne varmaankin siihen asti säilyttää hukkaantumasta.

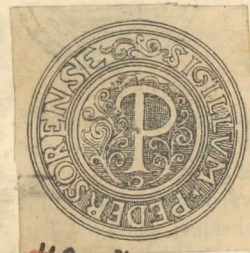
VII Linetit.

Omista on Pohjanmaalle monien muitten ^{suhteiden} ~~maamme~~ muista osista (eroavaisuuksista) vielä sekin, että täällä on kullakin pitäjällä ollut oma erityisesti merkity Linetti, joka vaan muualla Suo-

merja on ollut kihlakuntaille ja suurempille yhdyskunn-
taille tavallista. Lemmuisia erikoissineitejä on al-
lut Keski-Pohjanmaallakin ja siis näilläkin pitäjillä,
joista tässä on puhe.

Tähdän näistä sineteistä tässä kertoo tohtori Kai-
nō Wallinin kirjoituksen mukaan: "Pohjanmaan van-
hat pitäjän sinetit."

Näiden kaikkien (Keski-Pohjanmaan pitäjien) emä
on Pietarsaaren pitäjä, jonka sinetti siis tässä käy-
köön ensinnä. Kun pitäjän nimi arveltiin saaneen ni-
menä P. Pietarista, oli luonnollista, että
vaakunaan pantiin kirjain "P." Sinetti,
joka tässä näkyy, on 1600 luvun tavallis-
ta kaiserirustystä. Kehäkirjoitus on lati-
naksi: "Sigillum Pedersöreus" (Pietarsaaren sinetti).

Pietarsaaren vanhin tytär on Kokkolan pitäjä, johon
kauvan aikaa kuului Kaustinen, Meten, ~~Paho~~ ja Halma). Sen

Tämä kirjoitus on painettu kirjasta: "Pohjanmaa I. Etelä-Poh-
janmaan Suomalaisen Kansanopiston julkaisu. Helsinki.
4. 1896. siv. 66-67.

sinetissä oli kuvakuna kolme kruunua ja niiden alla
pienempi eläin. Kolme kruunua oli Ruotsin valtakun-
nan kuninkaallinen vaakuna ja tarinan mukaan
oli Kokkola saanut ruotsalaisen nimensä "Karleby"
kuningas Kaarle VIII:sti, joka oleskeli Suomegakin; eh-
käpä siitä muut sinetin kolme kruunua. Sinetin
ympäryskirjoitus oli seuraava "Carleby soehneus
signete." (Kokkolan pitäjän sinetti). Tämä sinetti oli
Pohjanmaan vanhimpia, sillä sitä käytettiin jo v.
1595. Mathesius sanoo "tässä sinetissä olleen kilven
ja siinä kolme kruunua, joiden alla on eläimen kuva.

"Kokkolasta lohkaistu Kälviäkin, (ja sen yhteydessä
Ullava) joka tuli kirkkoherrakunnaksi v.
1639. Kiiltä ajoilta on sen sinetti, jota Poh-
janmaan pitäjien kertoi Mathesius selit-
tää näin: "Sinetti erittäin suosta alkavaa
jokea ja rannalla kasvavia houkia, jois-
ta erään hongan oksasta riippuu kirves." Tämä selitys on

P. Mathesius. Geograp. beskrifn. om Österbotten. Suomi. 1843 siv. 160.

2) Ibidem. Siv. 157-158.

mielöstämme oikea, vaikkei sinetistä näykaan suota, josta joki alkaa. Joki näytaa ennen kuuluneen Kälviän nimeenkin, sillä se kirjoitettiin esim. 1605. "Kelfvujoki" (Kelvi-joki). Sinetin ympärillä seisos: "Kelvis sokns signete" (Kälviän pitäjän sinetti)."

Kakkolan pitäjältä päisi Lohtaja täydellisesti erilleen v. 1578. Ei liene paljoa nuorempi Lohtajan vanha kovin karkeasti tehty sinetti. Siinä on kirjoitus "Locto Sigil" (Lohtajan sinetti) ja keskellä pienoinen kuva, joka kai on esittävinään "L" kirjainta, jolla sitä tahdo selittää munksi: "Milloin lienee sitten Lohtajan pitäjän, (johon ennen kuului vielä Himanka, Kaunus, Toholampi ja Risti) sinetin muotojen tiedä. Mutta ainakin vuoden 1734 vaikeilla oli se toisellaan. Mathesius nimittäin sanoo "Sinetistä on salaturuni ja raja." Samaa todistaa seuraava kirjoitus: 2)

"Vanhat pitäjänsinettimme", sanoo Tohtori Wallin muist. omarsani kirjoituksessa, "valaisevat hausalla tavalla pohjalaisen esi-isämme elämää, heidän itsehallintonsa, häsi-

1) P. N. Mathesius: Geograf. beskrifn. om Österbotten. Suomi 1843. siv. 156.

2) Suometar 1857 n: 44.

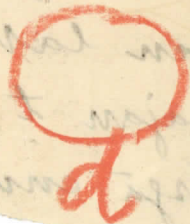
Sinetit
tyksiään, tarinoitaan ja makuaan. Nyt ovat Pohjanmaan vanhat pitäjät lohkeilleet moniksi uudeksi pitäjiksi, esi-isäin itsehallinnon sijaan on tullut nykyinen kunnallinen itsehallinto. Vanhat sinetit ovat hukkuneet tai joutuneet rommihin, joskus vielä elää esi-isäin vaakuna seurakuntain sineteistä, mutta kunnat ovat melkein poikkeuksetta valinneet itselleen mielivaltaisia maasto- ja teimoja. Kuinka paljon miellyttävämpää olisivat kuntain julkiset metkit, jos niiksi käytettäisiin esi-isäin sekä ruoto- että sisällysrakenteita sinettejä."

VIII Mustalaiset.

Mutamissa kunnissa asuu täällä mustalaisia joitakin perheitä. Ne kunnat, joissa tätä kuleksivaa heimoa asuu ovat Halsua, Kaunus, Meteli ja Porha. Ureimmat ovat samaa sukua, erästä Luost nimistä joukkoa, jota eniten on Halsualla. Ne kaksi perhettä, jotka Metelissä asuvat, ovat samaa sukua, vaikkakin toinen perhe onkin Saluratto nimellä. Kaunuskasassa on Moderus niminen perhe, jonka äiti on Luostin sukua.

#, lokitajan nimi ei tule sanasta lohi, vaan
lahti, sillä ikivanhaa sinetisä on nimin
lahtia soeken. Enäkirke on matadan
järven rannalla, josta pieni joki menee
mereen. Järvi on ollut ennen vanhaan
meren lahti. Samassa sinetisä on rann-
tapajan t runkin kuva, sillä tässä pi-
läjässä ennen tehtiin paljo rautaa. ⁽²⁾

Tämä kahvojen vauhti sinetti on nyt kateissa.
Mutta kapteeni O. Mellenin kassa on jätetty
näs ~~ja~~ ainoa tietämyksiä koko sinetistä - painetta
na muustalle lakalle. Kuten ~~muut~~ ^{kuvarista nähty} on sinetistä
se sulatusuunin, alarimen ja monikarin kuva ja
~~reunakirjoitus~~ ^{reunakirjoitus} ~~kuva~~ ^{kuva} ja
~~kuva~~ ^{kuva} "Lachto. S. P. 111."

ja Perhosa elää ~~prais~~ perheellä, joiden nimi on Reinholm. Vielä on Halualla, jossa mustalaisia eniten onkin, muuan joukko "Tompon joukon" nimellä. Heistä kerrataan, että aikoo mennä olisivat siirtyneet tänne Perhasta, jonne nykyisen perheen isän isä oli tullut päästyään Helsingin ~~kanttiin~~ ja vapaaksi.

Kaikki ovat nämäkin mustalaiset kulekijovia, vaikka onkin heillä ~~Perha~~ ^{nimellisiä} torgaan paikkoja. Olipa Modernus perheellä ollut talokin Kannuksen Lämpilässä, mutta enään ei ole heillä sitä. Ketelissä asuu muuan mustalainen todella maata eikä kulekijoihin ollenkaan, vaan viljelee torgaansa niinkuin muutkin. Hän onkin naimisissa erään valkoihoisen kanssa. Harvat avioparit ovat vihityt jos joku pari onkin kaulutuksiin asti jakaneet menneä. Paikkakuntalaiset eivät tiedä heistä muuten mitään valittua, vaan päin vastoin kiittävät he näitä jivoiksi ja vieläpä jotenkin rehellisiksikin kotipaikoillaan. Eivätpä edes "oman kunnan" mustalaiset kerjällekkään aruinseuduillaan. Hatsualla asuva muuan vauha mies - hän Elias Kallensaika ~~Luut~~, on ryhtynyt 1811. -harjoittelemaan kalastusta eikä myö-

kään kuleksi ja kulumuun olojen kulekijoville vähäisen, vaikkapa ei ole voimut jälkeisiä tästä olinnaisuudesta estää.

Tähän loppukoon nyt tämä kertomus Pietarsaaren kirkkikunnan suomalaisesta osasta. ^{*}Järjestyksen tässä olisi jostain ~~kaan~~ ^{kaan} joka antaisi valoa ~~kuikan~~ ^{kuikan} näiden sentujen entisyyttä ~~tutkimuksessa~~, ^{olisin tyydytetty}.

Kertomuksesta esitetyt tiedot todistavat nekin, että näilläkin tienoin ovat kansamme elättäjät ja sitte erisämme kokeneet velvollisuuttaan täyteen ja saattaa karua luontoa ihmiskunnan palvelukseen ja siivestyksen taiminaksi. Jos ovatkin tiedot niukat, niin ovat ne kumminkin osaltaan todistamassa ja kertomassa tämän seudun eri kehitysaikojen ja ilmaisemassa näiden sentujen asujanten muinaisia, hämäämään kätkeytyneitä olosuhteita. Ja ehkäpä todistusten runsaus vielä karkaa aikain ja tutkimusten edetessä, niin että selvemmin voidaan näidenkin syrjäseutujen muinaisia asioita käsittää ja ymmärtää. Siihen tarkoitukseen pyytää tämäkin kertomus osaltaan apuna olla, mikäli sen voimassa on.